

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

- + *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.
- + *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.
- + *Beibehaltung von Google-Markenelementen* Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.
- + *Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität* Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter <http://books.google.com> durchsuchen.

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

M
453E

ERFGOEDBIBLIOTHEEK H. CONSCIENCE

03 08 0435935 1

425601

Bij J. RINKES JR. te Arnhem zag het licht.

UIT MIJN JONGENSPARADIJS.

Drie Vertellingen.

VRIJ NAAR 'T PLATDUITSCH

VAN

KLAUS GROTH.

Prijs f 1.80. Gebonden f 2.30.

De Lüttenheide is een van de voortreffelijkste dorpsgeschiedenissen, die ik ooit las. Vol leven, waarheid en gevoel en toch zoo eenvoudig, naief, zoo treffend en plastisch in zijne bijzonderheden, zoo menschkundig in de schets der karakters. De »Lüttenheide» is een verhaal, dat den naam des schrijvers onvergetelijk maakt en die ieder, die ooit een eigen denkbeeld op papier heeft gebragt, met naijver moet vervullen. Ook **Mijn Jongensparadijs** is eene schets, waarvan bijna elke trek den lezer aangrijpt door zijne waarheid en het begin van **De Hödermolen** staat gelijk met de best gelukte tafereelen van Cremer; maar het meest getuigt toch de Lüttenheide voor de gave van den platduitschen dichter, die, dank zij de zorg van AGRICOLA, thans ook in Nederland tot zijn regt zal komen. Wie het onlangs bij den Heer RINKES te Arnhem uitgegeven werkje leest, zal ongetwijfeld dezelfde vereering opvatten voor **KLAUS GROTH**, die alleen aan het dialect, waarin hij zijne novellen en verzen schrijft, het had te wijten, dat hij niet naar waarde, ook in Nederland geschat werd.

GERARD KELLER.

UIT MIJN

Jongensparadijs

VERTELLINGEN.

VRIJ NAAR 'T PLATDUITSCH

VAN

KLAUS GROTH

DOOR

AGRICOLA.

TWEEDE UITGAVE.

ARNHEM.
J. RINKES JR.

Ex. in bezit van de
Universiteitsbibliotheek
Nijmegen

GESCHENKEN

VOOR

OUDERE JONGENS EN MEISJES.

VOLKSLECTUUR.

— * —

KLAUS GROTH, **Uit mijn Jongensparadijs.** Drie Vertellingen. Vrij naar 't platduitsch door AGRICOLA. Prijs, in keurigen omslag *f* 1.80. In sierlijken linnen stempelband *f* 2.30.

ELLEN LUCIA, **Uit mijn Meisjensjaren.** Vertellingen. Vrij naar 't platduitsch door AGRICOLA. Prijs, in keurigen omslag *f* 1.80. In sierlijken linnen stempelband *f* 2.30.

De uitgever laat hieronder een beoordeeling van beide werkjes volgen; die van Klaus Groth's novellen is van de hand van den heer GERARD KELLER; de waardeering van Lucia's werkje van den heer J. H. C. HEYSE kwam in *de Gids* van 1879 voor. Het zijn de *volledige kritieken* en niet uit hun verband gerukte enkele zinsneden. Terwijl de uitgever hierop beleefd de aandacht vestigt, maakt hij er nog opmerkzaam op, dat »*Uit mijn Jongensparadijs*» zoowel als »*Uit mijn Meisjensjaren*» voor jongelieden van beiderlei geslacht geschikt is. De titels zouden misschien enkelen het tegenovergestelde doen vermoeden, welk misverstand hij bij voorbaat wenscht op te heffen.

EEN TE WEINIG BEKENDE.

Een paar jaar geleden ontving ik de hoogst aangename uitnodiging om bij den heer Knepfelhout te dineren, waar ik Klaus Groth ontmoeten zou. Van Klaus Groth wist ik wel iets, maar toch zeer weinig. Het was mij niet onbekend, dat hij een zeer gevierd schrijver was en verhalen en verzen had geschreven in het platduitsch, maar *wat* hij had geschreven, had ik nooit onder de oogen gehad. 't Is vergeetlijk: men kan niet van alles kennis nemen. De beleefdheid echter vorderde, dat ik me tegen die ontmoeting wapende en mij eenigszins op de hoogte bragt der werken van den beroemden auteur. Helaas! zij waren in het platduitsch en nu mogen de geleerden volhouden, dat het platduitsch zeer veel heeft van het hollandsch, ootmoedig beken ik, dat het hoogduitsch — om bij den geijkten naam te blijven — mij tienmaal gemakkelijker valt om te begrijpen dan het dialect van het Ditmarsche.

Toen dan ook Klaus Groth des avonds eenige van zijne gedichten voordroeg, genoot ik ze slechts ten halve en begreep ik ze meer dan ik ze verstond. De bezielde voordragt van den dichter met zijn levendig oog, zijne welluidende stem en zijne benijdenswaardige gave om te doen gevoelen wat hij dacht, werkten bovendien krachtig mede om het half begrepenen toch den weg tot het geroemd te doen vinden.

Maar als men op zijne kamer een van die boeken tot uitspanning vóór zich neemt in een half verstaanbare taal geschreven, schuift men ze spoedig ter zijde. Die taal is slechts het middel om de gedachten van den een te brengen in het hoofd het hart van den ander, en met alle achting voor hen, die in dialecten schrijven, in de allereerste plaats voor mijn vriend Cremer, wiens ongeevenaarde novellen door niemand meer kunnen gewaardeerd worden dan door mij — spijt het me altijd, schrijvers niet liever zich van taalvormen bedienen, welke door hunne landgenooten gemakkelijk verstaan worden.

Of er van Klaus Groth's werken eene duitsche overzetting bestaat weet ik nu niet; maar er is eene hollandsche van verscheen nam ik ze met genoegen in mijn hand, om op mijne beurt den schrijver, die in zijn land zoo gevierd is, te laten lezen. Agricola had die taak op zich genomen, waartoe hij, naar het ons volkomen berekend was. Of hij alle bijzonderheden van het Ditmarsche in het hollandsch heeft overgebracht, weet ik niet, maar „*Uit mijn Jongensparadijs*” geeft er den indruk van en ik neem het dus gaarne aan. De vertaling is vloeiend, en de stijl eenvoudig, zooals zeer zeker het oorspronkelijke moet wezen, want bij verhalen als die van Klaus Groth past geen andere stijl dan die, waarin Agricola ze overbragt.

Dank zij zijne tusschenkomst kan men nu de Lüttenheide genieten, een der voortreffelijkste dorpsgeschiedenissen, die ik ooit las. Vol leven, waarheid en toch zoo eenvoudig, naief, zoo treffend en plastisch in zijne bijzonderheden, menschkundig in de schets der karakters. De „*Lüttenheide*” is een verhaal van een naam des schrijvers onvergetelijk maakt en die ieder, die ooit een eigen den

papier heeft gebragt, met naijver moet vervullen. Ook „Mijn Jongensparadijs” is eene schets, waarvan bijna elke trek den lezer aangrijpt door zijne waarheid en het begin van „De Höderinolen” staat gelijk met de best gelukte tafereelen van Cremer; maar het meest getuigt toch de Lüttenheide voor de gave van den platduitschen dichter, die, dank zij de zorg van Agricola, thans ook in Nederland tot zijn regt zal komen. Wie het onlangs bij den heer Rinkes te Arnhem uitgegeven werkje leest, zal ongetwijfeld dezelfde verzeering opvatten voor Klaus Groth, die alleen aan het dialect, waarin hij zijne novellen en verzen schrijft, het had te wijten, dat hij niet naar waarde, ook in Nederland geschat werd.

Hebben wij de vertaling, en te regt, geprezen, een enkele aanmerking zouden wij er op kunnen maken, die wij liever terug houden om niet van vitterij te worden verdacht. Bij een boek als dit en bewerkt als dit, zou zulk eene aanmerking misplaatst zijn: onder vier oogen is dit schier onmerkbare vlekje aan Agricola wel eens mede te deelen.

„GERARD KELLER.”

ELLEN LUCIA. Uit mijn meisjensjaren.

Wat deze bundel betreft, dienaangaande aarzel ik geen oogenblik, een gunstig getuigenis af te leggen. De vertellingen van Ellen Lucia uit het Platduitsch ten onzent overgebracht door Agricola, maken naar vorm en inhoud een zeer aangename indruk. Deze schetsen, getiteld: „Uit mijn meisjensjaren”, zijn blijkbaar aan de werkelijkheid ontleend, of in elk geval op den bodem der werkelijkheid ontstaan. De schrijfster weet recht prettig en onderhoudend te vertellen. Hare figuren staan als in levenden lijfe voor ons, gelijk zij leefden voor haar. Immers veel van hetgeen hier werd medegedeeld, is zonder twijfel uit de herinnering opgediept en eenmaal met de oogen geschouwd. Deze vertellingen doen ons denken aan een anderen bundel, dien Agricola vertolkte, ik bedoel de vertellingen van Klaus Groth, getiteld: „Uit mijn jongensparadijs”. Bij de bespreking van dit boekje in een vorigen jaargang van dit tijdschrift maakte ik de opmerking, dat die schetsen uit het Platduitsch, hoe verdienstelijk ook in het oorspronkelijk, minder geschikt waren voor vertolking. Opzich- tens Ellen Lucia's arbeid houd ik die opmerking terug, zonder daarmee te willen zeggen, dat de vertellingen van Klaus Groth minder waarde hebben. Integendeel ik geloof, dat de laatste grooter kunstenaar is, doch de eigenaardige inhoud van beide bundels bepaalt mijn oordeel in deze. Het staat voor mij vast, dat de vertellingen van Ellen Lucia allerwege en voor iedereen als geschikte lectuur zijn aan te prijzen, niet het minst wel als volkslectuur. Van dit gevoelen heb ik de proef genomen, en wel met uitstekend goed gevolg. Enkele dezer vertellingen zijn door mij in volks- bijeenkomsten voorgedragen, en zooals mij later gebleken is, tot algemeene voldoening

van het zoo gemengde publiek, bestaande uit leden van heiderlei geslacht. De verhalen zijn bevattelijk en geven algemeen menschelijke toestanden te aanschouwen, zooals zij met geringe wijziging onder elke hemelstreek worden gevonden: zij spreken tot verstand en hart. Ik meende deze ervaring niet achterwege te mogen houden, omdat men meermales zoekt naar geschikte stof voor volksvoordrachten.

Doch afgezien hiervan is de kennismaking met deze vertellingen uit het Platduitsch, die door een vaardige hand ten onzent zijn overgebracht, aan iedereen aan te bevelen. Echte humor spreekt daaruit; nu eens ontlocken zij U een traan, dan weer een hartelijken, gullen lach. Ik weet niet wat meer te bewonderen: de natuurlijke eenvoud der schrijfster of haar aanschouwelijke voorstelling van menschen en dingen? Mij dunkt, ieder lezer en lezeres zal dit mijn gevoelen deelen.

Ik onthoud mij van eene schifting en niteenzetting der acht vertellingen. Niet alle zijn in mijn oog even aantrekkelijk, doch de smaken zullen ook in deze verschillen. Dit echter durf ik veilig verzekeren, dat elk harer waarde heeft en ik geen enkele schets zou willen missen.

Het oog wil ook iets hebben. Laat mij dus zeggen, dat de uitgever voor een keurig uiterlijk zorgde.

„J. H. C. HEYSE.”

De ondergeteekende verlangt van den Boekhandelaar

te

- ex. **GROTH, Uit mijn Jongensparadijs**, ingenaaid.
 ex. " " gebonden.
 ex. **LUCIA, Uit mijn Meisjensjaren**, ingenaaid.
 ex. " " gebonden.

(Woonplaats en Datum.)

(Naam.)

UIT MIJN JONGENSPARADIJS.

5
3379
1

Uit mijn Jongensparadijs.

~~~~~

DRIE VERTELLINGEN.

VRIJ NAAR 'T PLATDUITSCH

VAN

KLAUS GROTH,

DOOR

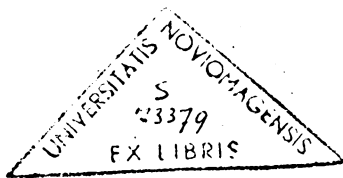
AGRICOLA.

—————

ARNHEM,
J. RINKES Jr.

Snelpersdruk van H. C. A. Thieme te Nijmegen.

VOORREDE.

KLAUS GROTH werd in 1819 te Heide in Holstein geboren en bezocht het gymnasium te Tondern. Zijn middelen veroorloofden hem niet, de Universiteit te bezoeken, en daarom nam hij een betrekking als onderwijzer te Heide aan, waar hij door eigen oefening zijn kennis, vooral die der talen, trachtte te vermeerderen. Te groote inspanning noodzaakte hem, zijn betrekking neer te leggen; hij ging toen naar Femarn wonen, bleef daar zes jaar en vervaardigde er in dien tijd de meeste zijner gedichten. Daarna begaf hij zich metterwoon naar Kiel (1853) om zich daar verder te ontwikkelen en tevens de zeebaden te gebruiken. Aangesterkt, deed hij een reis naar Duitschland en Zwitserland, keerde vervolgens naar Kiel terug, waar hem de Universiteit den titel van doctor in de Philosophie verleende.

Zijn »Quickborn» (1852, 8 Aufl. 1860) schildert het volksleven van zijn geboorteland in gedichten, vervaardigd

in 't naieve platduitsch en wel in 't Ditmarsche dialect. Zeer verdiend was de buitengewone opgang, dien de verzameling maakte, daar ze de zuiverste en dadelijke, door een dichterlijken geest veredelde afspiegeling is der zeden, gebruiken en meeningen van het Ditmarsche volk.

Een verzameling Vertellingen en een Idylle: »Rothgeter Meister Lamp und sin Dochter» munten evenzeer uit door die eigenaardige frisch- en natuurlijkheid, die ook den werken van Frits Reuter zooveel innemends geven.

Die verkwikkende eenvoud en natuurlijkheid nu geven ook aan »Ut min Jungsparadies» een groote mate van aantrekkelijkheid, te weldadiger in een tijd, waarin men zich over zooveel opgeschroefds en onnatuurlijks te ergeren heeft.

Ik hoop maar, dat ze door de vertaling niet al te veel hebben geleden. 't Spreekt wel vanzelf, dat ik, bij 't streven om den eigenaardigen tint van 't oorspronkelijke te behouden, mij niet altijd voegen mocht naar 't dwangjuk der deftige 'grammatica.

A.

INHOUD.

MIJN JONGENSPARADIJS	blz.	I.
VAN DE LÜTTENHEIDE.	»	84.
DE HÖDER MOLEN.	»	173.

I.

MIJN JONGENSPARADIJS.

De oude Frederik Wida had het druk met het nazien en verstellen van zijn vischnet. Hij stond daarbij half in een kamer en half op een groote deel, waar men in de hoogte, tusschen de balken een menigte hammen en worsten zag hangen. Telkens stiet hij met den langen steel van zijn net tegen de laatsten en keek dan even naar boven of hij er soms ook wat afgestooten had. De ijver, waarmee hij bezig was kon evenwel de kwade bui niet verbergen, waarin hij blijkbaar verkeerde en die zich in een eigenaardig gegrom lucht gaf, bij de ontdekking van iedere stukgescheurde maas, die hij met zijn groote maar vlugge vingers weer hechten moest, of van elken spijker, die weer vastgeklonken diende te worden. Bij dezen arbeid lag hij nu eens op de knieën, dan weer stond hij; men kon hem dus van alle zijden zien. Hij was geheelenal met leem

bemorst ; 't was of er iemand alle plekjes had opgezocht , waar nog een draad van zijn buis of broek doorschemerde en die met leem besmeerd had. Zelfs zijn platte muts vertoonde aan den rand eenige vingers , die ze aangevat en zich erop afgeteekend hadden. Ja zelfs zijn neus was niet vrij gebleven , daaraan had hij ook al gegrepen ; alleen de groote laarzen , die hij hoog over zijn leemige beenen getrokken had , waren zwart , en glimmend gepoetst. Hij had overigens van zijn vuile kleeren volstrekt geen hinder , dat zag men duidelijk aan zijn bewegingen ; hoogstens gevoelde hij zich als een mulder die bestoven is ; dat hoort bij 's mans vak , en zoo ook bij hem : hij was pottebakker. Het vertrek , waarin zich deze leemige gestalte bewoog , was keurig netjens en helder als een brand. De vloer was met zand bestrooid ; de steenen haard van bruine geglazuurde steentjens blonk , alsof hij zoo even schoongemaakt was , en aan beide kanten ervan blonken verder nog een geweer met dubbelen loop , een oude kogelbus en een stalen vossenstap. 't Zag er hier meer uit naar 't huis van een jager en een visscher dan naar dat van een pottebakker ; onder den haard sloop een groote , bruine jachthond , die wel wist , dat hij bij 't visschen niet noodig was , en zich daarom dus niet behoefde te roeren.

»Die vervloekte muzikantenjongen !» bromde hij , toen hij zich eindelijk oprichtte en zijn werk nazag of 't klaar was , en men kon 't hem nu duidelijk aan-

zien, dat veel eer inwendige nijd dan ijver hem in vuur had gebracht; »hij is me misschien toch weer voor geweest, die zwartkop!» En daarbij nam hij zijn muts af, als had hij tevens aan zijn eigen kop gedacht, hing ze buiten aan een spijker en haalde er een van binnen, die alleen kleur en geen leem vertoonde. De kop bewees intusschen duidelijk, dat hij geen zwartkop was, noch ooit geweest was. Die was namelijk bovenop zoo glad als een spiegel; alleen een rand van mooie gele lokken vertoonde zich en gaf hem een betrekkelijk jeugdig uitzicht, als hij zijn maneschijntjen met zijn zwart kapjen bedekt had. Lijf en leden waren overigens sterk en krachtig, en zijn stem had wel wat van een ijsbeer, toen hij verder bromde: »Niemandal kan men voor dien bengel geheim houden. Wat had hij bij de leemkuilen verloren? Stellig had hij visch in de tasch toen hij hier langs kwam! En dan die leelijke lach daarbij! Doch heb maar geduld! 'k Zal je wel krijgen!»

Al knorrende nam hij zijn vischnet op en zocht met den langen stok voorzichtig door de twee, drie deuren te balanceeren, die hij uit moest. Eerst toen werd hij mij gewaar, die in de huisdeur had staan toekijken en toehooren, en 't gelukte hem maar half, toen hij me vriendelijk wilde toespreken. Zijn »Wel, jij daar jongen?» had dan ook veel van een verwijt. Mijn naam wilde hem zoo gauw niet tebinnenschieten, 't geen heel natuurlijk was, omdat

ik hem maar eens nu en dan kwam opzoeken. Met de hand wees hij me evenwel 't huis in, als kon ik daar vinden wat ik zocht; daarna sloeg hij den hoek van het huis om, misschien wel naar de leemkuilen toe.

Nauwelijks was hij de deur uit of er kwam een gestalte uit de keuken, die schoon zijn dochter, in alle opzichten van hem verschilde. Rijzig was ze als een man, heur haar en oogen waren licht van kleur, de mond rood, wangen en armen alsof ze pas gewasschen waren. Met haar diepe stem, die me nog in de ooren klinkt, zei ze tegen me: Zoo, goeiendag Johan, ook eens weer in Tellingsted? Bij Hansoom gelogerd? Gisteren meegekomen? Denkelijk wel voor een dag of acht! En daarbij gaf ze me een zachte, hartelijke hand.

Het razen van den ouden man had haar naar buiten gelokt, dat merkte ik: toen ze me zoo vriendelijk welkom geheeten had trok ze me naar binnen, om zelf 't hoofd naar buiten te steken en den oude na te kunnen kijken, die al achter de school tusschen de struiken verdwenen was. Mij docht, dat haar stem vandaag iets bijzonders had. Ge wilt denkelijk wel naar de werkplaats, zei ze, misschien is de knecht er nog om zich voor den Zondag op te knappen. Tegelijk trok ze me bij de hand de deel over en opende de klink van een deur naar een groote ruimte zonder zolder, tot onder de pannen vol latwerk en planken, waarop potten in alle grootte te drogen stonden.

Hier waren zelfs de ruiten met leem bespat, en de wanden en stijlen hadden den grijsgrauwen tint van 'souden Wida's kleeren. Daar kon ik weeke klei nemen zooveel ik wou, en op de lange tafels van wit vurenhout knikkers en kogels rollen, tot ik zelf er uitzag als knecht en meester, en lang door Anna geborsteld en geklopt moest worden, eer ik me 'smiddags aan Hansoom vertoonen kon. Dat gaf evenwel geen vlakken, troostte mij Anna telkens, ik zou 't maar laten drogen, pottebakkersklei maakte niet vuil.

Ik was wezenlijk bij Hansoom gelogeerd! Ik kwam daar meer, mintens één- of tweemaal 's jaars. Maar nooit zoo dikwijls, dat het mij onverschillig werd en nooit zoo lang dat het me verveelde. Tellingsted bleef mijn paradijs. Met vreugde ging ik er steeds heen en zelden weg zonder tranen. Tellingsted was ver genoeg, om er niet met een boterham in de hand al etende naar toe te kuieren, maar 't was toch ook niet zoo ver, 'dat een jongen met zijn »eigen beenen en handstok,» zooals ze te Tellingsted zeiden, er niet heen had kunnen wandelen, al was 't ook een reis van eenige uren. Men moest wel is waar door twee verschillende dorpen, door twee bosschen, Binnenwold en Norwold, over een groote eenzame heide, over een beek, die de Baarsbeek heette, waarin trouwens meestal geen water was, maar ze liep juist op de helft van den weg, een heel eind de hei in; op den anderen kant was alles Telling-

stedsch zou men denken. En wanneer men achter Gaushorn 't bosch uitkwam, lag daar de Bruine Berg zoo heerlijk bruin in de vlakke, door een groenen rand omzoomd als een schilderij door een lijst, als de kern van een noot door de schaal, of wat men er ook bij denken wilde, als men het kronkelend voetpad volgde, tot men van daarboven de geheele groene vlakke overzag en Tellingsted met zijn kerk en molenvijver voor zich had, op maar een half uur afstands. Ja, daar lag dat arme nest, zoo lang als 't was, met beide uiteinden op een hoogte. Waar de kerk stond, waren de huizen met pannen gedekt, aan 't andere einde zag men slechts strooien daken. Gewoonlijk rookte het daar op de een of andere plaats allervreeselijkst, dat kwam van de vele pottebakkerijen, waarvan er gewoonlijk eenige »brandden,» zooals de uitdrukking luidde. Telkens en telkens moest men daar stilstaan en in stille verrukking naar omlaag zien.

Zooals ik zei: zoo dikwijls gebeurde 't niet, dat het mij onverschillig kon worden. Eer zoo'n reis begon gaf 't veel overleggens, tot vader zijn ja gegeven had, en mijn bezorgde moeder liet dan rondhooren naar een vertrouwden gids voor den jongen. Die was er altijd wel te vinden maar verschilde al naar den dag. 's Zondags was 't schoenmaker Hardens, die eens in de week de brieven van de post, als er waren altijd, naar Tellingsted bracht, en de Secreten, (1) zooals hij

(1) Voor Decreten.

zei, van 't lands- aan 't gemeentebestuur. Hij deed dat meer om al loopende 't vet te verteren, dat hij 's weeks door 't vele zitten had opgedaan, dan voor de paar schellingen die 't hem opbracht.

Met hem ging 't er al heel vroeg, bij 't krieken van den dag, op los, en hij sprak den heelen weg over bijna geen woord. Hij staat mij nog voor de oogen; we gingen steeds naar 't oosten, de zon vlak in 't gezicht; 't kwam me voor, dat ze hem uit zijn appelrood gezicht het pure vet braadde, dat tappelings als zweet langs zijn wangen heenliep, en hij veegde dat met zoo'n genoeg af, dat 't mij toescheen, alsof hij zodoende zijn eigenlijke loon opstreek. In de week was het de stoetenbakker Krebs, die fransch- en wittebrood naar de boeren bracht, die het meestal niet zelven bakten. 't Was een vergenoegd uitgedroogd manneken, met een groote mand aan elke zij, waaruit een heerlijke geur van versch witte- en krentebrood opsteeg, en een stompjen pijp in den mond, dat bij elke halt opnieuw aangestoken moest worden. De kleine man sprak aanhoudend door, zooveel namelijk de groote manden en de kleine pijp 't gedoogden; dat ging zonder ophouden als de stroom in een beek, die enkele malen over een steen moet, dan een klein golfjen maakt, en vervolgens rustig weer voortkabbelt.

Als hij eens voorgoed adem haalde, zei hij langzaam: »en toen,» ten teeken dat hij nog niet gedaan had, dat men hem toch niet in de rede zou vallen, en dat

het dadelijk weer zou beginnen. Mij en misschien iedereen, die maar met hem ging, vertelde hij overigens niets anders dan zijn eigen levensgeschiedenis, waarbij nu en dan veel te lachen viel, ze kwam mij dan ook al heel grappig voor.

Hij had dit vak vroeger al jaren bij de hand gehad en was daarbij vergenoegd geweest; toen moest hem op zekeren keer de duivel verleiden, om in de loterij te spelen, en zie 't ongeluk wil — ik kan 't begrijpen, want de kleine Krebs zei het met overtuiging en zeker twee- of driemaal — 't ongeluk dan wil dat hij een *quaterne* trekt. Daarbij komen of kwamen nog vier *ternen*, acht *amben*, twee en dertig andere loten, en zoo wat, met een woord een heele berg geld, de kleine Krebs wist tot op een schelling na hoeveel, 't liep tot in de duizenden. Die had hij dus gewonnen en ook deugdelijk en wel uitbetaald gekregen. Nu was hij, Krebs, weer geen domme kerel geweest, zooals de opperman Voss buiten Alversdorp, die ook een *quaterne* getrokken had, naar Altona gereisd was om 't geld te halen en vooraf tot zijn jongens gezegd had — hij had acht jongens — nu zijn we rijke lui, had hij gezegd, wat zal ik jelui meebrengen? en de jongens hadden lang overlegd en eindelijk gezegd: een vat stroop, en die had hij ze wezenlijk meegebracht, en daar hadden zich vier van de jongens aan dood gelikt — 't geld had de man bewaard en was nog boer te Alversdorp. Maar neen, hij,

Krebs, was verstandiger geweest, kinderen had hij ook niet gehad, hij had gedacht: Vooruit nu! en had een huis gekocht in de Oosterstraat in Heid, daar een oven laten metselen en zelf gebakken in plaats van 't brood der andere bakkers naar de boeren te brengen. In 't begin was 't ook goed gegaan, maar spoedig had 't hem niets dan verdriet en ergernis gegeven. Hij had 's nachts moeten werken en daags slapen, had al heel gauw geen zon noch groen bosch meer gezien — zie, zei hij dan en keek om, wat is ze vanmorgen weer lekker en toen — — — zijn vrouwtjen had koffievissites gehouden terwijl hij sliep, en de kockjens opgegeten, die hij gebakken had, en — — — enfin, zoo had het geen anker of touw kunnen houden. Hij had het zoo lang volgehouden tot al het geld op was, toen had hij de heele santekraam aan bakker Blank verkocht, die er nu nog in woonde en voor wien hij met stoeten rondliep. Thans had hij zijn oude gezondheid weer en zijn vroeger opgeruimd humeur, dat ze hem niet weer ontrooven zouden, zoolang hij nog maar eventjens voort kon.

Deze redeneering kon ik begrijpen, daar zat een duidelijkheid in, die me helder in de oogen scheen. Mij docht ook, dat een vergenoegder leven niet wel mogelijk was, dan zoo in den morgenstond met versche stoeten naar Tellingsted te stappen. Ik zelf had mij daar graag toe willen lenen. En als hij mij bij Gaushorn goedendag zei

en ik nu alleen het voetpad naar den Bruinen Berg opwandelde, zag ik hem nog eens na, eer ik naar Tellingsted afdaalde: hoe vergenoegd hij 't dorp inwandelde, altijd met zijn pijpen in den mond, en in een van de eerste huizen verdween. — Zoo liepen de verschillende wegen naar ieders paradijs. De aankomst bij Hansoom was natuurlijk eerst het mooist. Ik werd ontvangen als een prins. En als ik later voor de groote staldeur aan den anderen kant van de straat op 't hek zat — de sluisbeek liep er dicht voorbij — zat ik daar als de koning: de knecht, de meid, de kettinghond, de dashond, de speelkameraden kwamen mij opzoeken; en allen die spreken konden deden mij vragen, die me nog in de ooren klinken als 't gelui — waarmee een feest ingewijd wordt: »Ook eens weer in Tellingsted, Johan?» »Voor een dag af acht?» En de acht dagen lagen in hun volle lengte voor mij uitgestrekt van den morgen tot den avond als louter geluk en zaligheid. Want hier zagen zelfs de bedelaars en kreupelen er vergenoegd uit, als ze mij zagen, en iedere gestalte als een bloem, die pas begoten is of als een tuin na een lenteregen.

Daar doken gestalten op, die ik nauwelijks meer kende, ze waren grooter geworden, of ouder geworden, of hadden een ander kleed aan: maar allen kenden zij mij en ik moest met hun spreken als met oude kennissen. Zoo nauw was te Tellingsted vriendschap en leven saam verbonden.

't Kan zoo in den droom gebeuren, dat het ons te moede is als in den Hemel; personen verschijnen ons, die men in 't geheel niet kent, een glans omgeeft ons, waaraan men haast niet gelooven durft; maar ze noemen ons, bij onzen naam, en men gevoelt met verwondering, dat de zaligheid geen droom is en de gestalten oude bekenden zijn: zoo was 't mij telkens als ik hier kwam.

Tot deze gestalten behoorde ook Anna Wida. Ik weet niet, waar ik haar voor 't eerst gezien had, zoodat wij eigen waren geworden, alsof ze een oudere zuster van me was. Misschien was ze wel aan mijn vaders huis geweest, waar Hansoom elken Zondag kwam en wel eens iemand meebracht. Genoeg, het was zoo. Van eenige malen herinnerde ik 't mij, dat ik haar gezien of ontmoet had, en dat we nu samen hoorden, vond ik heel natuurlijk, dat klonk ook altijd uit haar stem en had er altijd uit geklonken, zoolang ik me haar herinner, waar ze me dan ook 't eerst verscheen.

Gezien had ik haar het duidelijkst voor de eerste maal, op den vollen dag in den helderen zonschijn. 'k Zag toen achter haar vaders huis naar den koepel op, die zich daar in den tuin verhief, op dat oogenblik geheel door de zomerhitte verschroeid.

Daar kwam ze achter een lange rij ganzen aan die als een witte lijn over de hoogten tegen den blauwen heuvel opkwamen en vervolgens al waggelend naar beneden, naar den tuin afdaalden. Zij

volgde met een tak in de hand, met het bloote hoofd, dat me zoo lichtblond toescheen als een garve weit, en waarvan twee lange vlechten afhingen. Ook niet ineens, langzamerhand kwam ze te voorschijn, eerst de tak — de ganzen had ik al lang met verwondering zien aankomen — vervolgens 't hoofd en toen was 't me of ik de gestalte eens in feestgewaad in onze tuinkamer had gezien. Eindelijk verdwenen ganzen en meisjes langzaam naar 't achterste gedeelte van den tuin.

Eens waren we, mijn speelkameraden en ik, in de sluisbeek voor Hansoom's tuindeur ijverig aan 't werk. De beek was meer dan een manslengte diep, er was evenwel alleen water in, als de knecht van oom te veel water in den vijver had en dat moest laten afloopen, dan stroomde 't hier met levensgevaar voorbij en sloeg zelfs nu en dan de brug weg. Gewoonlijk zijpelde er alleen een goot tusschen de miljoenen steenen door, waarop wij in de diepte onder het elzenboschjen, dat op den kant stond en naar beneden afhing, in de donkere schaduw aan 't werk waren. Gewoonlijk hadden we een dam gemaakt voor een waterval, 't geen ik later toen ik meer geleerd en van Egypte gehoord had, een katarakt noemde, of ook watermolens gebouwd en ingericht, die wij uit oude tonnen of andere mooie stukken hout in elkaar fabrickten. Onze voeten waren daarbij gewoonlijk nat en de armen insgelijks. Daar kwam op zekeren dag een groote toevloed water

aanstroomen , wierp onzen dam om , den molen weg , en zou ons op zijn minst ook omgeworpen hebben, toen over het hek een vroolijk gezicht kwam kijken met een breeden stroohoed op. Toen hoorde ik voor 't eerst de diepe stem , die ik sedert niet meer vergeten heb. Ze scheen mij al heel vertrouwelijk en troostvol toe , toen ze riep : wacht maar Johan , 'k zal je komen helpen. En toen kwamen er een paar blanke bloote voeten in houten trippen den steilen oever af , en een zachte hand vatte de mijne die koud en nat was , en beurde mij er uit. Ik voelde een warmen adem. Van toen af , zoo komt het me voor , waren wij beiden eigen als hadde ik haar gekend sedert mijn oogen gezien en mijn ooren gehoord hadden. Met mijn moeder was 't mij juist zoo. Alleen was Anna jonger. 'k Herinnerde me alleen , dat ze eens kleiner geweest , of ineens veranderd was. Hoe komt dat zoo ? Ik gaf daar nooit bij een meisjes acht op , 'k was ook zoo-veel jonger dan zij.

Maar van nu af was mijn eerste vraag bijna , als ik bij Hansoom aankwam , naar Anna Wida ; en mijn eerste gang naar de pottbakkerij : ze woonde dicht bij den vijver.

Mijn weg voerde daar gewoonlijk dadelijk naar de werkplaats , als Anna me namelijk niet terughield. Daar trof ik meestal den oude met een knecht en een jongen aan 't werk. De knecht zat achter de draaischijf , een ding als twee houten borden aan

een stang, die rechtop staat, het onderste bord zoo groot als een klein wagenrad. De man zat geregeld in 't hemd, ook 's winters, met de mouwen opgestroopt en minstens met een van zijn voeten bloot, waarmee hij de schijf omdraaide. Als hij ze goed aan den gang had, smeed hij een kluit natte klei midden op 't kleine bord, zoodat de klei tegen de ruiten en ons om de ooren spatte. Dan liet hij de kluit door de handen gaan, tot ze glad was, greep er met beide duimen in, trok ze omhoog, zooals men een ingedrukten hoed in de hoogte trekken kan; het ding kreeg den vorm van een kroes, een bloempot, een kruik, een kan, als nam 't alle pottvormen aan die mogelijk zijn, tot het eindelijk den rechten gevonden had dien 't behouden zou: of het verhief zich in de hoogte en kreeg ooren, of het breidde zich plat uit tot een melkvat. De schijf werd met den blooten voet stilgehouden, evenals 't rad van een wagen, in welks spaken men grijpt; de pot werd met een fijn mesjen losgemaakt en met de beide vlakke handen aangevat, zoodat hij als een ledige papieren zak nog eens samenflapte, en men zich met recht verwonderde, dat hij op de plank zijn gedaante weerkreeg als al zijns gelijken, die daar reeds stonden. De man wischte 't zweet af en zoo ging 't er weer op los. Ik stond telkens eerst in bewondering stil om de kunst aan te zien.

Het glazuren was gewoonlijk het werk van Frederik Wida. Hij goot wat in potten en schotels, die

droog waren, en er grijs uitzagen, en goot het er weer uit; dan streek hij er wat in, dat er uitzag als asch en hij loodasch noemde.

Hij had een koehoorn, waaruit een penneschacht stak, waar wat wits doorliep als melk, daarmede teekende hij bloemen op den bodem van den schotel en een rand als een slang er rondom. Hij zag er bij dien arbeid uiterst geduldig en vriendelijk uit, en volstrekt niet als een jager met geweer en vossenstap, of knorrig zooals toen hij het vischnet verstellde. Het hoofd ging hem langzaam heen en weer op de breede schouders, dat ook wel moest, daar hij telkens achter zijn toethoorn heen keek.

Maar voor mij liet hij dadelijk door den leerjongen, die achter een berg aarde, zoo hoog als de oven, die als een hooiopper opgestapeld was, op zijn eene been zat, en met een krom schaafmes met twee handvatten den berg zachtjensaan in dunne schijven sneed — wegens de steenen erin, die hij er uitzocht en wegens andere onzuivere bestanddeelen — een plaatsjen op de lange vuren tafel maken en een stuk weeke aarde als een half hoofd groot erop leggen. Daarmee kon ik dan mijn kunsten vertoonen. Hij had tegen niets wat in te brengen, ik mocht er knickers van rollen, huizen en kerken van bouwen of menschen van maken. Ik had zelfs eens een heelen kerel klaar, een breeden vent met een buis aan en een platte pet op. Dat was heel duidelijk de oude Wida in eigen persoon. Hij

had er ook plezier van. Ik had veel pret van dien leemen man, sneed een geweer van vlierhout, dat ik hem aan een kleinen band omhing, en ik zou zeker een beeldhouwer geworden zijn, als het ding bij 't drogen niet allen vorm had verloren. Zoo kon ik uitvoeren wat ik wou, als ik maar zorgde niet naar Heider manier van leem te spreken, »dat heet hier in de werkplaats aarde, leem gebruiken de metselaars, die drekvogels,» zei Frederik Wida met minachting.

Met slecht weer was ik zeker altijd in de bakkerij en liet me ook daar niet vandaan jagen, als de oude man er zoo zijn aardigheid in vond mij voor den gek te houden. Die aardigheden maakten trouwens op mij den indruk alsof de groote kettinghond los was en mij streefde, dat was altijd tusschen vallen en opstaan in en zich verweren tegen zijn liefkozinger. Wel is waar deed hij niets dan me wat te vragen, dat me in verlegenheid bracht, maar de toon waarop had zoo iets heel eigenaardigs. »Vlijtig naar school?» Antwoord: »Ja!» »Die Heiders zullen wel verstandiger worden dan wij op de dorpen?» Antwoord: »Ik weet niet.» »Ook ordentelijk lezen en schrijven geleerd?» Antwoord: »Ja!» »Zoo? Als dan de ton rogge 15 mark kost, wat kost dan een vierschellings-brood?» Ja, daar stond ik dan, want ik dacht eerlijk na en werd er eerst na verloop van tijd slim op; de oude lachte dan docht me, zoo heel hatelijk, en knecht en jongen lachten

hardop. Maar, zooals ik zeg, ik liet er me niet vandaan jagen.

Heel anders zag de werkplaats er uit, als ik er in den tijd kwam, dat er gestookt werd. Dan was de geheele plaats ontruimd, alle planken van de latten, en potten en schotels weggenomen, zoodat men naar het dak opzag als tegen een kerkgewelf; de berg aarde was verdwenen, de draaischijven waren uitgehaakt, zelfs de ramen waren gewasschen. Dan waren er vier, vijf gaten in den achterwand van de werkplaats open gemaakt, een hel vuur brandde daarin en slaperig lagen knecht en jongen ervoor of smeten uit alle macht plaggen erin.

Dat ging zoo dag en nacht, een vier, vijf etmalen door; en dat was de tijd, waarin de oude zich geregeld voor een week, of ook wel voor twee, in een visscher en een jager veranderde. Hij was in mijn oogen, evenals zijn werkplaats, dan nauw meer te herkennen. De oude leemkluit had een kleur gekregen, men zag dat de broek van manchester was, want Anna had voor deze dagen alles schoongemaakt. Hij droeg een duffelsche jas, en liep onrustig uit en in. Dat kwam gedeeltelijk ook door den oven, waar altijd een heel kapitaal in stak, en hij moest toezien, dat knecht en jongen goed stookten, niet overdreven en niet slapen. Daarbij begon hij dan zijn geweer en vossenstap te poetsen, hij haalde vischnet en hengel van den zolder, maakte snoeren en haken in orde, probeerde buiten aan huismusschen en

haviken hand en geweer, en eindelijk verdween hij, als ware hij een halve wilde, voor dagen en nachten zelfs, in den omtrek; liep dan over de heide en in de bosschen, naar 't moeras en de leemkuilen. — De laatste 24 uren van 't stoken had hij 't nog druk en moeielijk, dan moest hij zelf er bij zijn, dan was 't voor de bewerking de lastigste tijd, dan kon 't gebeuren, dat de geheele inhoud niet gaar was en hij de schotels bij de scherven moest smijten, of dat hij te heet werd, alles samensmolt en hij de geheele kraam met den oven erop als een steenklomp tot schade en schande op de tuinplaats moest laten staan en een nieuwen bouwen. Hem was 't trouwens nog niet overkomen.

Ik was gedurende den stooktijd bijna nog liever in de werkplaats dan gewoonlijk, vooral 's avonds. Licht werd er nooit aangestoken, en mij kwam het merkwaardig voor de gestalten bij dat heldere vuur te zien, dat de gezichten rood bescheen, de steenen van kleur veranderde, als waren zij met verven overgoten en allerlei schaduwen tegen den wand teekende. Met den stooktijd kwam daar ook al wat lust had tot praten en vieravond te houden; een betere plaats daarvoor kon men niet bedenken. Zij hurkten daar voor 't vuur neer al naar ze 't koud hadden en er plaats vonden; voor veel gemak was niet gezorgd: deze zat op een driehoet, die op een boomstam, een ander op een omgekeerden emmer; een vierde leunde tegen de tafel of den

grooten haard, die natuurlijk niet brandde. Steeds meer nieuwe gedaanten duiken daar voor mij op, als de deurklink opgelicht werd, een goedenavond in de rondte klonk en uit het duister nog een bezoeker in 't licht trad. Ook Anna kwam hier. Zij trakteerde haar lui nu en dan op een kommetjen warme koffie, en ik verheugde mij steeds als ze een tijdlang bleef om te luisteren; ik gevoelde mij dan meer op mijn gemak, 't was dan rustiger, als 't al eens druk en luidruchtig geweest was, en ik mocht haar ook zoo gaarne zien, wanneer ze bij 't vuur stond en de vlam haar bescheen: dan vooral kwam haar schoon gelaat gunstig uit, waarover 't schijnsel viel, alsof ze een beeld was; heur haren schenen dan van goud.

Ik was dikwijls graag den geheelen nacht daar gebleven, als ik had gedurfd en tegen bedtijd niet bij Hansoom had moeten zijn; dan was ik echter soms al zoo bang, dat ik Anna wenkte of aanstiet om mij een eindjen weg te brengen, en verstopte mij bijna in haar rok, als wij in 't duister buiten kwamen. Want daar werden in de werkplaats bij die gelegenheid meestal gruwelijke geschiedenissen verhaald, die men overdag of bij gewoon helder licht noch verteld noch geloofd zou hebben. Bij dien oven en dat vuur evenwel waren ze volstrekt niet vreemd. Mij klonken zelfs de stemmen anders dan overdag, en de geheele wereld was mij hier een tooverwereld. Geen oude geschiedenis van een oor-

log uit den Ditmarscher vrijheidsstrijd tegen Holstein of Denemarken, geen oude sage of vertelsel uit het geheele Ditmarscherland, die men hier niet te hooren kreeg; geen oude akelige vijver of greppel, heide of moeras, waar niet wat van verhaald werd. Vooral de geheele omtrek van Tellingsted, van Gunthorn tot Tielen, van de Au tot aan de Eider was een spookland, zoodat men zelfs overdag zich bijzonder haastte, als men eens alleen ging en iets achter zich hoorde ritselen of bewegen. Van jagen en visschen wisten de meesten mee te praten, daartoe gaven de groote heiden, naar Albersdorp en naar Schalkholt toe, de groote moerassen naar Linnern, de Ecksee en de vele leemkuilen gelegenheid. Er was niet licht een van de bezoekers, die niet eens in 't pikdonker van de Ecksee over den Galgenberg teruggekomen was, want daarover liep het voetpad noordelijk naar den straatweg toe, of die niet een nacht op een ouden vos had geloerd achter den Bruinen- of den Goudberg. Daarvan wisten de meesten wat te vertellen, ook de oude Frederik Wida deed eraan mee, doch het liep bij hem meestal op iets alledaagsch uit en de heele spookhistorie loste zich op in een oude koe of den koewachter. Doch met de anderen was 't evenwel niet zoo gesteld — daar was een wezenlijke strijd over 't geen gebeuren kon of niet, bij nacht en nevel. Bij den kruisweg had een vos gehuild juist als een mensch, en was op de heide verdwenen met een streep vuur achter zich; een

oude bezembinder had zoo zeker een weerwolf gezien, als men maar iets met oogen zien kan, en 't beest had hem ook bij den naam geroepen. En dan de geschiedenis van den voerman, en van den valschen landmeter, * die ieder jaar de valsche grens een hantred verplaatste en in de heilige Kerstdagen riep: »Hier is de grens!» Wie had hem niet gehoord? Wie ook had niet in 't gevaar verkeerd een dwaallicht na te loopen en in een van de greppels te vallen, die bij de glashut bij Lexfähr, de hemel weet hoe diep, onder den grond loopen.

Tusschen waken en droomen zag en hoorde ik — nadat Anna mij naar huis en de meid mij bij Hansoom in 't »kantoor» naar bed gebracht had — nog lang de wonderlijke gestalten over moeras en heide, bij de Ecksee en den Galgenberg, en onder die gestalten zweefde er ook een, die ik nu en dan onder de bezoekers gezien had, een jonkman van wien er bijna altijd bij jacht-, visch- en andere gevaarlijke geschiedenissen in de werkplaats sprake was, dien men als den zwartkop of den krooskop aanduidde, en over wien, om zoo te zeggen, altijd gesproken werd als over den wilden jager. De oude noemde hem met minachting den muzikantenjongen, als er van hem sprake was; hij heette anders Klaas Voet,

---

* De valsche landmeter is in het Ditmarsche de overlevering der landmeters, die het landjen na de verovering in 1550 door Denen en Holsteinsche vorsten, in drie deelen verdeelden.

't geen de oude in Lichtvoet veranderde, en ik had gemerkt, als ik in de werkplaats tegen Anna geleund zat, dat zij bij die eeretitels telkens rilde, en gewoonlijk heel spoedig 't gezelschap verliet.

Mij docht, ik had den jongen man ook eerder gezien, alsof hij achter een boom of om den hoek van een huis naar ons stond te kijken, als Anna mij naar Hansoom bracht; en ik had evenveel angst als begeerte hem eens van nabij te zien. Anna zei evenwel nooit wat, als ik hem soms gemerkt had. Toen de oude op zekeren dag zijn »muzikantenjongen» eens weer duchtig doorgehaald had, viel het mij in dat ik hem toch vroeger op een kermis bij Tode in de danszaal gezien had. Daar liepen wij als jongens in en luisterden naar de muziek. Voet was evenwel geen van de muzikanten. Dat waren louter oude, uitgedroogde lui; ik kende ze allen. Daar had je den krommen snijer, die op de viool speelde; wever Sannewald met zijn grooten mond blies op de klarinet, en die op de bas speelde noemden ze den Zigeuner, hij ging naar de Heider markt met een draaiorgel. We konden de deur niet in, zoo vol was 't in de kamer. Toen gingen we achter in den tuin en keken door 't open raam, vlak achter de muziek, die we zoo heel mooi konden hooren.

Op een kleine tafel stond een »hakbord», dat was in mijn dagen een hoofdinstrument; het werd bespeeld met twee kleine stokjens met kurken propjens erop, in iedere hand een tusschen de voor

vingers , en daar werd heen en weer mee geslagen op de snaren alsof men er vliegen mee wilde doodslaan. Dat zag er merkwaardig uit en moest wel een groote kunst zijn. Een kleine man met oorringetjens had het er dan ook razend druk meê, zoodat hij zelfs geen tijd had eens eventjens uit te blazen.

Ik wendde ook geen oog af en zag nauwelijks naar den drom van allen die daar dansten en zoo-veel stof maakten , tot opeens de kroeskop , de zwartkop naar 't hakbord ging en den kleinen man de stokjens afnam. Dat was eerst spelen! De vingers liepen als over 't bord heen en de bruine oogen volgden ze met veel uitdrukking. Toen werd ik ook eerst gewaar , dat Anna Wida in de danszaal en op haar Zondagsch was, dat ze met hem had gedanst , en dat ze opgewonden en vergenoegd naar de beweging zijner vingers keek. — Dat was Klaas Voet, de muzikantenjongen. Hij zag er volstrekt niet uit om bang voor te worden , ja was in mijn oogen de knapste van 't geheele gezelschap.

Nu viel me ook in , waar hij woonde , en dat ik met mijn grooten neef in zijn huis geweest was. Wij zouden daar een paar bijenkorven koopen. Hij vlocht die en maakte allerlei mandewerk. Voorts had hij een oude zuster en een heel oude moeder, allebei donker van haar en oogen, 't geen mij wel een beetjen tegenstond. Ze woonden aan den anderen kant van den molenvijver, en hadden een grooten tuin met appelen en pereboomen. Het oude huis zag er vervallen uit, een

stal stond er bij, een pomp met grooten zwengel er tusschen, en achter, waar eene kleine beek voorbijstroomde, stond een bijenschuur met meer dan honderd korven. Daar bracht Klaas Voet ons heen. Ik moet nog klein geweest zijn. Hij sneed me een doornen stok uit de haag met een bijzonder mooi mes, dat hij uit den zak haalde, en deed er me alle dorens af, opdat ik me niet steken zou. Ook kreeg ik van de zuster een stuk honig in de raat. Mijn groote neef was bekend en vertrouwd met de lui en had met Klaas Voet nog wat bijzonders te bepraten, terwijl ik mijn honig opat. Sedert bleven me nu ook huis en menschen in vriendelijk aandenken.

Eenige dagen had de oven noodig om af te koelen en de lui om uit te slapen. Overal en, al naar 't jaargetijde, in huis of schuur, of ook in den tuin trof men den een of ander aan, die zich in een open deur armen en schouders stond te rekken alsof ze uit het lid waren of vreeselijk geeuwen, als zou de mond niet weer dicht en de oogen niet meer open gaan; of men vond iemand en viel haast over hem, waar men hem in 't geheel niet vermoedde, met een pijp in den mond of een boterham in de hand ineengedoken, en de adem ging langzaam en regelmatig als de groote slinger in het torenuurwerk, en kwam zoo diep als de lucht uit een pomp, die geen water heeft, zoodat men stilstaan moest en toeluisteren, tot men slaperig en dof werd, en het geheele huis droomerig

was geworden. Ze kwamen me voor als wisselden ze af met den grooten bruinen jachthond; als ik hem onder de kachel vond, den kop op de breede pooten, en de oogen zoo dicht toe, als lagen ze onder doppen, en hij er hoogstens maar één open kon krijgen om te zien, dat ik daar was; dan wist ik zeker, dat het in de werkplaats warm toeging. Als hij wakker of onrustig, of wel met den ouden Frederik op jacht was, dan sliepen leerjongen en knecht. Dan kwam me dikwijls het oude huis met zijn groote deel, waar de worst en hammen zoo oud en rookerig aan even rookerige spijlen hingen, met al zijn rust en stilte als een kerk voor of als het slot, waarvan het sprookjen verhaalt, dat honderd jaar geslapen had met kok en keuken; en de eenige die leefde en waakte was de lieve Anna, die rijzig en schoon, voor 't raam dat op den vijver uitzag, aan haar naaiwerk zat en liedjens neuriede of met de handen in den schoot naar buiten keek, en mij met haar welluidende stem welkom heette. Ja, toen was 't eerst heel mooi in Tellingsted!

't Komt me voor, als hadde ik heele dagen, ja weken bij haar gezeten of op een voetbankjen neergehurkt, of om haar gespeeld; nooit is de tijd mij lang gevallen. Ik heb haar 's morgens vroeg gezien en 's avonds laat, bij het opstaan en naar bed gaan, en altijd hadden we nog iets gewichtigs samen te doen of te bespreken. Ik hielp haar aardappelen schillen en boonen doppen, ik stond bij 't

eten koken naast haar aan den haard, en wanneer ze zich kleeedde, ging ik met haar in haar kamer. Daar kreeg ze doek en kraag uit een oude eikenkist, waar ik later op ging zitten als zij zich aankleeedde en in haar kleinen spiegel keek; want er was weinig plaats in de kamer. Het haar viel haar bij 't uitkammen als vlas over den rug tot op den rooden rok neer. Mij was 't haast te veel; 't hoofd zag er me zoo vreemd uit, als ze er met de hand over streck.

Het water liep in heldere druppels over den blanken hals en den boezem neer als zij zich waschte. Ik kende haar eerst recht als mijn Anna weer, als ze de vlechten opgebonden en haar jakjen vastgemaakt had. Maar ik bewonderde haar en al de schoone zaken in haar kleine kamertjen.

Wat we met elkaar te praten hadden, daar was 't einde van weg. Een domme jongen kan meer vragen dan tien verstandige menschen kunnen antwoorden. Hier in Tellingsted ging me toch alles bijzonder aan 't hart. Ik hoorde van den molenvijver, waarvan we door 't venster een gedeelte zagen, en die me altijd erg aantrok; de mooiste wilgentakken voor fluiten groeiden daar, het schoonste riet voor pijlen op mijn boog stond er langs; maar men moest er niet invallen —: het water hoorde Hansoom, hij kon het gebruiken voor den watermolen dien hij gepacht had; de vijver hoorde hem niet. Dat kwam me al heel vreemd voor. Maar

Frederik Wida had karpers in den vijver gebracht, dat recht had hij gepacht, maar 't water niet, waarin ze leefden. En de grond en bron hoorden een kleinen jongen in 't Holsteinsche, dat was een erfgoed. Hij kreeg eens den molen en ook den vijver, en was dan heel rijk. Maar niemand kende hem hier. Dat was me 't vreemdste van alles. Ik kon 't niet laten dezen kleinen jongen, wien grond en bron hoorden en die eenmaal vijver en molen erven en rijk worden zou, met Anna's verdronken broertjen te verwarren, ze kwamen mij steeds als een en dezelfde voor den geest. Gekend had ik geen van beiden. Anna vertelde mij, bij zoo'n gelegenheid, dat de vijver alle drie jaar droog gemaakt werd. Dan liep al het water door de sluisbeek voorbij Hansooms huis, onder de brug door en over burgemeesters weide langs de Au naar de Eider tot in zee, wat me wel een heel plezierige weg voorkwam. Want de beek en burgemeesters weiden met boterbloemen en de Au voorbij Schalkholt kende ik, en van de Eider wist ik, dat er schepen op voeren. Dan was de heele molenvijver een moeras, waarin Frederik Wida met zijn groote visscherslaarzen, die ik ook kende, en een korf aan den hals, rondwaadde en de karpers verzamelde, die men aan 't spartelen kon kennen. Ik kon me de geheele pret duidelijk voorstellen. Wat zou er nog wel meer in spartelen, dat men vinden kon! Dus dat was de grond, die

den onbekenden jongen hoorde ! — Het water stortte 't allereerst door de sluis, 't geen ik ook reeds vroeger gezien had, als de molenaar overvloed had ; maar wanneer de vijver drooggemaakt werd, vertelden ze me , kwamen alle drie deuren open. Dan bruischte er niets door dan schuim, dan was 't gevaarlijk over de leuning te kijken.

Hij wist ook , dat de sluiskuil , die gewoonlijk in de schaduw van den hoogen elzenboom glanzend zwart zag , bijna geen grond had , dat vertelden wij jongens elkaar , wanneer we naar snoeken vischten , die in dat akelig kalme water even akelig stil waren , terwijl de vinken boven onze hoofden vlogen. En daarover , vertelde Anna mij met huivering , was haar broertjen neergestort en verdwenen. Men had zijn lijk eerst bij Lexfähr weer opgevischt. Zoo zag ik half en half mijn jongen , wien de grond hoorde , onbekend , met een bleek gezicht : waar had men hem begraven ? »Op het kerkhof onder den lindeboom" . . . . . zoo gonsde het nu en dan binnen in mij , want ik wist heel goed waar de grafsteen van den kleinen Frederik Wida was. Daar lag ook zijn moeder. Anna vertelde hoe haar vader toen bijna zijn verstand had verloren , alsof hij hem had omgebracht : dat kwam van dat visschen en jagen ! Haar moeder had het gelukkig niet meer beleefd , die was al dood geweest ! De oude had nu eigenlijk rust noch vrede meer , hij stortte zich nu van 't een in 't ander. Als andere menschen naar de kerk gingen

en rust en vrede zochten, ging hij op de jacht.

Hij kwam nu en dan doodziek uit den heeten oven; de dokter zei, dat kwam van het lood, hij nam zich niet in acht, kromp ineen van pijn, en als Anna zich dan, om zoo te zeggen, maar omgedraaid had, was hij opeens met het geweer in de hand verdwenen. Ze was dikwijls in angst, dat hij in 't geheel niet weerom zou komen wanneer hij uitging, als voor weken. Hij was somtijds heel verstijfd bij streng winterweer van de vossenjacht teruggekeerd, als hij den geheelen nacht in een sneeuwhut, zooals hij zei, op Reintjen geloerd had. Doornat te zijn van 't visschen was iets alledaagsch, hij was ook al eens in een heeten zomer heel bont en blauw te huis gekomen; toen was hij op de naakte heide van vermoeidheid gaan liggen slapen, en een slang had hem in den hals gebeten. Och, zoo waren de mannen. Daar was niets mee aan te vangen! Dat had haar moeder ook al gezegd. Maar toen was 't toch minder erg geweest. Wat de mannen deden was altijd dadelijk een hartstocht, daar waagden ze hoofd en hals aan, dat ging op leven en dood. Och, ze wist het wel! — Anna was altijd treurig bij dit kapittel. Ik zou 't eerst later recht begrijpen wat het beduidde. Ik meende maar altijd, dat het om het ongeluk en den vijver was, als haar oogen op dezen staarden, en er zoo treurig uitzagen, dat ik begon te troosten uit al mijn kindermacht; en ik vermoedde toen niets, als de oogen vol tranen zoo te zeggen

bleven rusten op de groote peppels, die ginds op Klaas Voet's hofstede stonden.

Ik mocht toch den oude in den grond gaarne lijdē! Wat, was hij eigenlijk goed en vriendelijk, en dat stemde Anna toe. En als hij vertelde van zijn jagen en visschen: dan kon hem niemand in een treurige stemming aanhooren of hij moest eindelijk meê lachen en zich verheugen. Vooral de verhalen over Reintjen waren mij als een vroolijke strijd met een gevaarlijken en sluwen rakker; maar dikwijls was de oude Wida nog sluwer, en dat deed een mensch goed, wegens de rechtvaardigheid. Maar 't was ook soms heel treurig wat hij vertelde. Er kwam ook wel bij strenge vorst wild uit de wouden aan gene zijde van de Eider overzetten. Dat kon Wida natuurlijk niet kalm aanzien. In zoo'n tijd had hij zonder bezwaar den oven kunnen verlaten. Als hij dan vertelde waar hij achter den Bruinen Berg geloerd had — daar liep de groote weg onder in een diepen zandkuil voorbij naar Tellingsted, en naar 't Zuiden opende zich hier het bosch Norderwald — juist, toen daar een hert met zooveel jongen den sprong over den hollen weg had willen nemen — hij kende precies hun spoor — en midden in den sprong de lading hadden gekregen en in 't zand van den rijweg neergevallen waren: mij kwam 't nfoorddadig voor en Frederik Wida scheen mij een Napoleon toe.

Maar juist bij die gelegenheden was hem de kroes-

kop in den weg gekomen, die misschien nog beter schoot dan hij: dat zei hij niet, maar menig ander, die bij 't stoken zijn avondbezoek bracht. Die had er hem een weggesnapt op een keer! — Hij vertelde dit nooit aan iemand als Anna er bij was, want hij vloekte dan al te erg op den Lichtvoet.

Zijn eerste ergernis evenwel kwam niet daar vandaan, ook niet daarvan dat de muzikantenjongen hem altijd voor was. Die ergernis was al ouder, naar ik van Anna hoorde, die kwam al van hun, die nu op 't zelfde kerkhof lagen met moeder en broeder, al was 't ook niet onder denzelfden lindeboom.

De oude Wida had misschien heel wat anders kunnen worden dan pottebakker in Tellingsted. Hij was een knappe jonge vent geweest, had voor soldaat moeten spelen, den slag bij Sehsted meegeemaakt en zich daar onderscheiden, zoodat hij den kommandant, die een Prins, en den generaal, die een Franschman was, in 't oog viel, die nu beiden lust hadden hem als een van hun helden uit dezen grooten slag eervol te vermelden. De een had hem graag naar Kopenhagen, de ander naar Parijs gebracht, en hij had het toen maar voor 't zeggen welken post met een ruim inkomen en zonder werk hij hebben wilde; maar de liefde tot Anna's mooie moeder had hem teruggehouden. Na zijn dienstdag had hij den bonten rok, nevens zijne uitzichten op een vroolijk leven in een groote stad, aan den kapstok gehangen,

was als een eenvoudig gezelschap weer in 't stille dorp teruggekeerd, en had besloten het pottebakkersvak en een kleine boerderij te beginnen om de vrouw te krijgen. En daar was hem in dien tusschentijd een zwartkop, zooals hij zei, toch bijna vóór geweest — niet bij 't meisje, daar was hij zeker vangeweest — maar bij de ouders, zoodat het er bijna langs gegaan was als op de jacht of in 't gevecht. En sedert was een zwartkop onder de menschen voor den ouden Wida ongeveer 't zelfde wat Reintjen onder 't wild was: met hem kreeg hij 't aan den stok!

Bij alle liefde voor zijn mooie vrouw was hem toch het leven op een dorp te eentonig en vervelend. Hij wist het heel goed en voelde 't steeds meer, wat hij daarvoor had laten varen. Daar stak nog altijd een klein beetje van den soldaat in hem, dat zich zachtjens aan in een stuk jager en visscher veranderde. Ook kwam hij van tijd tot tijd in aanraking met zijn begunstigers. Nu en dan, hoogst zelden evenwel, kwam er nog eens een voornaam bezoeker over Lexfähr naar Tellingsted meestal in den jachttijd. Het was een majoor of een overste of zoo iemand, in allen gevalle een man met een soldatenmuts, waar iedereen naar keek, en dan had er in de heldere kamer met den bruinen haard een jachtontbijt plaats, bestaande uit rookvleesch, metworst en Lutjenborger brandewijn, zoo fijn als 't op sneeuw wit tafellinnen maar aangeboden kon worden. Zijn blinkend geweer met dubbelen loop had-

den de gasten hem bij zoo'n gelegenheid achtergelaten, en wie weet, of hij niet voor zijn zoon gerekend had op 't geen hij zelf had versmaad — als deze in 't leven gebleven was. En zoo stak in den »vrijen Ditmarscher,» waarvoor hij zich gaarne gehouden wilde hebben, tegelijk toch iets van den »koningskerel,» zooals men den soldaat wel noemde. Hij had een bijzonder respect voor 's konings bevel, en een ontzag ervoor als voor de tien geboden. Ik zou later eerst vernemen dat hij op mijn zwartkop juist daarom nog een bijzonderen pik had. Voorloopig merkte ik eerst bij die gelegenheid — en dat gaf me veel te denken — dat in mijn klein Tellingsted, waar ik zoogoed als tehuis hoorde, waar iedereen haast een vriend, ja bijna als een bloedverwant, voor me was, twee soorten van menschen woonden, verscheiden als twee rassen, n. l. zwarten en witten. De koster behoorde tot de zwarten, al was hij ook kaal, van haar; dit had ik vooral in de kerk gemerkt, als hij met het armenzakjen rondging, en ik meende dat dit zoo bij 't vak hoorde; zijn randjen krullen deed me altijd aan dominee's geplooiden kraag denken. De slager hoorde er ook toe, hij was dan ook de broer van den koster. Maar ook smid en metselaar, en meer anderen nog waren evenzoo, en ik liet me later vertellen, dat de witten voor lange tijden 't eerst waren aangekomen en het Tellingstedder hoofdbestaan meegebracht en ingevoerd hadden. Bij de pottebakkerijen waren 't allen witten, ze waren

grooter dan de anderen, enkelen lang als een boom en schoon in mijn oogen als — — — mijn Anna. Maar de meesten waren bleek. 't Ambacht is ongezond. Daarvandaan mocht 't dan ook wel komen, dat mijn Tellingstedders er altijd zoo voornaam uitzagen, vooral Zondags als ze hun leemen tuig afgelegd en een donkerblauw lakensch pak aange trokken hadden: zoo zagen boeren met hunne gladde appelgezichten er niet uit. Daardoor kwam 't ook, dat zoo weinig pottebakkers oud werden, en wat men op straat, in de kerk en in de kegelbaan zag, waren bijna allen jongelieden in hun beste jaren — heerlijke figuren dikwijls! Ik herinner me zoo'n familie, die met Anna nog een beetje verwant was, en hoe in later jaren, daar de eene reus na den ander uit opschoot, als een peppel; ze gingen naar Kopenhagen naar de garde, zooals onze groote jongens altijd doen, kwamen weer, werden bleeker en bleeker, en eindelijk weggedragen naar 't nieuwe kerkhof. Slechts de oude moeder bleef lang alleen over; ook zulk een heldenfiguur, langzamerhand echter ernstiger en rimpeliger.

Over al deze menschen hoorde ik van Anna, en 't was me als ging me dat alles nauw aan 't harte.

Ik treurde met haar, als ze mij van deze groote mannen vertelde, waarvan de een voor, de ander na, de tering kreeg; ik jammerde met haar, wanneer ze me van een kleine kreupele familie vertelde, die ik natuurlijk ook al kende, een armen snijder en zijn

vrouw met zooveel kinders als bij andere menschen kuikens, en met zoo weinig koorn en brood als andren paaren hebben. En toch, als ik ze bezocht om mijn buis of broek te laten verstellen, of ook wel om een nieuw stuk te laten maken in plaats van dat, hetgeen ik bij Hansoom in de molenbeek en bij Anna met zuivere pottbakkersaarde bedorven had, en de kleine kromme vrouw en de kleine gebochelde man mij met hunne zondagsche gezichten aanzagen, dan was 't toch alleen Anna's toon, die me zoo medelijgend stemde; want ik vond het geluk evenals de bloemen in Tellingsted overal, als een heel gewoon kruid.

Ik hoorde vaak van haar over de menschen die »beneden,» in de huizen met pannen woonden, aan de beek en om de kerk; van den burgemeester, den dominee, den rector, een stokoud man, en nog eenige anderen. Daar was 't ijselijk vervelend voor me, tot aan Hansoom's woning, en heimelijk had ik medelijden met alle menschen »daar beneden.» Als de dominee de straat afkwam — zijn huis lag 't hoogst, in een hoek achter de kerk, de straat was met gras begroeid en een rijtuig kwam daar maar zelden, — dan was 't me, niet of de zondag, maar of de werkdag ter verstoring van mijn feestvreugde naar beneden kwam.

Hij ging zoo langzaam en lette er vooral op, dat hij zijn voeten niet vuil maakte; hij vroeg me dadelijk naar de school en wanneer ik naar huis en naar Heid

terug dacht te gaan: ik dacht eigenlijk in 't geheel niet aan teruggaan, en hoorde vooral niet graag, dat de vacantie gauw voorbij was. Maar ik durfde niet van hem wegloopen, ook om oom Hans niet, die met hem, den burgemeester en den luitenant solo speelde.

Hoe verschrikkelijk! 't Verschrikkelijkst in 's burgemeesters woning, waar men over minstens tien halfronde vloermatten van de een naar de ander springen, en zijn voeten afvegen moest, en dan bovendien nog door de oude strenge zuster — hij was jonggezel — van de ellebogen tot onder de knieën geïnspecteerd werd — of men soms ook vol leem zat — aarde werd »beneden” niet gezegd — of men haar leuningstoel daarmee ook besmeerde als men ging zitten, om de voeten niet te verroeren tot men half in vertwijfeling weer opstond. Eenmaal bij elk bezoek in Tellingsted moest ik een avond mee uit naar de heeren »beneden”.

Hansoom zijn vrouw was heel voornaam van afkomst. Ik wist trouwens alleen dat ze streng was en mij nu en dan naar de handen greep en ze bekeek, eer ik aan tafel ging. Ze sprong ook met de *a* op een eigenaardige manier om, 't was me steeds of ik haar traaden en straa-ten nazeggen moest, als ze daar aan tafel over sprak, en allerlei'deftige woorden klonken in mijn hoofd door elkaar, als ik 's avonds in bed lag en haar beneden om 't een of ander hoorde roepen. Ook sprak ze me erg lang-

zaam en afgemeten, en van haar oogten scheen 't me, dat ze over alle aardsche dingen heenzagen. Overigens was ze goed en liet me mijn gang gaan in alles wat ik graag wou, maar ze was nooit erg vriendelijk als ik kwam en niet treurig als ik ging. Wij noemden haar Elsjenmoei, maar Hansoom zei Elise, en hij sprak ook zachter en duidelijker als hij haar aansprak, en was altijd bijzonder vriendelijk en beleefd voor haar. Hij bracht haar gewoonlijk wat mee uit Heid, wat ze dadelijk bekeek en berook; meest was 't wat te eten, daar ik niet van hield; als zij 't geproefd had en 't haar lekker smaakte, lachte zij vriendelijk en gaf Hansoom een kus. Eens was 't een heel klein tonnetjen, net als een waterton, behoorlijk met hoepels erom; dat lokte me aan, 't was ook zoo heel lief, niet grooter dan een kleine bloempot. Er waren kleine visschen in, bij welk gezicht ze bijzonder lief lachte en Hansoom twee kussen gaf. Toen ik daaruit een visch kreeg, want visschen waren erin, 'k had bij 't losmaken van 't vaatjen gestaan en hij er me een gegeven, had ik me wel dood kunnen spuwen, zoo smaakten ze naar peper, en Hansoom lachte dat hij schudde en noemde de visch ansjovis. Elsjenmoei was niet van hier, dat hoorde ik van Anna. Hansoom had haar mee uit Itzehoe gebracht. Ze paste hier volstrekt niet, ze was 't te voornaam en te groot gewend, zooals men het op een dorp niet vindt zonder veel omslag. Maar Hansoom hield veel van haar en hij was de man

die te krijgen wist wat zij noodig had. Hij had den handel flink doorgezet, hij was sluw, een koopman in zijn hart. Ja, die 't maar te krijgen weet! De molen had hij ook gepacht na den dood van den ouden mulder. Maar de beste zaken maakte hij wel aan de overzij. Dat begreep ik natuurlijk maar half. Want mij kwam Hansoom alleen als een bijzonder rijk man voor, en ik dacht er niet eens aan, dat hij nog iets verdienen moest.

Hansoom dreef een uitgebreiden handel in boter naar 't Zuiden. Dat boezemde mij toenmaals al heel weinig belang in; alleen vond ik 't prettig, dat ik ze zoo dik op 't brood mocht smeeren als ik verkoos. Meer nog ging 't me ter harte, dat heele ladingen suikervaten terugkwamen, als mijn groote neef met vrachtwagens voor dagen naar Brünsbüttel, Glückstadt of Itzehoe — vanwaar men wegens de goede wegen 't eerst water en de Elbe naar Hamburg toe, bereiken kon — uit geweest was. We hoorden ze al lang tevoren aan het kunstige klappen met de zweep, dat voor een goed voermansknecht in die dagen een noodzakelijk vereischte was, meer haast nog dan voor een postiljon 't blazen op den horen — de poedel blafte uit de verte tegen neefs wagen en de groote kettinghond antwoordde en rukte van vreugde bijna den band van de ketting af; men hoorde het zware stampen en rollen, en dan kwamen ze met nog meer geweld de steenen brug over van den Heider straatweg af. Maar voor de deur stonden

reeds Hansoom en ik, en welke Tellingstedders er verder in de buurt woonden. Tante Elize keek uit het raam, zoo deden ook de burgemeester en zijn zuster aan den anderen kant, en neef steeg van zijn zetel zeer moeilijk af, want hij had nog grooter kousen aan dan laarzen. Dat was me een pret! De kandijnsuiker werd — in turfmanden met linnen erover — in de schuur opgestapeld, en onder koffiebalen en theekisten waren ook nog vaten rozijnen en krenten, mij natuurlijk heel welkom. Ik verwonderde me er evenwel over, waar ze toch bleven, want alle stapels waren altijd spoedig weer verdwenen. Mocht er echter wat in de schuur liggen of niet, in elk geval kon ik 's morgens bij 't ontbijt zooveel suiker in mijn koffie smijten, als maar smelten wou, en dat was voldoende voor mij, den handel, zooals de kooplui zeggen »aangenaam'', te vinden.

Aangenamer echter dan de boter was de honigtijd. Mijn geheele begeerte was erop gevestigd, in dien tijd mee naar mijn paradijs te gaan. Dat had evenwel wat in, ik moest de hulp van Hansoom inroepen, dat hij 't voor me vroeg, anders was tehuis de zorg voor mijn gezondheid te groot — waar ik niets van begreep. In dien tijd was de suiker in diepe minachting en werden de stukken honig uit de hand gegeten evenals koek — den lieven langen dag door. — De boeren brachten dien met hun eigen wagens. Maar behalve te eten was

er ook nog veel te hooren en te zien. 't Waren meestal een eigenaardig soort ouderwetsche, bedaarde menschen, bijen vlogen om hun rond en kwamen met hun aan, waarvoor ik in 't eerst erg bang was, maar waarom zij evenmin iets gaven als hun kleine paardjens. Dat waren dezelfde figuren, die soms in 't schoonste gedeelte van 't voorjaar, met een heele rij wagens opeens, 's avonds laat als men naar bed zou gaan, bij Heid achterom, heel zacht, als gingen de paarden slapende en als zaten de menschen te droomen, want geen geluid werd gehoord, geen zweep geroerd, door het diepe zand voorbijtrokken. Ze brachten dan hun bijenkorven naar de polders, waar 't koolzaad bloeide, en bleven daar weken lang bij liggen. Even stil kwamen ze terug als wij op de geest 1) naar Schrüben toe de velden van bloesems rood zagen worden: dan lagen ze met hun bijen daar te midden van 't heerlijke heidekruid. Wat ik den honigtijd noemde, heetten zij den slachttijd; dan slachtten zij hun volkjen, en vertelden ons van de wonderlijke kleine dieren en hun wonderlijk leven, als ze de korven — alle 't onderste boven — lieten uitloopen en in rijen bij Hansoom op de groote deel zetten. Daar kwam dan de heerlijkheid uit! Bij Hansoom werd de honig geperst. Daarbij hadden dan veel handen werk, mannen en vrouwen, en het zoete sap droop hun van de vingers en de

---

1) Geest, zandige streek.

bloote armen neer. Half Tellingsted stond er wel bij te kijken, de jongens met wit geschilde stokken, om uit de leege bijenkorven nog een restjen saam te schrapen. Allen vergenoegd, allen even smerig. Daaraan moest zelfs de kleine gebochelde snijder met zijn kromme wijfjen meehelpen; zij zaten een beetjen apart en moesten de zakken uit de persen stoppen en naaien, en likten er zich de vingers vergenoegd bij af. Daar zag ik ook dikwijls Klaas Voet, waarop ik nu opmerkzaam geworden was. Hij werkte niet mede en stond dikwijls daar met de handen in den zak en een klein mutsjen op den zwarten kroeskop. Maar hij paste op de persen, die hij gemaakt of uitgevonden had, en wees nu en dan een van de arbeiders, hoe hij de handspak moest inzetten en waar het ijzer vastgrijpen moest. Hansoom hield een grooten dag van hem en noodigde hem mee naar binnen op een glas wijn en een boterham, als hij erbij was.

Bij zoo'n gelegenheid hoorde ik, dat Klaas Voet veel geleerd had, dat hij een bol was in 't schrijven en rekenen — waaraan ik ook in 't geheel niet getwijfeld had, dat kon ik hem aan zijn geestige kijkers wel aanzien. De oude meester was al lang te oud geweest voor de wereld, de jongens hadden hem op den kop gezeten, en aan ordentelijk leeren viel er bij hem al sedert lang niet meer te denken. Toen had Hansoom, die wel wist wat rekenen en schrijven waard is, een jonkmensch uit Hollingsted

als knecht aangenomen, die mijn grooten neef 's avonds en als er niets te doen was een beetje hielp. Dat had, jammer voor mijn neef, zei Hansoom, niet lang geduurd, de man was buitengewoon geweest! Hij had na een jaar tijd naar huis moeten, zijn vader was gestorven en hij moest nu zijn plaats innemen. Ik ken den man zelf heel goed, hij was een welgezeten boer op een eigen plaats en kwam dikwijls bij mijn vader aan huis met koorn. Hij zag er altijd een weinig nadenkend uit — dat is bij ons niet ongewoon. Daar had hij Klaas Voet mee heengenomen. Maar die was meester en knecht gauw te slim af geweest. Ze hadden Valentin Heins 1) doorgewerkt en de schatkamer met de algebra en geometrie. Voor dezen was niets te moeilijk. Die kon alles van zelf. De burgemeester had hem als schrijver willen hebben; later kon hij ontvanger of controleur of klerk op de secretarie worden. Daar dankte hij voor, had hij gezegd, dat duurde hem te lang, hij hield ook niet van lang stilzitten. De oude Ted Feil wou een landmeter van hem maken; dat was ook niets voor hem, had hij gezegd, aardappelland met schepels uit te meten konden de oude wijven met de el wel, en anders was er niets te doen. Trotsch was hij, dat is waar. Maar hij onderhield zich en zijn moeder op de kleine hoeve — hoofdzakelijk wel met de bijen, waar hij zoo zijn eigen manieren

1) Een Hamburger Bartjes.

mee had; hij ging er niet mee naar buiten en zijn korven waren toch de vetste, dat bracht hem veel voordeel aan. En meer had hij niet noodig. Toch had hij nog wel wat in den zin, dat hij nooit zei. — Ik vond ook dat hij eigenlijk in 't geheel niets zei. — Meest was hij in zijn groote schuur, reisde een enkelen keer naar de ijzerfabriek in Rendsdorp, en men zei dat de oude Holler 1) veel met hem op had. Hij speelde viool en op alle mogelijke andere instrumenten. Daarmee was hij ook bij den Hollingstedder begonnen, die veel van muziek hield. Hij maakte zijn geweren zelf. En overigens was hij een rechte waaghals, die om zijn botten en zijn gezondheid weinig maalde, als hij er eenmaal uitkwam; jagen en visschen zat hem in 't bloed. Zijn vader was zoowat van 't vreemde ras geweest, daar kwam dat vandaan. God weet of er geen Spaansch bloed of zoiets in zat, sommigen fluisterden van Wenden en dat soort. En daarmee maakte hij dan den ouden Frederik Wida »obsternaat." Recht had hij ook niet, hij had den winkel ook maar gepacht. En toch 't was of de duivel er mee speelde, hij kon 't niet laten. Altijd met hengel, vischnet of geweer er gauwer bij, als deed hij 't om den oude te tergen. Dat had hij misschien ook al van zijn vader geërfd. Die twee konden elkaar nooit verdragen, die hadden al over een ouden vossenstap, dien Wida

---

1) Holler, de bekende stichter der beroemde »Carlshütte" bij Rendsburg.

eens in Voet's grond gelegd had, en waarin de oude lamme hond van dezen was komen te zitten, een lang proces gehad. — En dan liep de jongen weer naar Anna, stond 's avonds in 't duister om den hoek van 't huis, om, was 't ook maar een enkel oogenblik, haar te zien: men zou meenen, dat zij alleen hem terughield, dat hij zonder haar de wijde wereld ingegaan en een groot man zou geworden zijn: aanleg daartoe had hij!

Hoe bewonderde ik den zwartkop! Maar daar liep ook wel een beetje vrees bij onder, zooals voor mijn ouden rekenmeester Backer, en toch weer van een anderen aard, want een wilddief, zooals hij wel genoemd werd, stelde ik me toen voor als iemand, die met een geladen geweer achter de struiken kroop, en hij die hem in den weg kwam, mocht op zijn hoede zijn! Mijn Anna ook! Wat beklagde ik haar! Doch dat was van geen langen duur. Ik kwam toen altijd maar voor een poosjen te Tellingsted en ging na korten tijd weer weg. Als ik terugkwam, was 't altijd weer nieuw, en toch mijn oude paradijs. Het waren telkens en telkens andere tijden en andere gedeelten van 't jaar, en allen waren me hemelsch. Altijd zat ik weer op de leuning bij de sluisbeek voor Hansoom zijn staldeur als een prinsenzoon, die zich laat begroeten, ik sliep in 't »kantoor» op mijn oude plaats in met al mijn zaligheid van gisteren en voor morgen, en als ik mijn Anna bezocht, was ze nog even glanzend en rijzig en even hartelijk als vroeger, en

had als steeds haar heerlijke stem om mij te verwelkomen.

Ik kreeg in een winter eens verlof om naar Tellingsted te gaan in de kerstdagen. Nauwelijks kon ik tot den heiligen avond wachten en trok den volgenden morgen met mijn stok en schaatsen aan schoenmaker Harder's zijde zwijgend en gelukkig naar 't Oosten toe. Dat was een heerlijke winter. Het vroom dat 't kraakte! 'k Had groote wanten aan en een doek om de ooren en werd bij Hansoom bewonderd, dat ik 't in de koude had kunnen uithouden. Maar noch die bewondering noch de heerlijke reuk van al het lekkere kerstgebak, die bij Elsenmoei bijzonder fijn door 't heele huis trok, hield me lang »beneden» en binnen. Daarom alleen was ik niet gekomen, hoe graag ik de koeken en pepernoten ook lustte. Ik wilde schaatsenrijden op den molenvijver, daar had ik in Heid al van gedroomd, als ik me op een van onze kleine poelen of op een van onze smalle slooten geefend en de beenen moe gereden had — een groote ijsvlakte hadden we niet bij Heid. En toen had ik een paar echte Hollandsche schaatsen met breede ijzers, bijzonder geschikt om mooi te rijden, en ik was op mijn manier al een heele baas in 't »beentjen over» slaan en andere kunsten. Geen wonder dat ik mij den Tellingstedder vijver voorstelde, als een danslustige een Hamburger danszaal. En nu was ik daar dicht bij en had hem al van den Bruinen Berg als een spiegel

zien blinken. Ik had daarom nauwelijks met eten bij Hansoom gedaan en een zakvol pepernoten op reis meegekregen, of ik wandelde met mijn schatten en schaatsen naar boven, naar de pottebakkerij. Ik wilde niet alleen Anna Wida mijn heerlijkheid en mijn kunst toonen — dat had me in stilte ook wel toegelachen — : van haar huis uit was 't de naaste weg naar den vijver, ik kon daar desnoods in de werkplaats mijn schaatsen onderdoen en met een paar stappen op 't ijs zijn.

Anna ontving me bijzonder vriendelijk en ook de oude Frederik Wida was in een bijzonder goede luim. Hij vroeg me — nadat hij met een oogopslag mijn schaatsen bekeken had — niet naar mijn schaatsen, zooals ik verwachtte, ik hield ze wat trotsch in de hoogte om ze hem goed te laten zien — 't geen hij niet deed; maar hij zei: Wordt in de Heider school ook in den Bijbel gelezen? Ja, was mijn antwoord, dat zou 'k denken. Nu, zei hij toen, of David ook schaatsen gereden heeft? — Dat wist ik natuurlijk niet en meende, dat daarvan niet in de boeken van Mozes noch in de boeken der Koningen stond. Ja, zei hij toen, zoiets leeren we beter op de dorpen, anders zijn de Heiders misschien slimmer: zeker heeft hij schaatsen gereden; op echte schaatsen, want hij was een Hollander in merg en been, hij heeft zelf gezegd: ik ben tot Leijden geboren, — en hij glimlachte veelbeteekenend.

Hij was danig grappig! Toch scheen Anna geen

plezier in zijn aardigheden te hebben, ze hielp me niet tegen zijn grappen, misschien had zij er ook al eenige moeten verduren. De oude hield vandaag kerstfeest op zijn manier. Hij had een muts op zonder leem, had een nieuwe manchestersche broek en groote jachtlaarzen aan, en was, toen ik kwam, op den vloer bezig met zijn blanken vossenstap. Hij spande hem uit, zooals men een schietboog spant, zoodat hij als een glinsterende stalen hóepel op den grond lag, terwijl hij met alle macht — en hij scheen geweldig sterk — met de knieën daarop drukte en de armen ertegenaan zette. Ik moest hem daarbij uit 't licht blijven en op een afstand staan. Het was gevaarlijk zei hij. Hij probeerde hem, om te zien, of de veer nog werkte. Als een man daar ongelukkigerwijze inkwam, vertelde hij, sloeg de val hem armen en beenen af, en hij wees me dat door met een tak zoo dik als een wandelstok een klein plaatjen aan te raken; de beugels sloegen samen met een geweldigen slag en de stok brak als een riethalm. Hij lachte over mijn en Anna's schrik en vertelde op zijn grappige manier verder van al zijn kunsten en knepen bij 't stellen. Dat kost Reintjen de huid, vertelde hij, en lachte leelijk als had hij hem al, en 't verwonderde me alleen, dat hij 't meer aan mij dan aan Anna vertelde, toen hij verder verhaalde, dat Reintjen erin liep; vroeger of later, aanbijten moest hij, al was hij ook nog zoo sluw, het lokaas was te zoet, hij kon 't niet laten.

Een oude hond was er hem vroeger al eens ingelopen, vertelde hij mij dan, want Anna ging weg, als hij daarvan begon, die had hem evenwel meer geld gekost dan alle vossen samen hem hadden opgebracht. De zwartkoppige vossen verbeeldden zich, dat ze nog slimmer waren dan de gele, liet hij er toen op volgen, en lachte als gaf hij mij een van de raadsels op, die mij altijd in verlegenheid brachten. Toch wachtte hij niet tot ik 't opgelost had. Dat zou me toen ook wel niet gelukt zijn. Maar hij ging naar de keuken en bracht wat in een kleine kruik mee, wat me net rook om iemand mee te verlokken, dat noemde hij de spijs. Vervolgens veegde hij het ijzer met wollen kousen voorzichtig op alle plaatsen af, waar hij het met de bloote handen had aangeraakt, vertelde mij nog, dat hij bij al zijn zaken ook nog een zeef meenam om daarmee zijn voetspoor met sneeuw te bestrooien, want de slimme Reintjen zag menschenstappen en rook hun adem een voet diep onder den grond, daarom nam hij ook nog een soort wortel in den mond en was toen reisvaardig.

Toen hij Anna goedendag gezegd had, en dat hij eerst laat in den avond terugkwam, keerde hij zich nog eens met al zijn gereedschap in de deur om en zei op een bijzonder vriendelijken toon en als wilde hij weer wat goedmaken, dat ze me voorzichtig op 't ijs brengen moest en mij den molenstroom wijzen waar 't niet veilig was, dat ik daar niet door zou vallen en een ongeluk krijgen. Ik dacht bij 't hoo-

ren van zijn stem aan den kleinen verdronken Frederik Wida, mijn Anna misschien aan heel wat anders. Ze antwoordde, gehaast, naar 't me scheen — : ze had daar ook al aan gedacht. En weg stapte de oude, behangen met ijzer, zeef en touwen, en liet een aangename reuk achter van zijn lokaas, die me nog in den neus komt, als ik aan die tijden en aan de kerstdagen denk.

Mijn schaatsen waren gauw ondergebonden, Anna had er zich even gauw warm ingestopt, en met haar hulp kwam ik gemakkelijk op den vijver. Ja! dat was ijs! Dat mocht eerst zoo heeten. Daar zag men nog de luchtblazen, die opgestegen waren en zich afgeteekend hadden in groote en kleine kringen. Dat was hier geen scheur aan scheur zooals te Heid op den poel. Daar deden er niet velen aan, en wie 't deed, bleef op zijn erf. Voor de meesten is 't daar te eenzaam, men moet buiten Heid komen om er 't rechte plezier in te vinden.

Hier waren wij dan met ons beiden alleen. Zoo ver 't oog reikte niets dan de gladde baan, door niets afgebakend. In de verte schemerde het, want de dagen zijn zoo kort om kersttijd. Daar zag men rond in een zoom van riet en twijgen, als 't ware een lijst om een spiegel. Anna glibberde zachtjens dwars over 't ijs, en ik trok met trots een grooten cirkel rondom haar als een tooverkring, verbeeldde ik me, waar de prinses middenin wandelde. Soms ook naderde ik haar en liet mijn kunst bewonderen, en

snelde dan, als ze me geprezen en toegelachen had, als zaten er vleugels aan mijn schaatsen, in de eenzaamheid vooruit, waar nog geen voet gezet was, en de mijne de eerste waren. Het knapte onder mijn voeten, en de grond, die den onbekende hoorde, zag duidelijk naar mij op met gras en twijgen. Een huivering trok over mijn lichaam, maar dat was louter zaligheid, dat was een gewijde avond, of wat was 't anders? Want ik zweefde tusschen hemel en aarde in, beiden even ver van me verwijderd, kon ik denken. Zoo had ik het ijs van mijn leven nog niet gezien! Ik zag er ten laatste diep doorheen. Ja ik legde mij neer en boog het gezicht voorover, om 't wonder te aanschouwen. 'k Had toch gemerkt, dat ook Anna zich nu en dan tot op 't ijs neerboog om te zien of te hooren, wat wist ik niet. En zoo raakten we beiden in beschouwingen verdiept. Want ik zag de levende visschen tusschen de twijgen en de wortels zwemmen onder mijn levende voeten, ik had haast kunnen opspringen voor een aal, die zich kronkelde als een slang. En toen ook werden we de karpers gewaar, die aan Anna's vader hoorden. Wij zagen er heel oude met mos op de schubben, ze stonden als 's zomers de vogels in de lucht boven ons, hier in de lucht onder ons, waarin ook wolken rondreven; en ze schoven struik en tak weg, als ze er tusschen door zeilden. Welk een wereld! Ik lag plat op 't gezicht en zag diep in den grond. Daar kwam een vreeselijke knal — niet

als een kanonschot, niet als een donder, maar als beiden tegelijk — hevig, geweldig, plotseling, maar langzaam in de verte wegstervend, en de geheele spiegel dreunde na. Ik sprong verschrikt op. Maar Anna vatte mij kalm met haar zachte hand en zei, dat het een hardbarst was, dat kwam van 't sterke vriezen. Als de molen 't water onder 't ijs weg-haalde, zakte de geheele ijsvlakte en spleet van 't eene einde tot 't andere: dat gaf den knal. We vonden de spleet ook, 't ijs was zoo dik als een been. En Anna zei, dat we 't meer naar 't Zuiden aan moesten houden, de molenstroom was kort bij en 't ijs vol wakken en niet te vertrouwen. 'k Was erg bang en niets op mijn gemak in die geheimzinnige omgeving. Ik zag de maan opgaan in 't Zuidoosten, als verrees daar nog een vreemd gezicht, om naar ons eenzame menschen te zien. 'k Had nauwelijks den moed verder van Tellingsted en de donkere, maar vertrouwde huizen af, de wildernis in te glijden. Maar Anna keerde niet om, en ik durfde niets zeggen. Naar elk geluid bleef ik luisteren en 'k hoorde er vele, hoe stil 't ook was. Nu eens was 't een gepiep, dan weer een gesuis. Boven mij heen trokken nachtvogels, en rondom mij hoorde ik de twijgen en het riet. En angstiger werd het me nog, toen de grond met zijn leven en zijn dood bladstil werd. Anna luisterde ook. Maar ze gleeed steeds zachtjens vooruit. Eindelijk hield ik me vol vrees aan haar vast en tuurde met haar mee,

als ze 't hoofd boog en het oor naar de baan keerde. Waarnaar ze wel luisteren mocht? Ik waagde 't niet, er haar naar te vragen. Telkens meende ik, dat de ijssdonders weer zouden komen. Toen — opeens — toen we de russchen aan den zuidkant naderden, hoorde ik een geklop en Anna werd bijzonder opmerkzaam. Daarna hoorde ik een gefluit, zooals een regenvogel in den zomer maakt, en toen Anna haar dock vast om zich trok en zich oprichtte, zag ik hoe ze bleek werd, en ze zei tegen me: »Johan, nu vertrouw ik op je! Loop hier wat rond en kom niet te kort bij ons!» en daarop reikte ze me de hand. Toen ging ze snel tusschen de biezen voort, die zich om haar openden en weder sloten, en eenige oogenblikken later stond ze daar met iemand, die van den anderen kant gekomen was. Volgen durfde ik haar niet, hoezeer mijn angst voor haar en mijn vrees mij ook aandreef. 'k Bleef alleen rondzwieren boven de sombere diepte en merkte alleen, dat ze druk en veel met elkaar te praten hadden. Overigens was ik in mijn eigen gedachten verdiept.

Hoe lang dat duurde, weet ik niet te zeggen: voor mij een eeuwigheid. 'k Zag de maan steeds hooger stijgen, 'k zag Tellingsted, den toren en de huizen donker en donkerder worden; mij was 't of de nacht immer stiller en geheimzinniger werd. 'k Zag hoe beiden zich eindelijk bewogen, elkaar de hand gaven. Anna hield hem met haar armen omvat, hij schudde 't hoofd —

Ik wist het al lang, het was de zwartkop. Zij verroerden zich bijna niet, tot ik eindelijk zag dat hij de armen om haar sloeg, als zou ze vallen of waarom dan ook, en daarna kwam ze alleen langzaam tusschen de biezen heen terug. Ze veegde de oogen af, schoon dat niets hielp, zoozeer weende ze, en ik wist in mijn benauwdheid niet anders te doen, dan dat ik haar heel onschuldig vroeg: Heeft hij u wat gedaan? En meteen wilde ik hem achterna, 'k zag nog hoe 't riet zich om hem bewoog, terwijl hij naar den oever ging. Maar zij schudde nu 't hoofd en zei: Och, Johan, ik vertrouw je! Neen, niets gedaan! Maar de mannen zijn zoo vreeselijk. Wat ze doen gaat op leven en dood. Kom, we gaan naar huis. — En zoo deden wij.

Toen we samen bij de warme kachel en een helder licht in de kamer zaten, waren met de kou en 't duister ook mijn vrees en angst verdwenen, ik zette me heel behagelijk aan de tafel, en verwonderde mij dat Anna niet evenzoo deed. Ze zat heel stil en tuurde aanhoudend in 't licht, maar haar oogen waren rood en de tranen biggelden haar over beide wangen en vielen haar in den schoot; ze stroomden zoo aanhoudend, dat ze niet eens beproefde ze af te wisschen, dat had toch niet geholpen, maar ze hield beide armen onder haar voorschoot. Een tijdlang liet ik dat begaan, maar spoedig werd het me daarbij zoo treurig te moede, dat ik het niet rustig kon uithouden. Ik begon

mee te schreien, en toen ze me nu troosten wilde, viel ik haar om den hals, kuste haar uit alle macht en smeekte haar ze zou toch ophouden en zeggen mij, waar hij haar pijn had gedaan. Dat iemand zoo weenen kon zonder pijn te hebben, aan hoofd of voeten, daar begreep ik natuurlijk niets van. En waar de pijn ook zat, zooveel meende ik te weten, dat Klaas Voet er de oorzaak van was, dat hij 't gedaan moest hebben. »Hier, Johan,» zei ze en vatte met beide handen in de linkerzijde, en een donker voorgevoel zei me, dat het 't hart was, waar 't vandaan kwam.

Och, gij begrijpt het niet, zei ze verder, maar blijf bij me, dat troost me, ik zal thee zetten.

En daarop gingen we samen de kamer uit naar de kleine keuken, waar ik zoo vaak bij haar gezeten en rondgedrenteld had, als zij opgeruimd en vroolijk, in haar net huispakjen, het middag- en avondeten of ook wel 't ontbijt klaar maakte. Ik zette me daar nu ook, op mijn gewone zitplaats, een blok bij den haard, neer, en zag hoe ze van hei en plaggen een vroolijk vuurtjen stookte. Maar schoon ook de tranen niet meer in stroomen over haar wangen liepen, over haar gezicht scheen de vlam zoo treurig, dat ik herhaaldelijk mijn armen om haar sloeg en haar smeekte, toch weer vergenoegd te zijn, 't zou alles wel weer terecht komen.

Of ze daar nu aan geloofde of niet: mijn kinderhart kon het verdriet, dat ik niet begreep, niet

langer dragen, 't kwam me voor, dat als hare tranen slechts gedroogd werden, ze haar ongeluk minder zou voelen. Ik sprong vol geluk om haar heen met vleierend gestreel, ging achter het theeblad aan de tafel naast haar zitten als aan een feestmaal, at met smaak mijn gebak en bracht haar aan 't praten en vertellen, zoodat ik er moe van werd en eindelijk met mijn hoofd tegen haar ging leunen.

Of ik 't begreep of niet wat ze me vertelde, deed er minder toe, ze moest haar hart nu eenmaal uitstorten, moest het uitspreken, ware 't ook tegen een kind, als 't maar deelnam in haar smart. En deelnam ik daarin als niet licht in iets anders. Ja, wat zij me vertelde, ging me ter harte in de hoogste mate en maakte mijn nieuwsgierigheid gaande, zoodat ik mij tegen den slaap verweerde, toen hij me dreigde te overvallen, met alle macht en alle inspanning, Anna omhelsde en pakte, op haar knieën klouterde, en dan weer een tijdlang bedaard luisterde. Hansoom en Klaas Voet hadden meer met elkaar uit te staan dan ik wel gedroomd had. Daarvan kwam 't ook, dat de oude Wida niets om »de lui daarbeneden" en hun omgang gaf, en zijn haat tegen den »zwartkop" over al de rijke bedriegers, zooals hij de kooplui noemde, uitstreekte.

Hansoom verdiende namelijk zijn meeste geld met handel over de Eider, waarbij de tol ontdoken werd: Ditmarsch was een tolvrij land en zat altijd met koffie, suiker, thee en allerlei koloniale waren vol-

gepropt, die van Hamburg kwamen en over de Eider werden gehaald of gebracht.

Hoezeer ik ook nog kind was, daar stak wat in, dat den jongen in mij opwekte, die al lust vond in avonturen en gevaren, en wien een voor gevoel al gezegd had, dat er bij oom en neef nu en dan wat voorviel, dat hem verborgen bleef of dat men voor hem bedekte, waarvan 's nachts ja! wel een toon tot hem doordrong, waaraan de dag evenwel met al zijn kindervreugde de herinnering weer uitwischte. Daar kwamen soms 's avonds een half dozijn of meer groote, sterke kerels met linnen kielen, dwars over de schouders gebonden. Ze kwamen als oude bekenden bij Hansoom, schoon ze mij geheel enal vreemd waren. Ik hoorde 't veel meer aan hun spraak en zag 't aan hun rood gestreepte vesten en de groote zilveren knopen aan hun buizen, dat het Holsters waren: zoo noemden we de menschen aan de overzijde van de Eider en naar den kant van Rendsburg toe.

't Waren eenvoudige menschen, met kleeren van eigengemaakte stof, maar zelfs Elsjenmoei was vriendelijk tegen ze, als anders maar tegen heel voorname lui. Ik werd gewoonlijk gauw de kamer uitgezonden, wat gemakkelijk genoeg ging, men had me maar naar Anna Wida te sturen, of me moe te verklaren en in 't kantoor naar bed te brengen. Wat ik dan nog hoorde was niets dan gloop en getrap-pel, tusschenbeide reed er 's nachts ook een wagen

af, en 's morgens was 't weer even stil als anders in Tellingsted. Nog nooit had ik daarmee het verschijnsel in verband gebracht, dat na zulk een gelegenheid de stapels waren in Hansooms schuur en stal telkens veel kleiner of ook wel geheel verdwenen waren.

Nu werd 't me duidelijk: de Holsters haalden ze, of mijn neef bracht ze met den wagen tot aan de Eider. Nu rijmde ik dat met allerlei andere dingen samen, of ze er werkelijk bij hoorden of niet, en in mijn verbeelding ontstonden daaruit heele geschiedenissen, waarin ook de kleinste kleinigheid, die ik gezien of gehoord had, een plaatsjen vond.

't Heele huishouden bij Hansoom was 's morgens slaperig en moe, als de Holsters met hun dwarskielen er 's avonds geweest waren, en er heerschte een algemeene angst en vrees, tot neef terugkwam, óf bericht zond. 'k Zag tot dat oogenblik Hansoom onrustig op en neer loopen en vaak door een hoekraampjen kijken, waar een gordijntjen voorhing, dat dan opzij geschoven werd. Maar als dan de groote neef kwam aanrollen, en de poedel en de kettinghond blaften, wreef oom zich vergenoegd in de handen en aan tafel hoorde ik nog gedeelten van de reis, die gedeeltelijk voor mijn nieuwsgierig oor ingericht waren, om zoo mijn gedachten af te leiden, dat merkte ik nu wel. Een geschiedenis, die gedurig herhaald werd, handelde over een »kerel." De kerel was er in 't geheel niet geweest, of hij was

blind geweest, men had hem gefopt of ook wel omgekocht. En wanneer dan alles »goed» — gegaan was en ik vol angst vroeg wie die kerel was, heette 't altijd, dat het een houten kerel was, die op het erf van den kastelein Lakmann te Palhud stond, die met den wind meedraaide en een sabel had, waarmee hij rondzwaaide, en dat het gevaarlijk was om daar voorbij te komen.

En oom Hans en mijn groote neef lachten hartelijk over den dommen kerel, en dat ze toch voorbijgekomen waren. Deze kerel spookte zoo in mijn hoofd rond, dat ik soms van hem droomde, als er 's nachts bij oom drukte was. En ik vroeg zoo dikwijls, of neef me hem toch eens wou laten zien, dat het eindelijk een rit met hartkloppingen was, toen ik eens — overdag — met neef naar Palhud en naar de Eider zou rijden. Ik was ten laatste zoo benauwd, dat ik afstijgen en omkeeren wilde, tot ik eindelijk het monster zag, dat op een pomp als een soort windhaan heen en weer draaide en zijn onschuldigen houten snavel op en neer bewoog. Van dat oogenblik af had de »kerel» van mijn neef alle respect in mijn oogen verloren; dat hij daarmee een tolbeambte bedoelde, hoorde ik nu voor 't eerst bij Anna. Daar ging me nu een licht op over menig verhaal van mijn grooten neef over een tocht naar de Eider, waarin de »kerel» een rol gespeeld had.

Van Anna vernam ik ook, wat ik in 't geheel niet gedacht had, dat die zwartkop in al die histo-

ries de hand had. Sedert ik mijn respect voor den »kercl" op Lakmann's erf verloren had, was ik bezig geweest, met behulp van mijn beetjen geschiedkennis, een nieuw schrikbeeld te vormen, met geweer en sabel gewapend. Maar de werkelijke vijand was veel gevaarlijker. »Die zich laat pakken, moet wat hebben," zei mijn grappige groote neef eens, we spraken toen trouwens over 't zesde gebod en over een dief, die door 't gerecht gevat was. Hier was 't evenwel nog erger, daar stond behalve gevangenisstraf nog zoo'n zware boete op, dat een welvarend man ineens doodarm kon worden.

Een gewetenszaak maakte er zich evenwel geen mensch uit. De fatsoenlijksten voelden zich door dien handel niet onteerd, het angstvalligste geweten niet ontrust. Er was dan ook volstrekt geen sprake bij van 't zesde gebod, maar wel van de tirannie van den man te Kopenhage, die ons van onze vrijheid beroofd had en ons het geld asperste op welke manier hij maar kon, en wij verweerden ons daartegen met list, want macht hadden we niet; 't was een soort van spel, wie verloor, verloor uit domheid. Oneerlijk spelen gold, als bij menig kaartspel; alleen »erinlopen" gold niet.

Hansoom was, als menigeen die te stout geworden was, er ook eens ingeloopt. Het had zijn advocaten veel pratens en hem veel geld gekost om er zonder kleerscheuren af te komen. Voor de tweede maal zou 't hem misschien zijn heele vermogen en zijn

vrijheid kosten. Daarom moest hij 't anders aanleggen. De geheele handel geschiedde sedert op Klaas Voet's naam. Natuurlijk kreeg hij voor de risico zijn deel in de winst en voer er goed bij, zoolang de zaak goed ging. Hij paste uit zelfbehoud mee op, dat ze niet te ruw te werk gingen en niet onverschillig werden. Zijn herhaalde reizen in 't Holsteinsche en naar Rendsburg geschieden onder 't voorwendsel, dat hij een uitvinding aan een stoommachine gedaan had en daarover met den ouden Holler op de »Karlshütte» onderhandelde. Daar was dan ook wat van aan. Heel Tellingsted sprak er ten minste over, Hansoom niet 't minst en Anna hield het voor zeker, dat hij wat uitgevonden had, dat hem eenmaal tot een beroemd en rijk man maken zou, als 't maar eerst in orde was.

Hij had er een model in 't klein van naar Kopenhagen gestuurd. Dat was daar onderzocht en de regeering had 't hem weerom gezonden en hem in een papier met een groot zegel eraan aangetoond, dat het, zoover men oordeelen kan, onmogelijk uit te voeren was. Hij meende echter van wel en Anna nog veel meer, ja ik hoorde toen ook, dat ze van hem zelfs 't onmogelijke geloofde. Hij had het Holler laten zien en die liet het nu in 't groot van ijzer maken; als 't lukte, had hij gezegd, waren ze beiden voor goed bezorgd en konden leven zonder langer wat te doen.

Hoeveel daarvan aan was, kon ik toen natuurlijk

niet gewaar worden: stellig iets; Holler zou zich toch anders niet met een heel onbekend jonkmensch afgeven. 't Kwam in elk geval Hansoom en Klaas Voet voor hun voordeelig bedrijf te pas, dat het geloofd werd.

Van dit bedrijf wist Anna nu ook, en eveneens de oude Wida, naar ik hoorde. Klaas Voet had het hem misschien vroeger, toen ze nog goeie maatjens waren, toevertrouwd, om zich met het oog op Anna, eenig gewicht te geven. De oude soldaat had evenwel een heel ander inzicht in de zaak. Dezen zat zijn voorname vroegere omgeving nog in 't bloed of ook wel 't respect voor 's Konings bevel. Al hield hij dit ook niet voor zoo heilig als Gods gebod, hij ergerde zich toch over dezen vervloekten handel, zooals hij zei, en dit was, toen hij Klaas Voet daarvan niet afbrengen kon — want deze was eigenzinnig als hij zelf — de voornaamste reden, dat hij hem den omgang met zijn dochter verbood. Misschien juist omdat hij in zijn hoofd, zijn talent en geschiktheid 't meeste vertrouwen had, ergerde hij zich te meer over een onnoodig en gevaarlijk bedrijf. Hij was van meening, dat als hij wat kon, hij 't moest ten uitvoer brengen als een eerlijk en vlijtig mensch, en niet zoo rondslingeren en zwalken. Hij zou liever voor een tijd voorgoed naar de »Karlshütte" trekken en zijn werk ten einde brengen, of hij zou ordentelijk wat anders beginnen. Hij had heel graag gezien, dat hij de betrekking

van schrijver bij den burgemeester of van assistent bij den landmeter aangenomen had. Hij hield dat voor 't begin van een fatsoenlijk en vast bestaan. Heimelijk had hij er ook wel bij gedacht, dat zijn hooge beschermers te Kopenhage en in Sleeswijk zijn schoonzoon ook spoedig verder en aan een voordeelig baantjen zouden helpen. Hij zou 't nu voor een geluk hebben gehouden, wat hij zelf in zijn tijd niet gewaardeerd had. Daarom schold hij nu op den dommen trots van den muzikantenjongen en op de smokkelarij van de kooplui, die al zijn plans vernietigden en op zijn oude soldateneer smaad en schande hadden kunnen brengen.

Juist in de Kerstdagen werd de handel naar de overzij met alle kracht gedreven. Ik had al, toen ik te Tellingsted aankwam, gezien, hoe bij Hansoom alle ruimte in schuur, stal en deel vol waren lag tot aan den zolder en tot in de hanebalken toe. Het had in dezen tijd steen en been gevoren, alle poelen en moerassen waren dicht, alle wateren en ook de Eider waren met ijs bedekt. Men kon gemakkelijk regelrecht van Tellingsted tot aan de »Glashütt» rijden, zonder zich om den weg te bekommeren. Die zich nu liet pakken, moest wel dom zijn. Zoo vertrokken dan ook elken nacht wagens, zooveel men er maar met vertrouwde mannen krijgen kon. De oude Wida was er evenwel des te boozer om en schold op Hansoom en den lichtvoet erger dan gewoonlijk. Daarop hadden ook

zijn grappen betrekking, waarmee hij Anna plaagde toen ik heden bij haar kwam, zijne bedreiging der vossen, die er sekuur »inliepen" al waren ze anders nog zoo slim, en onverschillig of ze zwart of geel van haar waren. Thans begreep ik dat.

Op de feestdagen nu zouden groote en kostbare massa's overgebracht worden, Klaas Voet wilde zelf daarbij zijn. Anna had op den molenvijver de laatste poging aangewend, om er hem van af te houden. Hij had niet gewild. Hij had gezegd, dat hij dat niet kon, dat zijn eer dat niet toeliet, dat hij nu eenmaal zijn woord gegeven had, en 't nu ook moest uitvoeren, maar met Nieuwjaar zou 't uit zijn, dan zou hij 't kontrakt verbreken. Maar dezen nacht ging hij mee, had hij gezegd, 't mocht kosten wat 't wilde.

»Och, die manslui waren verschrikkelijk," zei ze en begon opnieuw te weenen en te snikken, »wat ze deden, ging allemaal zoo hartstochtelijk, als was 't op leven en dood."

Hoeveel medelijden ik ook met mijn Anna had, zoo was mij haar verhaal toch te lang, te eentonig, te weinig duidelijk, dan dat het mij niet gaan zou, als in het kinderraadseltjen, dat van den slaap zingt, die machtiger is dan het kinderhart:

Oele — oele — oel,
Hij zat naast me op den stoel,
Toen wenkt' hij mij,

Toen weerd' ik mij,
Toen wenkt' hij mij zoo zoet:
En weg was oog en voet.

De dingen kwamen me noch zoo treurig, noch zoo gevaarlijk voor, als Anna ze opnam. Allen, die er in betrokken waren, Hansoom, de Neef, Klaas Voet, de oude Wida waren te goede en te bekende menschen, dan dat ze zich met iets leelijks zouden ophouden, met wat slechts, waaruit een ongeluk kon voortkomen.

Hoogstens kostte het haar eenige uren smartelijk verlangen, dacht ik, het moest toch wel goed afloopen: morgen waren ze allemaal weerom, dan wou ik met ze spreken, zei ik. Maar dan smeekte Anna mij, toch niets te zeggen, en vooral niemand iets te vertellen, en ik beloofde dat plechtig. Zoo gaf ik mij dan weer aan den zoeten slaap over, en alleen het geween van Anna werkte telkens aanstekelijk op me en maakte me treurig wakker. Maar als ik dan hevig op de hoofdoorzaak, op Klaas Voet begon aan te gaan, deed haar dit nog meer verdriet, en ze prees hem dan zoo, wist zoo niets anders dan goeds van hem, dat ik me verwonderde, hoe 't toch mogelijk was, dat hij haar tot in 't hart zeer gedaan had, en tegen haar te werk ging, als ze zei, op leven en dood. Zoo sprak ze van geen mensch, niet van haar vader die leefde, niet van haar moeder die dood, noch van haar broertjen,

dat verdronken was. Haar boezem zwoegde, als ze van hem sprak, haar diepe stem was dan nog dieper. Ik had er een flauw gevoel van, dat dit iets anders was dan gewone vriendschap voor een mensch, dit klonk me toe als in den droom, wanneer de slaap mij overvallen was.

Ze vertelde me van haar schooltijd, van haar speeluurtjens. Klaas Voet had haar al beschermd, toen ze nog heel klein was geweest, en bang was voor den grooten hond van den schout, wiens huis ze voorbij moest. Van toen af had hij bij 't naar huis gaan, iederen dag, om den vijver heen, haar een eind vergezeld, schoon zijn weg den anderen kant uit lag en hij telkens tweemaal 't zelfde eind moest gaan — hij woonde bijna aan de overzijde van den vijver. Eer ze dan daar van elkaar gingen, en ieder zijnen weg alleen, hadden ze altijd nog wat met elkaar te doen, te spelen of te praten gehad, als waar de scheiding, ook slechts voor eenige uren, hard en zwaar geweest. Ze hadden daar aan den oever gezeten, bloemen en riet geplukt, kransen en tuiltjens gevlochten en Klaas Voet had nooit geschroomd, voor haar aan 't water te gaan, en daar zwart pluimriet te snijden, of de bloem van een plomp te plukken — hoe gevaarlijker hoe liever. Hij had een korfjen van biezen voor haar gevlochten, om haar daar wat aardbeien in te plukken, haar een koker voor penen en griffels van vlierhout gemaakt met haar

naam crop, voor haar breiwerk een mandjen van riet, want hij was in zijn jeugd al een duizendkunstenaar. Of ze hadden over den hoogen hemel en het diepe water gekeuveld, over haar verdronken broertjen, over leven en sterven en over alles wat aan gedachten een kinderziel voorbijzweeft.

Klaas Voet was een danig verstandige jongen en wist meer dan de »oude meester" en misschien dan de »oude dominee" zelf. En als ze dan eindelijk weg hadden gemoeten, hadden ze elkaar nog lang over den vijver heen toegeroepen en gejubeld, en ze had zijn heldere stem nog gehoord, als zijn zwarte hoofd al achter den zoom van daken en biezen verdwenen was, en zij 't al opgegeven had hem te antwoorden.

Het maakte mijn Anna weer aangedaan, als ze aan dien schoonen, gelukkigen tijd terugdacht. Ze zei hoofdschuddend en met diep nadenken als sprak ze tot zich zelf: ze had niet gedacht, dat ze van elkaar gescheiden zouden kunnen worden en blijven, langer dan een paar uur of een dag. Klaas Voet had haar toen al gezegd, hij zou eens wat worden en haar dan tot zijne vrouw maken, en zij had dat heel natuurlijk gevonden. Iedereen in Tellingsted dacht daar ook niet anders over. En toen ze groot waren geworden, was 't ook uitgemaakt, dat geen ander dan Klaas Voet haar naar de kermis, bij een feest ten dans, en naar huis geleidde. De ouders hadden er niets tegen gehad en andere menschen er niets tegen kunnen hebben.

De fiere Wilhelmine van den schout had vergeefsche moeite gedaan, Klaas Voet haar af te troggelen, maar Anna was ook altijd koel geweest tegen mijn grooten neef, die een goed oog op haar had en door zijn geld en wegens zijn familie wel een goeie partij geweest was. Och wat was 't een schoone tijd! Hoe menigmaal reeds hadden zij in de zaal bij Tode samen gedanst en er nooit aan gedacht, dat er een kink in den kabel kon komen; hoe menigmaal hadden ze in de werkplaats gesponnen en gezongen tot laat in den avond, en waren dan zoo gelukkig naar huis gegaan.

Hij was zoo knap, hij was zoo goed.

Zijn eenig gebrek was zijn trots. Hij had 't nooit kunnen verdragen, dat anderen hem in iets vooruit waren. Hij had ruzie gemaakt met iedereen, tegen wien Anna vriendelijk geweest was, en nooit was het hem naar den zin geweest, als andere menschen hem ergens mee hadden willen helpen, want hij wilde alles alleen doen. Hij was met den burgemeester en den landmeter kwaai vrienden geworden en eindelijk ook met den ouden Wida, haar vader.

Nu was alles uit!

»Als ze nu maar eerst gezond en wel weer t' huis waren,» zei ze met vernieuwden angst; want het weer was zoo onstuimig.

Dat had ik in mijn hazenslaap trouwens al gemerkt.

De maan was verdwenen, die rustig op onze kleine lamp door 't raam geschenen had.

Er begon sneeuw te vallen, als werden er veeren op den weg uitgeschud. Stil, en langzaam kwamen de vlokken eerst regelmatig naar beneden, maar spoedig joeg de wind crachter en dreef ze in lange strepen schuin de boomen en huizen voorbij, naar den vijver toe. Het begon te piepen en te huilen door den schoorsteen en de kachel, de openstaande blinden rammelden, als werd er met geweld aangeschud. De ruiten rinkelden, de ramen en de deur schudden heen en weer. Bij tusschenpoozen was 't een oogenblik stil, en vervolgens weer des te heviger, dan ging 't er weer op los, als had de storm den adem ingehouden om met vernieuwde macht te blazen, dat het licht op de tafel ervan flikkerde en de balken op de deel kraakten. Daarbij was 't buiten pikdonker, om ervan te huiveren; mij docht, dat ik het fluiten en blazen, schelden en schreeuwen, bulderen en razen hoorde, als zou het huis ons boven 't hoofd instorten, en de wilde jagers en alle booze gezellen, waarvan ik zoo dikwijls in de werkplaats bij 't branden had gehoord, ons overvallen met honden en vossen, weerwolven en vuurgeesten.

Als ze maar terug waren, klaagde Anna en keek vergeefs in den duisteren nacht en den sneeuwstorm naar buiten. 't Zijn allebei even groote waaghalzen. Waar vader toch blijven mag! Waar zou hij heen zijn? 't Is nu al middernacht!

Ik wist 't natuurlijk niet, evenmin wist ik wat ik haar tot troost en geruststelling zou zeggen, die

'k zelf wel noodig had gehad. Het was huiveringwekkend in dat oude, holle gebouw, waar wij beiden de eenigen waren, met leven en spraak bedeed. Niet eens de oude jachthond lag onder de kachel. De jongen was naar huis, de knecht uit. In de ledige werkplaats klonk het geraas nog heviger dan in 't voorhuis. Pannen van het dak gingen er los en vielen naar beneden, door de openingen blies de wind als op een bazuin.

Evenwel overwon me toch eindelijk de slaap. Het gebulder en gerammel viel over mij heen als een deken en drong tot mij door als uit de verste verte. Ik zag Anna gaan en staan en uit het venster kijken, als zag ik haar twee- of driemaal tegelijk, door een nevelachtig hulsel omgeven, als had ze een doek om haar schouders geslagen, 't geen ze misschien ook gedaan had, want 't was koud, en ze zakte voor mijn oogen neer en verdween, evenals men een wolk weggaan ziet in zich zelf.

Ik vlijde mij in een grooten leuningstoel neer, en mij was 't te moede, als zakte ik daar steeds dieper in, de zitting zonk weg en de leuning verhief zich hooger en hooger boven mij. Als door een kleine spleet zag ik Anna een paar maal, die moeite deed mij tegen te houden om te zorgen, dat ik niet heelmaal wegzakte. Ik voelde, dat het hoe langer hoe zachter werd, waar ik inviel — en dat ik niets doen kon tegen een geweld, dat 't op mijn hart gemunt had en mij daar knelde. Boven mij zag ik blauwe gordijnen,

die ik voor wolken aanzag. 't Was in mijn gevoel, of Anna mij op een luchtbed gelegd had, dat toch niets anders dan Frederik Wida's groote stoel was, en toen ze mij de laarzen uittrok, meende ik dat Klaas Voet mij aan 't been trok en mij uit de sneeuw haalde, en vreemd opkeek, dat ik 't was en niet Frederik Wida, dien hij gepakt had. Daarbij praatte ik geregeld mee, nu eens als ikzelf, dan eens als een vreemde, dien ik niet kende, en hoorde Anna's stem als mijn eigene den vreemde geruststellen. Bij een hevige vlaag tegen de deur zag ik Anna naar buiten gaan en was schrikkelijk benauwd, dat ze mij alleen onder 't ijs liet, waar ik bij den onbekende lag, wien de grond toehoorde.

Dat gebulder nam geen einde, en telkens bracht ze een ander in de kamer, die eerst buiten de sneeuw aftrapte en van zijn kleeren klopte. Eerst was 't de knecht, die tehuis kwam en zei, dat het een verschrikkelijk weer was, en die toen weer wegging, nadat ze meer met elkaar gesproken hadden, misschien wel om den ouden Wida te gaan zoeken. Dan was 't het bleeke gezicht van Hansoom, die kwam vragen, of Klaas Voet nog niet teruggekomen was, hij was bang dat er een ongeluk met de wagens gebeurd was, ze waren er misschien niet doorgekomen; als hij toch maar bericht had, hoe 't met de zaken stond! Hun menschen achterna te sturen hielp niet, hoorde ik uit het lange gesprek, dat over de zaak gehouden werd; men wist niet precies, welke rich-

ting de wagens genomen hadden; de eene hier, de andere daarheen denkelijk — meest allemaal 't veld in, als ze kort bij de grenzen kwamen. En 't weer was zoo vreeselijk, dat een mensch bijna op den grooten weg 't spoor bijster werd.

Hoezeer me dat ook aangreep en angstig maakte, vond ik er toch een soort troost in, dat er niets tegen te doen viel; dan kon ik ook niet helpen, en rustig weer inslapen, wat ik ook deed, nadat achter Hansoom de huisdeur door een vreeselijke windvlaag open en met een groot spektakel weer dichtgeslagen was. Ik sliep nog veel vaster dan vroeger, ik sliep met een lust, als waarmee men water drinkt, als men recht dorstig is; ik sliep met hartstocht, sliep tegen alle ongeluk in, evenals men daartegen worstelen kan; ik voelde den adem als tot aan 't hart wegtrekken en zakte toen ineen. Toch bleef er een gedeelte van me wakker, of 't de ooren of de oogen waren, of wel 't hoofd, weet ik niet. Ik was voortdurend getuige van wat er voorviel, maar ik weet nu niet meer, wat ik daarvan werkelijk gezien, gehoord en mee beleefd heb, of wat ik daarvan hoorde vertellen.

Het rumoer aan de huisdeur werd nog heviger en schrikkelijker dan tevoren, en scheen met verdubbelde kracht weer te beginnen, na een tijdlang gerust te hebben. Ik had, meende ik, den man al veel vroeger zien gaan en komen, die nu werkelijk kwam en vreeselijk bonsde. Hij kwam dwars over 't veld, om

den grooten weg bekommerde hij zich niet en om storm en sneeuw gaf hij niets. Zijn groote laarzen zaten hem tot over de knieën, een bruine muts van bevervel bedekte zijn hoofd geheel, als een soldatenhelm, en hij had de oorlappen vast over de ooren gebonden. Zoo kwam hij de deur in, 't geweer over den schouder. Anna gaf een luiden gil toen ze hem zag, en ik hield hem voor den opzichter in eigen persoon. Eerst toen hij de sneeuw wat afgeschud en de muts losgemaakt had, herkende ik Klaas Voet. 't Geweer lei hij niet af, maar liet zich alleen een glas brandewijn en een stuk brood uit het hoekkastjen geven.

Hij had meer te hooren dan te vertellen. Erin geloopten waren ze wel met een van de wagens, en wat daarvan zou komen, moesten ze afwachten. Hij beschreef 't ook en ik zag 't als met mijn eigen oogen, hoe de »kerel" een wagen aangevallen had, en hij er eindelijk in nacht en sneeuwjacht afgesprongen was. Maar hij was beangst, toen Anna hem vertelde, dat haar vader nog niet weer tehuis was, 't geen hij al wist, misschien van den knecht. Hij vroeg Anna nauwkeurig naar 't geen ze wist van zijn weg en zijn plan. Hij schudde herhaaldelijk met het hoofd bij haar bericht en zette zich nadenkend op een stoel bij de deur neer.

Zoover zij wist had de oude man naar den »Rugen Moor" gewild, om zijn vossenstap te leggen en misschien een paar hoenders te schieten. Daarvan

had hij lang tehuis kunnen zijn , meende Klaas Voet, als hij nog niet wat anders voorhad of verdwaald was. Als een oud jager zou hij zich niet te ver ge- waagd hebben , want hij moest aan de maan en den nevel al lang hebben gezien , dat de wind naar 't Westen draaide en er dan sneeuwjacht kwam. Waar hem nu te zoeken en te vinden? Misschien was hij naar Schalkholt gegaan om een vriend te bezoeken en had daar zijn tijd verpraat , zonder op 't weer te letten. Dan zat hij daar hoog en droog. Maar dat kwam hem toch niet waarschijnlijk voor , dat was zoo zijn gewoonte niet , als hij eenmaal met geweer en stap eropuit was. Misschien had hij zich te ver de Au langs door de hoenders laten verlokken, die altijd van wak tot wak open water zochten en niet goed onder schot te krijgen waren ; 't kon dan zijn , dat het weer hem overvallen was , waar hij juist tegenin moest om tehuis te komen. Onstui- mig was 't. Nauwelijks om door te komen. Men raakte zoo licht de richting kwijt. Maar de oude was taai en kende elken struik en iedere paal mijlen in den omtrek. Aan verdwalen was bij hem zoo licht niet te denken. Hij had zich in elk geval buiten de wak- ken gehouden van de Au af naar de Schalkholter dorpsweide toe , om op den breeden straatweg te komen. Als hij maar niet te noordelijk , naar de Ecksee toe , gegaan was.

Zoo overlei Klaas Voet en sprak halffluid bij zich zelf , als kon hij op die manier uitmaken , wat te

vreezen of te doen was. Hij was zeker zelf in angst om den oude. Was hij alleen geweest, of had hij met een man gesproken, die kon helpen en raad schaffen, zoo had het misschien heel anders geklonken, wat hij uitsprak en overlegde. Ijs en wakken zijn al erg genoeg overdag en bij kalm weer, hoe dan wel 's nachts bij storm en sneeuwjacht. Hij wilde door zijne voorzichtige woorden Anna alleen sparen, die al lang genoeg in angst was en geen raad wist noch hulp. Haar angst werd evenwel eerst recht hevig, toen na lang nadenkén Klaas Voet ineens opstond, zijn veldflesch met brandewijn vulde, de muts en den riem om 't lijf vaster bond, de laarzen omhoog trok, 't geweer hooger omhing en zei: gezocht moet hij worden. Anna gilde luid en hield hem omvat, als kon ze nu beiden verliezen. Ze beschouwde Klaas Voet toch al half als verloren, van wege 't ongeluk met de koopwaren. Maar hij schoof haar opzij en was de deur uit, die met geraas achter hem dichtsloeg, en verdween.

Zoals ik al gezegd heb, ik weet niet wat ik van deze dingen gezien, gehoord en mede beleefd heb, of wat ik hoorde vertellen en mij daaruit voor den geest stelde. Ik gevoelde alle angst en zorg in een diepen droom mee en hoorde met mijne ooren duidelijk alles wat er gesproken werd. Ik stormde nu ook met Klaas Voet in den storm naar buiten en zag hem als met mijn wezenlijke oogen in 't vreeselijke noodweer wegsnellen, en dat was

waarlijk een onderneming op leven en dood. Dat ging uit de duistere dorpsstraat het nog donkerder veld in. Dat ging al heel gauw van den grooten weg af, rechttoe rechtaan, over hoogten en diepten, waar achter de bulten de sneeuw al zoo hoog lag dat hij er in wegzonk en er zich met zijn geweer, weer uit moest zien te redden. Dat ging over 't veld op den griezeligen Galgenberg aan, die me al overdag deed sidderen als ik hem op een afstand voorbij moest. Dat hield regelrecht op de Ecksee aan en het Rugen Moor. Daar eerst hield het loopen op. Klaas Voet ging rechtop staan, hield beide handen aan den mond en de naam »Wida!» klonk akelig somber door 't stormgehuil heen, als riep een stem de dooden op. Telkens na een paar maal geroepen te hebben boog hij 't hoofd neer en buiten den wind, om te hooren. Maar antwoord kwam er niet, en de reis ging weer verder. Waar de Au zich kronkelde zocht hij lang rond of er ook ergens voetstappen in de sneeuw te vinden waren.

Hij deed de heidestruiken terzij en keek achter de twijgen. Toen hij dan nog een paar maal Wida! Wida! geroepen had en 't met zich zelf niet eens was, of hij zich rechts of links, naar de Au of naar de Ecksee zou wenden, nam hij 't geweer van den schouder en schoot 't af. De knal stierf dof in de sneeuwjacht weg en Klaas Voet was al op 't punt den anderen kant op te gaan, toen hij nog eenmaal luisterde, want hij dacht, dat hij een hond

hoorde blaffen. Hij luisterde scherp toe en hield daarbij 't oor haast aan den grond. En waarlijk, daar blafte een hond en kwam van de Au af nader. Dat kon Wida's jachthond zijn! Op hem ging hij aan, en hij was nog niet lang tusschen heidestruiken en roze-marijn verder gescharreld, of daar kwam werkelijk het oude trouwe beest op hem toe en sprong vol vreugde tegen hem op. Natuurlijk volgde hij hem, en toen hij weldra den oude vond, zat deze half bevoren en in een soort laatsten slaap achter een struik, heel in elkaar gekrompen. 't Kostte nog moeite genoeg, om hem met brandewijn zoover weer bij te brengen, dat de oude man begreep waar hij was en Klaas Voet kende, om eindelijk met dezen den tocht naar huis te beginnen, wat intusschen beter ging dan hij gedacht had. Ze zochten en vonden den grooten rijweg en kwamen tegen den morgen goed en wel in Tellingsted en bij ons aan.

Ik was al opgestaan. Anna had mij ook ten laatste in haar angst wakker gemaakt en voor ons beiden koffie gezet. We zaten daar stil en zwijgend bij ons lampjen en luisterden naar elk geluid daar buiten.

Weenen kon Anna niet meer en ik niet meer troosten. De wind en 't geraas verminderden en daarin lag reeds een soort van geruststelling. Daar hoorden we plotseling den hond blaffend en keffend van plezier de straat in en aan de deur komen. Wij schreeuwden beiden met evenveel vreugde er tegenin.

En toen ik achter de tafel heen gekropen was en op de deel kwam, was de deur al open, en Anna omarmde beurtelings den ouden en den jongen man, die beiden hun best deden om haar gerust te stellen; de hond sprong tegen mij aan, als had hij ook behoefte aan een gedeelte van al die hartelijkheid en liefde.

't Is zoo erg niet geweest, zei de oude, toen Anna hem liefkozend aanzag, en haar opnieuw het hart tot in de oogen kwam; toen ze hem muts en pelskraag afdeed en zag, hoe bleek en ontdaan zijnforsch gezicht er uitzag. 't Is zoo erg niet geweest, zei hij en weerde haar zacht af; het gevoel werd hem zelf te machtig, maar hij liet dat niet graag merken tegenover kinderen, ten minste niet in duidelijke woorden. Zoo erg was 't niet, herhaalde hij eenigszins onverschillig, toen Anna een kop heete koffie was gaan halen. »'t Heeft nog zoo'n haast niet, geef hem zijn portie ook'', zei hij op den hond wijzend, als op een tusschenpersoon, »hij heeft zijn loon ook verdiend, zonder hem zou 't zoo goed niet afgelopen zijn.'' 't Was of het trouwe dier dat verstaan had, vol geluk kwam hij naar den oude toe en likte hem de handen, en de oude Wida prees en streeelde hem, alsof hij zijn gevoel moest uiten, en dit toch niet tegen den rechten persoon kon doen. Hij maakte een omwegjen, als iemand, die zich niet op straat wil laten zien, althans niet met zijn menschelijk gevoel; dat geeft immers opspraak onder de menschen.

»Een mensch wordt toch oud'', zoo probeerde hij een anderen weg achterom. Want vooruit moest hij toch eindelijk, en hij kende den weg ook nauwkeurig, waar hij heen wilde: »Voor jaren zou me zoiets niet hebben kunnen gebeuren''. En onderwijl trok hij zijn natte kleeven en de groote laarzen uit. Hij liet het toe, dat Klaas Voet hem daarbij hielp en Anna hem droge kousen aantrok. Maar de weg leidde ook nu nog niet naar 't rechte doel. Daar deed zich nog telkens een sloot op, waar hij niet over, of een haag, waar hij niet door kon, zonder de schaamte te overwinnen, of zijn vol gevoel te toonen.

»t Is toch vanachteren gezien goed geweest,'', zoo beproefde hij 't toen als met een aanloopjen tot een sprong, en dat 't hem ernstig gemeend was, kon men daaraan zien, dat hij aan de tafel schoof en zijn hand naar de warme kop koffie uitstrekke, terwijl hij zonder om te zien, met den uitgestreken arm evenwel een tweeden stoel naar zich toe trok, en Klaas Voet wenkte te gaan zitten. Deze had evenmin als Anna tot op dit oogenblik meer gesproken dan volstrekt noodig was. »t Is toch vanachteren gezien goed geweest, dat de zwartkop al mijn geheime wegen kende en mij dikwijls vóór was, als ik in 't koorn een reebok of een maal hoenders in 't oog had'': en daarbij gaf hij hem de linkerhand en deed als zag hij in de koffie iets heel vreemds drijven, »hij had me anders nu ook niet

gevonden, en ik was met mijn ouden hond blijven liggen, zoolang die het bij mij had uitgehouden." Maar nu overmande hem zijn gevoel, en in plaats van den ouden hond te streelen, die bij 't hooren van zijn naam al dadelijk opsprong om zijn volle deel van de liefde te krijgen, die hier zoo kwistig werd uitgedeeld, — stond de Oude plotseling op, en maakte met de hand de eigenaardige beweging, die hij altijd maakte als hij eens terdege uitvaren of zijn ergernis lucht geven wilde — hij merkte daarbij zelf, dat hij ditmaal op den rechten weg was, die naar 't doel leidt.

Een gerechte toorn frischt op evenals een onweer, dat werkt als ramen as op den smaak — en zoo zei hij (en als de ramen as goed is kunnen iemand gemakkelijk de tranen in de oogen komen): »Nu, ik heb er niets tegen. Maar dat zeg ik je: je gaat niet anders naar de leemkuilen dan met mij mee, Klaas Voet! jij hadt toch laatst de hoenders in de weitasch, die ik ontdekt had en wilde gaan vangen — 't is waar, ze hooren jou zoogoed als mij — en je Anna zal je wel zachtjensaan van de smokkelaars en hun vervloekten handel afbrengen, want daar wil ik niets van weten,» — en zoo raasde hij er uit den treuren op los, terwijl hij Anna en Klaas Voet, die elkaar in hun geluk omarmd hadden, de handen op 't hoofd lei en tegen zijn hart drukte — telkens dreigde hij in snikken uit te barsten. Dat trok me door en door, en 't was zoo plechtig

als ik ooit iets beleefd heb, toen de oude man na een kleine pauze met een heel andere stem sprak : God zegene u, mijne kinderen !

't Is vreemd, de zaak, die zoo goed afliep — na alle zorg en angst, na allen strijd niets dan vreugde en vrede — mij stemde ze niet aangenaam — zij maakte mij zoo vreemd, zoo weemoedig. Ik kon bijna gewild hebben, dat het schelden maar voortgeduurd had, schoon ik 't toch in mijn hart niet wenschte. Ik voelde me nu opeens overbodig, alsof ik er in 't geheel niet meer bij hoorde ; ik gevoelde me zoo verlaten en bijna in rang gelijk met den trouwen hond, die ook met groote oogen nu den een, dan den ander aanzag, daarbij den kop schuddend bewoog, en een zacht geluid deed hooren.

Ze bekommerden zich ook niet meer om hem, daarom hield hij zich aan mij, en ik had willen weenen of slapen, toen hij den bruinen kop op mijn knieën lei en insliep van vermoeidheid of kommer.

'k Had een duister voorgevoel — niet dat ik er uitgeworpen was, uit mijn paradijs, dat had ik niet verdiend ; maar dat de deuren ervan zachtjensaan zouden gesloten worden en ik buiten zou staan, alleen, in een wereld, zooals de wereld nu eenmaal is,

Met een beetje zorgen
Voor elken morgen,
Met een beetje plagcn

Voor alle dagen.

.....

»Zoo was 't verleden,
Wees ook gij tevreden»

klonk het ongeveer in mij, zonder dat het eigenlijke gedachten waren en zonder dat het wat hielp. Zoo weinig hielp het, dat de oude Frederik Wida mij eerst gewaar worden en Anna op mij opmerkzaam maken moest — anders hadden ze me stellig heelemaal vergeten. Eindelijk kregen we koffie met koekjens, en ik had daarbij 't gevoel, als wees hij op zijn hond en zei: geef hem ook zijn deel! Ik schoof de koffie weg en zei, dat ik genoeg had; ja ik verzette me zelfs tegen Anna's streelen en kussen, evenzeer als ik me tegen haar koekjens verzette. Dat had nu geen smaak meer voor me. En de loftuiting, hoe trouw ik haar in den boozen nacht had bijgestaan, zoolang de slaap mij niet overmand had, maakte me bijna boos.

Gelukkig kwam Hansoom met het aanbreken van den morgen weer aan de huisdeur en werd door Klaas Voet binnengelaten. Op hem stortte Wida al zijn week gevoel in een hevig razen op den infamen handel en de heele schobbejakkerij uit, zoodat het iemand goed deed. Maar Hansoom liet zich niet van zijn stuk brengen, zijn gezicht was weer even kalm en flink als gewoonlijk. »Allemaal gekheid, Frederik," zei hij, als er in den stroom van diens

scheldwoorden eens een klein oponthouden kwam, »allemaal gekheid! 'k Heb er ook genoeg van. 't Is dezèn keer nog goed gegaan en we zijn er met een blauw oog afgekomen, de »kèrel" was handelbaar, 'k heb het me een daalder of wat laten kosten. Wees nu maar bedaard en leg in 't vervolg geen vossenstappen, waar oude honden in komen te zitten," vervolgde hij lachend en gaf hem ten teeken van verzoening de hand. »Wees nu maar blij, dat ge eindelijk den Lichtvoet hebt gevangen. Die kan worden wat hij wil, voor mijn part ook de compagnon van mijn zoon, want ik schei er uit; doe gij dat ook en we zullen samen gaan visschen, dat is veel sekuurder. Overigens heeft de goeie God 't meest gedaan, want zonder een flink onweer waren twee eigenzinnige koppen, zooals er nog nooit in Tellingsted gewoond hebben, niet tot elkaar te brengen geweest.

»Is 't niet waar, Anna?" zei hij en gaf haar de hand. »Haal maar een flesch wijn en glazen, mijn zoon komt ook en zelfs Elsjenmoei om te feliciteeren, we zijn allemaal zoo flauw; naar bed geweest is wel geen mensch in 't dorp. Zie! daar zijn ze!"

En ik weet nog, dat ik te midden van een vroolijk gejoel op klaarlichten dag voor de tweede maal naar bed gebracht werd.

Tellingsted is niet verdwenen, het is nog in zijn volle lengte van den Brunen Berg te zien met zijn

---

kerk en spitsen toren en den helderen molenvijver ervoor. De weg erheen — ja, waar is mijn vertrouwde leidsman, schoenmaker Harders met zijn secreten of bakker Krebs met de beide stoetenmanden? Alleen waag ik me niet, ik kon verdwalen.

II.

VAN DE LÜTTENHEIDE.

Uit den tijd toen 't nog altijd mooi weer was en de dagen alleen afwisselden tusschen een schoonen winterdag en een schoonen zomerdag, tusschen een mooien regendag en een mooien dag met zonneschijn, is een van mijn eerste herinneringen een kleine, opgeruimde man, die nu en dan ons huis en onze huiskamer binnentrad, altijd onverwachts, steeds zacht en stil. 't Was me eerst, of ik me iets moest te binnenbrengen, als ik hem weer zag; niet dat ik hem niet dadelijk kende, daar lag 't niet aan; ik wist wie hij was, al in de dagen toen ik nog in een kinderstoel aan tafel zat en met koekjens en een paar sleutels speelde. Ook kwam het niet daardoor, dat hij me ieder keer bij mijn naam noemde en mij vroeg, of ik hem nog niet vergeten had — die vraag deed hij nog twintig jaar later — en in den eersten tijd kwam 't hem en die 't hoorden misschien ook

voor, dat de vraag noodig was, want ik had gewoonlijk tamelijk veel tijd noodig tot ik de beide ongewone namen met mijn kleinen mond uitspreken en zeggen kon: Detelf Ramm! — zoo heette hij. Maar eigenlijk zon ik over wat anders dan over zijn naam; die lagen beide in mijn kleine hart, vroolijk en blij als hij zelf, voor de hand. Ik bezon me, zooals men zich bezint, als in 't voorjaar de bloemknoppen, de tulpen en leliën voor 't eerst weer uit den grond komen. Dat is niet alleen om de bloemen en de namen ervan. Men gevoelt behalve dat alles nog zoo veel, dat in de ziel eerst langzaam tot helderheid komt, altijd hetzelfde is en steeds nieuw. 'k Heb dat in mijn latere jaren zoo gehad met een melodie, als ik die weer hoorde, waarbij 't me soms zoo heel anders te moede werd dan de muziek dat met zich brengt, wat mij betreft weemoedig bij een vroolijken dans. Zoo iets had ik me telkens te herinneren, als Detelf Ramm kwam en me vroeg, of ik hem nog weer kende. — Hij had een zachte stem, en kwam heel kort bij iemands gezicht als hij wat zei.

Hij sprak en scheen altijd heel vergenoegd en toch, geloof ik, was hij inwendig er zoo aan toe, dat men hem als een kruisbessenstruik maar hoefde aan te stooten om te maken dat de droppels hem uit de oogen vielen. Ik zag hem nu en dan ook wezenlijk weenen, als hij alleen met mijn Tante Christina sprak, die bij ons stond en op mij paste, met haar roode wangen en grooter dan hij. Maar in die dagen

was dat ook steeds als een regenachtige dag voor mij, een andere soort van mooi weer. Hij speelde met mij, liet mijn suikergoed tegen elkaar rollen en vertelde daarbij met zijn geheimzinnige stem van soldaten die schoten, en een daalder was de generaal.

Hij heeft, als hij kwam, mijn kindsheid steeds opgevroolijkt. Evenals de zon opging in onze huiskamer — vóór ons lange huis lag aan den oost- en westkant een groote groene plaats, onze windmolten aan de andere zijde der plaats — eveneens verrees er in mij een licht als hij door de deur binnentrad. Later is hij me geweest als de maan, eindelijk als de avondster, en ik denk aan hem terug, nu hij ondergegaan is, door al mijn jaren heen, weemoedig als hij zelf was.

Die soort van figuren groeien op geen anderen bodem dan bij ons, en bij ons is de soort misschien ook aan 't uitsterven. Bekend is 't, dat de echte kinderen van ons land het daarbuiten moeielijk uithouden. Zij krijgen het heimwee, zooals men zegt. Kerels als boomen worden daardoor neergebogen; de sterkste lui, die een ton weit onder den arm wegdragen zonder een gezicht te vertrekken, krijgt dat onder, het vroolijkste hart maakt dat zwaar: geen dokter kan nog recht zeggen, waarom. Daar helpt niets tegen dan misschien, dat hij, die er door aangetast is, weer naar huis komt en zich overtuigt dat het nog daar staat en te bereiken is; misschien helpt het ook, dat de geheele Deutsche wereld an-

ders wordt en men eenmaal zijn kleinkinderen vertellen zal van een volk, dat zoolang droomde tot het eindelijk wakker werd. Maar de droom was heerlijk, mag het ontwaken even goed uitvallen! Als zoo'n marschkind op de geest 1) komt, wordt het hem eng. Hij kan niet goed zien, zegt hij, waar een rij torenhooge duinen, die hij bergen noemt, hem verhindert erachter te kijken; of waar een massa hout, die andere menschen heerlijk toeschijnt, hem een gedeelte van den hemel wegneemt. Hij gevoelt behoefte aan lucht op de wegen, waarvan de groene struiken, vol nachtegalen en vinken, vroolijk het koren omzoomen, dat in de frissche lucht golft als de zee.

Op een marschhoeve ziet de man uit het venster zoo ver zijn oog reikt. Komt hij buiten de deur, dan ligt de geheele wereld, die hem aangaat, rond hem heen uitgebreid als een tafel, tot waar ze den hemel aanraakt, en zijn hemel is zoo groot als de aarde hem maar dragen kan. Voor hem gaat de zon op ver, ver weg, waar de wereld begint, voor hem gaat de zon onder in het heldere nat, waar dat achter den ellenlangen dijk nog met een zilveren glans hem toeblinkt. Als een grooten bal ziet hij ze komen, als hij wil bijna iederen dag van 't jaar, alleen telkens op een andere plaats, die hij onderscheidt naar de woningen van vrienden en bekenden; zoo ziet hij haar verdwijnen, het avondrood breidt zich over de marsch uit, de diepe nacht volgt, maan en sterren gaan

1) *Marsch*, moerassige, *geest*, zandige grond.

denzelfden gang als de zon, en nacht en dag als altijd. En even stil en rustig, ten minste als de storm niet loeit, is alles wat zijn verziende oogen opmerken: ploegers in de verte, wagens die rijden, menschen die loopen, vee dat graast bij duizendtallen. Niets komt hem nabij, dat hem stoort. De naaste groote weg is ten minste zoo ver, dat hij eerst een pijp stoppen en aansteken kan, om dan naar de groote deur te gaan en te zien, wat er van Wörn naar Tünn of van Sunn naar Bürsum voorbijgaat. Hij had al zweep en voerman gezien, eer er nog een geluid van tot de hoeve doorgedrongen was.

Dat is de marsch met haar weemoed en haar grootheid! Ze is niet te beschrijven, evenmin als de zee, noch in den herfst en winter, als de stormen gieren en de meeuwen wegtrekken, noch in den zomer, als het koolzaad bloeit en de leeuweriken zingen. Men moet dat ondervinden. Wie alleen voor een enkelen keer en uit nieuwsgierigheid komt om haar te zien, vindt haar akelig en vervelend, als ook de menschen die erop wonen. Op de zee is 't niet anders. Wie evenwel zoo lang blijft, dat ze hem in 't hart heeft gegrepen, die laat haar niet weder los, evenmin als zij hem. Daar behoeft men noch naar Rome en de Campagna te reizen, noch naar den Nijl en Egypte. Wie den Marschhemel gezien heeft met zijn wolken of den warmen westenwind heeft geroken, als hij uit zee gekomen den geur van boonen en klaver heeft meegenomen, die krijgt het

heimwee, als hij er maar aan denkt, en evenzoo gaat het iemand ten opzichte der menschen, als hij van de besten heeft aangetroffen: bedaarde, groote, zwijgende personen.

Tot de grooten behoorde hij niet, Detelf Ramm, noch in de eene beteekenis noch in de andere; wel echter tot de stillen, ten minste tot de zachten. Zijn spreken herinnert mij altijd aan den spreeuw, die ook juist zooveel stem en toon niet heeft, maar een echt zangvogelhart in de kleine borst. Wien is het niet telkens anders te moede geworden, als op een van de eerste negen zomersche dagen, die de maand Maart ons volgens 't bekende spreekwoord schuldig is, uit de olmen en lindeboomen voor de deur onverwachts het bekende fluisterend gezang ons verrast, en vroolijk, maar geheimzinnig verhaalt van de nieuwe lente en 't oude geluk. Zoo ongeveer was de manier van Detelf Ramm: ook had hij het echte Ditmarscher heimwee in de borst, schoon hij niet uit de echte marsch kwam, maar in Heid op de geest geboren was.

»Hij had het verlangen,» zooals hij zei en zooals wij allen 't noemden, die het niet door 't lezen uit de boeken kennen, maar 't zelve in 't bloed hebben gehad, als kroop het met elken harteklop door de borst. Hij had het »verlangen» al gehad in de bewaarschool bij Witen Rod in 't »hemelrijk.» Witen Rod was een ouwe juffer in een oud achterhuis van de Twiet, dat misschien gezegden bijnaam had,

omdat het zoo laag en klein was; 't lag op nog geen honderd schreden van zijn ouders huis. Maar hij moest in de pauze altijd toch eens om den hoek kijken, of de »Lüttjenheid" er nog was, zoo heet onze groote vlakte, de kastanjeboom nog vóór zijn deur stond, en of er misschien iemand in 't oog te krijgen was, die bij zijn ouders in of uit ging. Hij had het »verlangen" al gehad toen hij voor 't eerst van huis had ontmoeten op een boerendorp, en was menigmaal al 'smorgens, eer de anderen opstonden, in een grooten boom geklommen om naar den blanken Heider toren uit te zien, waarvan men de leien van daar uit zelfs in de morgenzon kon zien schitteren. Hij had het »verlangen" gehad in den vreemde, toen hij met de soldaten mee had ontmoeten ver over de grenzen, en had in zijn droom onder den kastanje gezeten, met zijn speelkameraden gestoeid, en op de Lüttenheide de groote mannen en vrouwen zien wandelen, allen bekenden.

Hij werd het heimwee in 't geheel niet weer kwijt. Toen de vlakte later geheel veranderd, de groote kastanje omgewaaid en het verre uitzicht naar Linden door fraaie nieuwe huizen dichtgebouwd was, klaagde hij mij, dat hij de oude fraaie Lüttenheide niet meer kende. Hij klaagde mij dat met zijn spreekstem, een stem zooals deze hebben, wanneer ze in 't begin van October nog eenmaal weer naar hun oude nesten terugkomen, als wilden zij ze hun jongen wijzen voor 't volgend jaar, als zij

zelve misschien niet weer mee naar 't land trekken — om dan de groote reis te aanvaarden. En als hij zich eindelijk daarin schikte, en er zich over getroost had, waren er van de oude vrienden nog maar zoo weinigen over, dat hem het heimwee naar de andere wereld aangreep. Zijn weg was 's morgens vroeg naar 't noorden, waar sedert lang het nieuwe kerkhof was aangelegd, en 't laatst hoorde ik van hem, toen ik mijn eigen vader daarheen gebracht had en den volgenden morgen, ook met zulk een gevoel, weer wegtrok van het vaderlijke huis en mijn geboorteplaats: mijn voerman vertelde mij van een ouden man met kort buis en een pluimmuts, die 's morgens al heel vroeg aan ons graf gestaan en naar de versche aarde daar omheen gekeken had. De voerman was al vroeg op de been geweest om de hem vreemde plaats in oogenschouw te nemen, en had hem daar gezien, en meenende dat hij daar wat zocht, had hij hem gevraagd wat hij verloren had. Ik? zei de oude man, niets; hier ligt mijn laatste oude vriend. Toen hij verder vroeg, had de oude man hem gezegd, dat hij Detelf Ramm heette en in 't armenhuis was. Dat had ik al gedacht, ook zonder den naam.

Wat ik van hem weet, heb ik natuurlijk maar ten deele mee beleefd, want hij was al een volwassen man, toen ik nog in den kinderwagen reed, en een oud man, toen ik een jongeling was; maar 't is me als bezocht ik met hem de kinderschool

en of ik met hem in de »pauze» uit het »hemelrijk» om den hoek loerde, zoo dikwijls moet ik daarvan gehoord hebben, zoo duidelijk staat mij dat alles voor 'den geest. Huizen en boomen, den tuin en de geheele streek heb ik ook wezenlijk gezien, die veranderen zoo snel niet in een kleine plaats als de menschen, en met de menschen gaat het daar zoo, dat men wel zeggen kan, dat alleen de personen afwisselen — de gestalten blijven.

Waar eenmaal een bakoven is, daar wordt brood gebakken zoolang een menschengeheugen terugreikt, evengoed als er gepreekt wordt in de kerk. Als de vader oud wordt, zet de zoon de zaak voort, en als de familie uitsterft, koopt de opvolger de klanten met de affaire, en op de plaats woont zoo zeker een bakker als er een dominee in de pastorie woont.

Aan onze groote speelplaats, met een vroegeren zandkuil en hier en daar een ouden kastanje en esch op de bleek voor de deur, stond op 't eene einde een rij van een half dozijn kleine woningen met meestal maar één kamer, een kleine keuken met een bergplaats voor de turf, en een stukjen moestuin erachter, waarin klein en groot ijverig aan 't werk was, ieder op zijn eigen grond. Daar woonden zoo lang ik mij voorstellen kan en daarvan gehoord heb, een kleermaker, een schoenmaker, een looier en een kleine man, die altijd in een lakensche jas en met gepoetste laarzen liep — de anderen kende ik alleen op klompen en in hun hemdsmouwen. Hij zamelde

't geld in voor 't begrafenisfonds, men zag hem de heele streek door, ook bij de groote lui, uit- en- ingaan, als hoorde hij dáár tehuis, waar de anderen slechts op een afstand door de ramen mochten gluren: bij den burgemeester, kerkvoogd, penningmeester en dominee.

Hij had een grooten, grijslingen geldzak in de hand, dien hij telkens als hij een huis uitkwam heel voorzichtig van de rechter in de linker nam, en dan daarmee gauw in 't volgende huis droeg en hem hield als een bord soep, dat immers niet geroerd mag worden. Hij zorgde ook voor alles bij groote vergaderingen en feesten. Een knap oud man, die een gezicht had dat van vriendelijkheid straalde. Ik heb haast geen woord van hem gehoord, en weet bijna niet meer of hij wel spreken kon. Rookten kon hij, dat zag ik Zondags als hij naar ons spelen kwam zien bij de kleine huisjens; daar was men tegen den wind beschut en altijd scheen daar de zon — de huisjens lagen met den gevel naar 't zuiden.

In deze zij aan de Lüttenheid, in 't allerkleinste huis, was Detelf Ramm geboren. Zijn vader was vroeg gestorven, hij woonde daar met zijn moeder en een oudere zuster. De weduwe moest de kinderen door haar handenarbeid onderhouden. Ze had gewoonlijk »boven" wat te doen, 's zomers in de tuinen te wieden, om Paschen te helpen bij de schoonmaak, en om St. Michiel met de slacht, en

zoo verder. Werk was er altijd genoeg, en overal viel natuurlijk wat af.

»Boven,» dat was niet op een berg, want de heele heide kan geen heuvel aanwijzen, die men niet met een kruiwagen afrijden kan; ook niet bij den landvoogd en kerkvoogd en penningmeester en dominee: zoo ver kwam geen Lüttenheider. Het was nog hooger. Daar kwam alleen Oldenburg de kassier van 't begrafenisfonds. Hoe het daar uitzag, wisten wij in 't geheel niet. De schout had een bediende, die in de streck van de kleine rij nog als een fijn heer beschouwd werd. »Boven» was voor de »Lüttenheid» alle woningen die met den voorkant naar de oosterstraat stonden, en de kleine tuintjens erachter naar ons keerden. Daar woonden welvarende lui of die zich sedert menschenheugen daarvoor uitgaven: een brander, een verver, een horlogemaker, een rijke bakker. Dezen kwamen, naar ieders bezigheid vroeg of laat, door de achterdeur voor den dag in 't geen mammesel Meiming — »in negligee» — noemde. Zij woonde bij den horlogemaker in een kamer en gaf »heel boven» les in 't Fransch. Haar alleen heb ik bij zonneshijn met een parasol gezien, de magere borst vanvoren ontbloot, vanachter een grootte wollen doek en altijd met een interessant kuchjen.

De horlogemaker kwam heel vroeg. Als hij zijn lange smalle pad ten einde was en uit de deur van zijn tuin naar de »Lüttenheid» ging, zag hij eerst naar alle kanten rond en tegelijk naar zijn witte

hemdsmouwen, en trok ze als vleugels in de hoogte wanneer ze niet goed zaten. Nooit denk ik aan hem zonder tegelijk aan den ooievaar te denken, die op de schuur kort bij vrouw Rumms haar huis zijn nest had, en ook bij mooi weer en zonnenschijn op de bleek voor onze deur wandelde; hij trok eveneens beide vleugels op de schouders, als dreigden ze er af te vallen, ging met afgemeten tred door 't gras en zocht kikkers, of ook wel 't een of ander takjen voor zijn nest.

Juist zoo kwam horlogemaker Vos achteruit, blies in de zon en zette zijn zwarte kroeshaar op met een beweging, als waarmee een keukenmeid de koffiemolen draait, en wat hij aan takjens onderweg vond, nam hij op, schijnbaar om toch wat te doen te hebben. Andere lui beweerden evenwel, dat hij er later onder den waterketel 't vuur mee stookte.

De brander kwam tegen een uur of tien met een stok in de hand en ging zonder veel beweging te maken 't veld in — hij had naar den zuidkant veel land liggen. Eerst terdege in 't negligee liet zich tegen den middag de bakker op de Lüttenheid zien, zelden ver van zijn achterdeur.

Want hij had eigenlijk niets aan, dan waarin hij geslapen had, kousen om de enkels, een broek om 't lijf, die hij optrok, als hij wilde afzakken. Met hem verdween alles weer naar »boven» en wat daar dan gebeurde in de Oosterstraat, dat wisten wij beneden op de Lüttenheid evenmin, als wij koorknapen in

de kerk wisten, hoe 't op 't hooge gestoelte er uitzag, al keek er Zondags ook al eens de een of ander door 't venstertjen.

Dit was al zoo geweest in mijn vaders en Detelf Ramm's tijd, niet eens de namen waren veranderd, dat kon men aan de rijmpjens zien, die toen al bestonden en tot nu bewaard gebleven waren. Een paar ervan zijn mij bijgebleven. Van den vrekigen bakker heette het: »Bakker van der Heid barst van gierigheid,» en op den horlogemaker doelde: »Vos houdt thee voor kost.»

In dit gedeelte van de »Lüttje Reeg» of kleine rij nu hoorde Detelf Ramm tehuis. Dicht bij de schuur van den brander met dat oievaarsnest lag de kleine woning, eigenlijk niet meer dan een hut. Door de voordeur kwam men op de deel en zag daar al dadelijk den haard, den waterremmer en een paar schotels, met één woord de keuken bijeen; een ladder, waarmee men naar den zolder kon klimmen, was aan een grooten spijker tegen den muur gehangen.

De huisdeur had een ijzeren klink en het vertrek een ijzeren kachel. Daarmee was het huis en de heerlijkheid ten einde, als men buiten rekening laat wat eigenlijk de hoofdzaak was: een groote kastanje voor de deur. Aan deze plek was Detelf om zoo te zeggen met alle vezels van zijn hart en gevoel vastgehecht, evenals de boom voor de deur: zijn gedachten gingen niet verder dan tot daar. Als men

met iemand van zijn gemoedsgesteldheid van een vaderland spreken wilde, liet zich dat in vierkante roeden berekenen. Zijn heele wereld reikte niet verder dan ongeveer van de »lüttje Reeg" over de Lüttenheid tot aan onzen molen in 't zuiden. Waar hij in de wereld ook geweest is, overal bevond hij zich als in een slaap tot hem de oogen weer open gingen bij 't zien van dat ooievaarsnest of den kastanje. De menschen, waarmee hij in aanraking geweest was, kon hij op zijn vingers gemakkelijk natellen, en kwam dan weinig verder dan zijn linkerhand, en namen heb ik uit zijn mond er weinig meer gehoord dan mijn eigen en nog een: JOHANNA OLDENBORG. Anders kon hij zich altijd redden met moeder, zuster, zwager, buurman; de anderen, waarover hij sprak, zijn voor mij steeds achter hij en zij verborgen gebleven, voor hem denkelijk ook wel.

Overigens was hij juist geen zonderling. Alle menschen, die ik in die dagen leerde kennen, waren geen van allen veel anders, ten minste die van Lüttenheid en de Reeg niet. Van die had het er dan ook geen »buiten" kunnen uithouden zonder zich ongelukkig te gevoelen, en »buiten" was voor iedereen ongeveer, wat hij niet meer met een »goeien morgen" beroepen kon. Wie wegtrekken moest, ook maar vijf minuten om den hoek naar den grooten weg, beschouwde dat als een verbanning, een werkelijke ellende. Dat gebeurde op den eersten Mei soms met het verhuizen.

Ik heb zelf met de kinderen gespeeld en met de ouden geweest, als ze in den heerlijken zonnescijn hun beetjen beddegoed en huisraad buiten de deur op de bleek brachten, en dit later door een hardvochtigen voerman opgeladen en weggereden werd. Nog een heel eind den zomer in, kwam dan de een of ander soms aan de Lüttenheid een bezoek brengen, die alleen naar een andere straat was verhuisd, en klaagde dat hij zich daar niet »wennen” kon. Mij zijn nog eenige namen van straten bijgebleven, die den indruk op mij maakten, als tegenwoordig Californië of Vandiemensland.

Dat was de tijd, waarin de eerezucht bij ons nog in 't geheel geen wortel geschoten had. In dien tijd viel 't niemand in zich wat voor te stellen, niemand wilde »wat worden”, en iedereen wilde alleen leven, al het andere stond in de handen van 't noodlot, of, wat men liever zei, van God. Wies er al eens een onder deze luidjens op, die wat worden wilde, dan zag men daar evenwel met respect tegenop, maar ook met bezorgdheid. Daar kwam meestal niets van terecht, ze moesten onbekende wegen in de wildernis bewandelen, niemand kon ze helpen of hun tot baak dienen: de meesten die raden wilden, brachten hun tot angst en vertwijfeling. Of men zag te vroeg wondermensen in ze, als er eens een op school een rijm gemaakt had, dat klonk als uit een gezangboek, er eigenlijk misschien ook wel uit afstamde, of op den muur van de deel met houts-

kool een neger op een ton geteekend had, een pijp in den mond en een palmboom boven 't hoofd. — alles zoo natuurlijk als geen mensch van hun 't ooit gezien had, vooral de palmboom en de zwarte neger. Zulke arme duivels eindigden na veel armoe en getob met een kaal hoofd en groote rooie handen, of als candidaten met den derden graad (en nog wel na veel bedenken) bij een ouden geestelijke op 't land in kwaliteit van adjunct, of als kladschilder met lang haar en ongeslagen hemdsboorden. Van de genie's in de muzick spreek ik niet eens.

En daar het kruid nog niet wies, de eerzucht, wortelde het onkruid ook nog niet, dat altijd dicht erbij opschiet als de wik bij de weit: de nijd. Men liet die »daarboven» graag hun gang gaan en doen wat ze voor hun geluk dienstig hielden; tevreden waren allen daar ook niet, dat was voor iedereen, die zien wilde, duidelijk. Neen, zeker niet! De voornaamsten hadden soms met zooveel ongeluk te kampen, als maar zelden hier op de Lüttenheid voorkwam. Wie kende ze niet, met geheel hun aanhang en alles wat er bij behoorde! Neen! Als 't hier soms iemand voor den wind ging en hij schik in zijn leven begon te krijgen, dan maakte hij van vaders kleine affaire een grootere — die wat oversparen kon kocht een stuk land, niet te ver weg, waar een koe grazen kon, die hij dan Zondags ging opzoeken. Dat was het hoogste!

Overigens liet men 't jaar rondloopen, zooals 't

liep en 't leven zooals 't best wou — Gods water over Gods land. In 't voorjaar omstreeks Möldorper markt, in April, riep al wat kind was op de Lüttenheid: de ooievaar! de ooievaar! en een rijmpjen erbij als ze er een kenden. En kinderen waren er elk jaar genoeg om te roepen, en de volwassenen kwamen voor de deur, met den hals in de hoogte, om hem op de schuur van den brander te zien neerstrijken en te hooren klepperen.

Dan duurde 't geen dag, of alle handen van de »Lüttje Reeg" en op de Lüttenheid waren aan den gang om de tuinen om te graven en te beplanten. De geheele buurt riep elkaar over de heggen »goeien morgen" en »mooi weertjen!" toe. Ieder beroep volgde zoo zijn eigen manier bij den arbeid. De schoenmakers als in woede, ijverig, overdreven druk, tot ze krom stonden en uitgelachen werden door hun, die dagelijks met de spade omgingen, de kinders achter de eerste kevertjens heen, de hoenders achter de gravers, de honden achter de kinders, de katten zelfs deden mee. O, wat een schoone tijd!

Of was hij nog schooner, als de kastanje bloesems had en schaduw gaf, en 's middags de heele buurtschap van de Reeg in de hemdsmouwen eronder stond, 's avonds de vrouwen en meisjens met hun breiwerk eronder zaten en van den vroegen morgen af de kinderen eronder speelden?

Detelf Ramm behoort stellig niet tot hun, »die wat wilden worden". Daaraan heeft hij zeker zijn

heele leven lang niet gedacht. Werken om in 't leven te blijven, leven en laten leven; ziedaar al zijn wijsheid over arbeid en kapitaal. Voor 't overige redde hij zich met de tien geboden; 't elfde kende hij nog niet: »laat je niet overbluffen'', dat men nu de jongens heel dikwijls al leert voor ze in den catechismus nog aan 't vijfde gekomen zijn: »ge zult vader en moeder eeren''. Detelf werkte, evenals zijn moeder, wat de tijd zoo voor hem meebracht; en lei zich na zijn avondgebed in de kleine kamer achter de keuken tevreden te bed. Nu was hij juist niet een van de sterksten; op zijn knoken kon hij zich niet beroemen en dus niet het zwaarste werk doen. Maar hij was vlijtig en kwam daarmee even ver als de pochers en windbuilen, waaraan er op de Lüttenheid ook geen gebrek was en waarvan hij zich nu en dan wel een spottend woord over zijn klein kindergezichtjen en zijn groote spade moest laten welgevallen. Hij droeg dat geduldig. Hij had een andere soort van eer, die hém boven hield: het vertrouwen der menschen.

Als bakker van der Heid in den herfst groote inkoop voor den winter aan koorn en boter gedaan had, dan moest Detelf Zaterdagavond — den marktdag — »naar boven'', om op maat en gewicht te passen. De brander maakte 's winters een partij ossen vet. In den tijd, dat het er vooral op aankwam, had hij Detelf graag tot hulp, en kwam wel in eigen persoon »naar beneden'' om hem met een

vriendelijk woord over te halen. In 't voorjaar graafde en plantte hij mee, en de boeren vochten er haast om, wie hem hebben zou, want hij was in iederen tuin thuis, zoodat er niets teloor ging, wat nog niet boven den grond was. Zelf had hij ook een stuk hof, dien hij zorgvuldig in orde hield. Gewoonlijk was hij de eerste in de Reeg, die een paar paaschbloemen, een paar tijllozen en gele auronkels kon laten zien. Dat was hem voor zijn eerzucht genoeg. De horlogemaker had hem toch haast eens overgehaald, dat hij er aan dacht, wat te worden; en was de man de horlogemaker Vos niet geweest, zoo zou 't hem ook wel gelukt zijn.

Maar men praatte in de Reeg te veel over de kost die diens vrouw opschepte, en waarin de thee een groote rol speelde, en thee was in het Ditmarsche iets heel goeds of iets erg slechts. Bij Vos aan huis at men te veel lifafjens en het eten was erg schraal naar men zei. Misschien had Detelf daar nu minder om gegeven dan menig ander en zich daardoor niet laten terughouden. Maar de heele zaak was hem te wijdloopig, hij kon 't eind ervan niet zien. Eerst een paar jaar in de leer, dan een paar jaar knecht, God wist waar, om dan eindelijk zelf te beginnen en 't nog armzalig te hebben, zooals 't bij Vos aan huis was. Daartegen woog bij hem 't genot niet op van »mijnheer" te worden genoemd door die 't zeggen wilden en »boven" te wonen. Als de horlogemaker zijn gewonen tocht

over de Lüttenheid gehouden had en weer naar huis slenterde, en hij, aleer in het poortjen te verdwijnen, schijnbaar heel toevallig langs de Lüttje Reeg tot aan 't huisjen van vrouw Ramm kwam, en daar dan met opgezette haarkuif en opgepofte hemdsmouwen door de deur naar binnen keek, was de moeder bijna gewonnen en had 't graag gezien, dat haar Detelf ook een gezeten man was geworden. Zij zou er zich wel doorredden. Maar hij wou niet. Hij wou niet »in 't duister» zei de looier uit de buurt, een vroolijk en geestig man, die zijn werk op de deel bij de open deur verrichtte. Daar stond hij den heelen dag door met het schaafmes op 't rolbord voor een groote koeienhuid met de heele Lüttenheide voor zijn oogen; en voor zijn geestige invallen was niemand veilig. De horlogemaker sprak graag een paar gewichtige woorden met hem, als hij zijn deur passeerde en voornaam — zoals dat »boven» hoorde, als men niet rijk was, evenals de bakker, die dat niet noodig had — rede- neerde hij over kunst en industrie. De looier noemde hem daarom Christiaan in 't duuster. Van den looier stamden ook meestal de spotrijmpjens en geestigheden af, die »beneden» de rondte deden.

Detelf wou wezenlijk niet in 't duister. Hem stond plicht en roeping duidelijk voor oogen: hij onderhield moeder en zuster. Maar de geschiedenis met den horlogemaker had toen zooveel te- weeggebracht, dat hij op een goeien dag de oude

Schwarzwalder huisklok, die niet meer loopen wou, uit haar kastjen kreeg, ze uit elkaar nam, de plaats van elk raadjen en haakjen nauwkeurig naging, alles op de lange tafel uitbreidde en na elk stukjen schoon gemaakt en de stiften met olie ingesmeerd te hebben — de boel weer in elkaar zette en 't genoegen smaakte het ding te laten loopen en slaan. Hij leerde daarbij met tang, vijl en boor omgaan. Kopjens en schoteltjens kon hij al heel gauw krammen en kinderspeelgoed weer in orde brengen. Spoedig was hij in de heele buurt, vooral bij de vrouwen, de gevierde man, en dat troostte hem voor den spot van de bluffers. Want alles wat stuk ging werd naar hem gebracht, en dikwijls zat hij Zondags, als 't slecht weer was, en hij zijn kapittel in den bijbel had gelezen, aan allerlei dingen te knutselen — niet zelden met een paar vergenoegde kindergezichtjens om zich heen. De looier noemde hem daarom den kunstflicker.

Het huis ernaast hoorde den ouden man van 't begrafenisfonds, Oldenburg. Zat het daar in de famielje, als een erfelijke ziekte, misschien wel door de moeder eringebracht, dat de kinderen wat worden moesten, al zouden ze er ook bij te gronde gaan? Aan den ouden man lag 't niet, ten minste naar mijne meening, want die liep zoo deemoedig met zijn grijzen geldzak van huis tot huis, als had hij niets hoogers gehoopt. Of lag 't aan zijn bezigheid, daar hij overal ook „boven” en aan de markt de

deuren open en dicht maakte en in ieder huis zijn gezicht stak en de lucht er inademde? Want hier huisde de ziekte niet zelden.

De moeder heb ik niet gekend, maar van haar gehoord. Evenals in menig oud Ditmarscher geslacht, beroemd om de sterkte van zijn leden, men nog met trots op den zoon wijst, maar van den vader vertelt, dat die in zijn tijd nog heel wat anders was, en van den grootvader mirakels verhaalt — zoo was 't hier met de schoonheden in de famielje. Meri had nog alle drie samen gekend, de grootmoeder met sneeuwwit haar, naar men zei, nog de mooiste van allen. Van de dochter Johanna heb ik een voorstelling uit den tijd, dat men een mensch nog aanziet als men een bloem beschouwt, en niets daarbij denkt, dan dat 't zoo is, laat 't ook een wonder zijn: want wat is geen wonder? Maar het beeld blijft in 't hart geprent als had een photograaf zijn kijkkast erop gericht — niet uit te wisschen en nog levendiger, want het verandert en blijft toch 't zelfde.

Ik behoef die herinnering maar aan te roeren, alleen maar den naam in de gedachte te krijgen: Johanna Oldenburg, of ze staat voor me en ik hoor Detelf zijn spreuwenstem dien uitspreken al naar 't uitvalt, of met den Maartsehen voorjaarstoon of met dien van October, en ik hoor hem mijn tante Christina vertellen — en als met mijne vleeschelijke oogen zie ik alles tot een beeld vereenigd, alsof ik 't geheel van 't begin tot 't einde zelf beleefd heb.

Er waren twee kinderen bij Oldenburg, een jongen en een meisje. De jongen een beetje donkerder met bruinachtig haar, anders als een paartweelingen, even mooi. Zoo heb ik alleen van hooren zeggen, want de jongen was in mijn tijd al niet meer tehuis. Bij Johanna denk ik altijd aan een heldere, witte tulp, zooals er toen als een zeldzaamheid — de meeste waren rood — in 't voorjaar enkele in onzen tuin opschoten, met den langen slanken stengel, en die 't hoofd een beetje liet hangen. Ik kan niet precies zeggen hoe ik ertoe kwam zoo te denken. Maar ze stond altijd iets voorovergebogen. Zoo zie ik haar in mijn gedachten met haar breiwerk in de deur staan en onder den kastanjeboom voor de »Reeg'' zitten. Ook had ze een fijn wit kleurtjen, van dat wit, waarvoor 't rood te grof is; haar wangen zien mij er dan ook alleen warm uit. Ik herinner mij ook niet meer geluid van haar gehoord te hebben dan van eene lelie in den tuin. Of kwam 't me alleen zoo voor, wijl het stille zoo bij de Oldenburg's paste. Sommigen zeiden, dat het daarvandaan kwam, dat ze allen een beetje zwak van gehoor waren. Dat had ook in de famielje gelegen. Detelf had de kinderen zien opgroeien. Het kleine meisje haalde hem bij haar poppen en haar wieg, als er wat aan stuk was. Hij haalde haar bij heel erg weer uit de bewaarschool.

Hij was haar vertrouwde, toen zij grooter werd, want 't verschil in leeftijd was zoo, dat hij nog als

een soort van speekameraad kon doorgaan. Toen kreeg 't eerst de jongen de koorts om »wat te worden." Van alles werd geprobeerd, uit en in de leer geloopt. Winkelbediende was hij, barbier, kleermaker natuurlijk en waarschijnlijk een deugniet. Dat zei Detelf mij niet, hij ging verschoonend te werk met al wat Oldenburgsch was. Maar de looier zei 't. Eindelijk ging hij naar Hamburg, werd hofmeester op een boot, en heeft niets meer van zich laten hooren. Misschien was hij verdronken of op een andere manier aan zijn eind gekomen. Van die geheele reeks van ongelukken was Detelf als vertrouwde der zwijgende famielje getuige, zelf even gesloten als zij. De moeder stierf ervan. 't Kon er ten minste toe bijgedragen hebben, dat de tering sneller afliep en haar vroegtijdig wegnam. Het bijgeloof bracht haar dood met het begrafenisfonds in verband, de groote ijzeren kist (waarin 't geld bewaard werd) zou zich lang vóór haar dood reeds hebben laten hooren, zoodat de zieke ze uit het huis had gewenscht. Maar waar ermee heen? Zij hoorde nu eenmaal bij de zaak. Hadden ze beiden ook betere dagen gekend, deze waren lang voorbij en ze mochten nog blij zijn, dat ze goed hun brood hadden — ja, even goed als de anderen in de »lütt Reeg". De vader zou uit het Oldenburgsche gekomen zijn en een anderen naam gehad hebben; misschien wel in den Franschen tijd weggeloopt. Hij was als schrijver of zoo iets bij den ouden landvoogd

gekomen, maar had bij dezès dood, geen postjen gekregen, zooals hem beloofd was. Sedert geneerde hij zich met boodschappen voor anderen te doen en met het begrafenisfonds. De oude man was een onverschillige, en werd nog onverschilliger toen de zoon verdwenen en de vrouw begraven was. Hij was al tevreden, als zijn laarzen gepoetst en zijn jas geborsteld was, 't geen zijn dochter voor hem deed. Dan liep hij met zijn grijzen geldzak en zijn vriendelijk gezicht van huis tot huis, zei de dooden aan met een huilebalk op, waaraan een lang zwart floers neerhing, of stond met zijn pijp voor de deur. Zoo ken ik hem en kan hem mij voorstellen.

Dit huis nu had misschien Detelf aangestoken, dat hij ook onverschillig werd. Ik hoor mijn driftigen vader nog met hem spreken, wanneer hij hem vroeg, waar hij met al zijn geld bleef, dat hij verdiende; want verteren deed hij niets. O! dat was altijd »goed bewaard!» Toen zijn moeder niet meer leefde, werkte hij voor zijn zuster, die zwak was; maar achter deze zat een schoenmaker heen, een groote knappe kerel, en trouwde ze. Detelf trok weer uit de kamer, die hij langzamerhand zoo netjens in orde gebracht had, in de kamer achter de keuken en liet zwager en zuster voor huizen. Daar kwamen al heel gauw een heele ris zwakkelijke kinderen — en de man was een luibuis. Detelfoom, Detelfzwager, Detelfbroer was maar altijd de man, die helpen moest. O ja! Wat hij verdiende was

»goed bewaard.» De zwager vermaakte hem zijn lichaam en zijn ziel en Detelf gaf hem zijn geld. Hij zou 't weer hebben als hij 't noodig had.

Zijn zuster stierf. Ja! wat zouden de arme stumpertjens beginnen! Detelfoom moest helpen. De zwager nam een andere vrouw. Ja, Detelfoom sliep in de kamer, waar was er anders plaats? Maar dikwijls was hij in den vreemde. Een tijdlang was hij met de soldaten weg. Wat zou hij met de oude hut? 't Was beter dat hij die den zwager overliet. Deze gaf hem eene schriftelijke verklaring. Hij kon er toch niet op passen. Als hij weer kwam zou de kamer achter de keuken voor hem gereed zijn.

Een rijk koopman in Flensborg, in den tijd dat daar de handel over zee nog floreerde, had een model-boerderij aangelegd naar den Engelschen trant, had koeien van daar laten komen en zocht nu een knecht, die de kunst door en door verstond die dieren te voederen. God weet hoe hij aan Detelf kwam, misschien door den brander, die nu en dan ossen in 't noorden opkocht. Genoeg, Detelf kreeg dat baantje en ditmaal hield hij 't langer dan ooit »buiten' uit. Ik had hem bijna uit het gezicht verloren.

Daar kwamen op een zekeren keer een paar kokosnoten uit Flensborg met de groeten van hem.

Ik was nog zoo jong, dat ik mij hem daarna voorstelde als in den wild vreemde onder negers en tijgers wonende, waar hij in een palmboom klom

en de noten plukte evenals ik bij zijn huis de kastanjes. Na een paar jaar kwam hij zelf achterna, met den kleinen hoed op als altijd, maar volstrekt niet als uit Egypte, zijn gezicht glad en het haar effen. Hij had 't goed gehad. Maar hij kon 't niet langer uithouden; men kon daar geen mensch goed verstaan. Hij was daar haast niet uit den stal geweest. Hij had veel geld verdiend.

Waar is dat dan gebleven? vroegde mijn vader. O! Dat was »goed bewaard!» Dat had hij in de hut gestoken! Hij had er schriftelijk bewijs van. Zijn zwager zou 't hem teruggeven als hij 't noodig had; hij had 't immers niet noodig.

Ik zie nog hoe vader 't hoofd schudde. Maar Detelf bleef kalm. Hij sliep weer in 't kamertjen en werkte weer als vroeger.

Maar toen vader na dit gesprek uitgegaan was, hoorde ik hoe hij tot tante Christina zei: — en ik vergeet mijn geheele leven die stem niet: — Nu is ze dood! wat Stina natuurlijk lang wist en wij anderen allemaal. Ja, nu was ze dood! Alsof al het leven nu ten einde was. — Ja, onverschillig was hij geworden.

Ik kan me nog een paar dergelijke woorden herinneren, die hij Christina influisterde. Ze stonden altijd met zijn gaan en komen uit den vreemde, met zijn heimwee en verlangen in betrekking, en altijd kwam 't gesprek weer op 't huis waar de kist stond van 't begrafenisfonds.

De eerste maal dat hij ging, toen ik nog een kind was en treurde om zijn vertrek, klonk 't me in de ooren alsof iemand hem sneed, en hij hardop schreeuwde. Nu is ze weg! zei hij. En toen ging hij ook heen. Later, de tweede maal, toen hij weer kwam en zoo vriendelijk tegen me was, hoorde ik hem treurig tegen Christina zeggen, dat ze nu weer-gekomen was! Eindelijk heette het: Nu is ze dood!

Natuurlijk bedroog de zwager hem schandelijk. Toen Detelf niets meer over had om te geven, joeg hij hem de kamer en 't huis uit. Ik zag hem oud worden. Hij was koeherder op een boerderij in de buurt. Als hij Zondags naar Heid kwam en andere kleeren aan had, bezocht hij ons. Ken je me nog wel? placht hij te zeggen, als zat ik nog in den kinderstoel aan de tafel. Hij mocht ook wel zoo vragen — want hij ging erg achteruit en werd ziekelijk. Maar zijn vriendelijk hart en gezicht blonken me nog steeds toe, zij 't ook niet als de zon, dan toch als de maan.

Hij werd doof. Weemoedig vertelde hij me, dat hij de leeuweriken niet meer hooren kon, als hij de koeien naar buiten dreef.

Hij was arm en ellendig. Bij ons aan huis kon hij wel een tijdlang zijn, maar hij gevoelde zelf, dat het beter was, als hij in 't armenhuis ging.

Vandaar uit heb ik hem zien wandelen, kort voor

zijn dood nog , met een gezicht alsof hem een wonder gebeurd was , en hij nu aan alle andere gelooven kon : hij kan weer hooren ! de vogels weer hooren ! Als hij me dat vertelde , was 't mij of hij zeggen wilde , dat hij nu spoedig ook alles weer zien zou , wat hij beminde en waarnaar hij het »verlangen' had.

Een treurig lot ? Wie wil dat beweren ? Als ik terug denk aan den tijd , dat hij tante Stina allerlei mededeelingen deed , bleek daar niets van . Hij zat aan tafel en dronk zijn koffie met zooveel smaak als een van de anderen , en zijn oogen gingen naar boven als zagen ze niets dan heerlijkheden — die hem toebehoorden . Vergaan doet alles . Hoe lang duurt het wezenlijk geluk dan ?

De branderij is een wonderlijk vak . Dat floreert nu en dan , hier of daar , op deze of gene manier , en gaat dan weer achteruit zoo hard als een paard trekken kan . Sommige gezeten lui worden er rijk bij , groote gebouwen verrijzen , groote inrichtingen bloeien , een heele landstreek vaart wel door 't verbouwen van aardappelen , woestenijen worden heerlijke beemden , van wege de vele mest die een branderij oplevert — en opeens is 't er mee gedaan en neemt de zaak een anderen loop . De groote zaken stonden stil , maar iedere brandersknecht maakte bij de een of andere pomp , waar hij woonde , een waterleiding naar zijn huis en tegen den muur van

zijn huis een koelvat, had in de keuken zijn ketel en zijn helm, en waar er maar plaats was in huis de kuipen en tonnen. Maar hiermee was 't ook gauw uit en ten einde. De voorstanders van 't matigheids-genootschap hieven een vreugdekreet aan, ze beeldden zich in dat ze eerst den grooten draak in stukken geslagen en daarna het kleine slangengebroid in al de kleine koelvaten verstikt hadden. Men kan ze dat genoeg licht gunnen; de menschen hadden 't zich zuur genoeg laten vallen. Maar de oorzaak zat toch heel ergens anders in dan zij meenden — die zat in de belasting op de grondstoffen, en gaat ons hier verder niet aan. Maar wien ze wel aanging, dat waren de groote branders, en ook de kleine branders, vroeger hun knechts — daarna kleine menheeren — nu weer heelemaal niemendal, en dan nog een massa menschen, die allen bij hun welvaart belang hadden.

Meer dan een in de »Lütt Reeg" en op de Lüttenheide zette een benauwd gezicht toen 't opeens heette: de brander wil met zijn zaak ophouden. Dat was niet mogelijk, was 't eerste dat hij te hooren kreeg, die 't verder yertelde, — de man was er immers rijk bij geworden — hij zou toch niet gek wezen en er mee uitscheiden. Dat riep men 't luidst in de Lüttje Reeg, tot waarheen de brander zijn tuin reikte, en waarmee de schuur met den molen voor 't mout in één rij stond, waar de wagens, ploegen en eggen voorbij kwamen, en de mijnheer met zijn wandelstok dagelijks achteruit kwam om

naar zijn land en arbeiders te gaan kijken. Een nette man, die iedereen groette, niet brutaal in huis keek of lang bleef redeneeren over kunst en industrie, en niet »in groot negligee" achteruit kwam met de broek los aan 't lijf — maar die er altijd even fatsoenlijk uitzag. Men kon er verscheidenen opnoemen, die hij geholpen had met een klein voorschot in geld. En wat viel er bij hem niet af bij 't eeuwige slachten en 't geloop in en uit, waar hij niet eens wat van gewaar werd.

Dat hij met zijn hoofdbestaan zou ophouden, kon onmogelijk zijn, meenden zij op de Lüttenheid, die jarenlang op zijn schrale land aardappelen voor hem verbouwd hadden en daarvan leefden met kind en kraai.

Dat zou immers weer een woestijn worden, waar 's zomers het zand stooft als op den Wörner straatweg, en geen grasscheutjes zou groeien, als de kracht voor 't land uit de branderij ontbrak. Ja, naar den zuidkant van de Lüttenheid, naar onzen molen toe, aan 't einde van de plaats; daar, waar de ellende woonde (en nooit van huis was), waar Liesjen Allerlei huisde met haar jongens, die bij ons elken morgen, vóór ze naar de armenschool gingen, hun boterham voor 't ontbijt kwamen bedelen — och! ze sloegen geen enkelen morgen over, en ik hoor nog den toon, eerst van de huisklok en dan van de zingende stemmen der arme jongens die er achter stonden — waar Emanuel met het draaiorgel

en Jan Peter residcerden, 's zomers als sjouwers en 's winters als paardenslachters — daar waar dezen, vroeger als drinkers en nu als »afschaffers», een hoogen toon voerden, daar gaf de zaak veel aanleiding tot hurrie en zelfs tot vechtpartijen. Dat kwam nu van de Vereeniging; waar moest het nu heen, nu de branderij en de boerderij en de bakkerij op-hielden? Zoo haalde 't eene woord 't andere uit, en de afschaffers en de tegenpartij zaten mekaar in 't haar, eer men eigenlijk nog wist wat er van de zaak was.

Maar de twijfel was spoedig ten einde toen de »brandersknecht», zoo heette de meesterknecht, voor zich op den anderen hoek van de »Heid» een gebouwtjen in orde liet brengen. Hij had wat geld overgehouden en wilde dat nu op 't spel zetten als anderen van zijn soort, die zich in een kleine zaak hadden gestoken.

Daar was geen twijfel meer mogelijk! De rosmolen werd uit de schuur gebroken en kwam bij een kooper te land. En een nieuwe werd er niet gemaakt, zooals er gekakeld werd. Neen, de groote koelvat en lagen door elkaar in den tuin en werden noch gekalefaterd, noch van nieuwe hoepels voorzien, zooals men meende. En op zekeren dag stapte de omroeper Wessel over de »Lüttenheid», stond bij elke pomp, zooals dat hem en den nachtwacht voegde, stil, en riep met nog meer gewicht dan 't anders toch al zijn gewoonte was — Allerlei boelgoed.

te verkoopen: koper, messing, ijzer, kuipen, tonnen en emmers, allerlei goederen en brandrijgereedschappen; die kan, kome morgen klokke tien bij den brander — — — waarachtig — de menschen hoorden het en kwamen voor de deur — op de Oosterstraat! hij lei de zaken neer!

Dat ging zooals men licht denken kan. De tuin werd anders ingericht, 't heele gedoente verminderd, land ervan verkocht.

Meer menschen dan men gedacht had moesten zich anders inrichten. Soms zelfs famieljes, waar men nog nooit het kanaal gezien had, dat van de branderij tot in de keuken en de eetkamer voerde. Er kwamen nog meer verkoopingën, waar huisraad en keukengereedschap verkocht werd, en menige traan werd vergoten, in 't geheim en in 't openbaar. Dat sloeg als een soort bliksemslag onder de rustige Lüttenheiders. En schoon elke verandering nu niet juist een ongeluk was, en niet alles waar was, wat de ongeluksprofeten voorspelden: dat de ververij en de bakkerij volgen zouden, toch was het een begin van een lange rij gebeurtenissen, die allen met de groote gebeurtenis in verband stonden.

De schuur met het ooievaarsnest stond ledig en vervallen. De brander gevoelde geen lust, zoo zei men, om ze te laten afbreken. Nu en dan werd er wel eens gebruik van gemaakt, als er in de buurt iemand een beetjen koren te dorschen had, 't welk op zijn kleinen akker was gegroeid. Soms kwamen

de groote deuren naar den zuidkant een dag open, een machine als een groote windmolen werd erin gezet en gedraaid en een voer vlas of wel twee erop gezwengeld. Dan werd de oude kast meteen eens gelucht en de jongens keken tusschen de spinnewebben, de vliegengeraamten, het stof en het vuilnis door naar binnen. Anders was er geen venstertjen zelfs aan open, als stond het heele ding er slechts, opdat de ooievaar in de lente de oude plaats voor zijn nest weer zou kunnen vinden.

Tegen den hooioogst evenwel en de Heider markt liepen er eenige dagen lang een paar vreemde lui rond, van een heel ander slag en uitzicht dan de »Lüt Reeg'' ze gewend was en de schuur ze geherbergd had. De een met een zwarte muts zonder klep, vanboven met een punt en een kwast, de ander met een snorbaard — gevaarlijk om zoo te zeggen. Ze liepen erin en erom, zooals de jongens zeiden, die natuurlijk overal bij zijn, keken in de hoogte en in de lengte, kwamen en gingen, maakten allerlei drukte en beweging, brachten een timmerman mee, begonnen te meten en te teekenen, en verdwenen zooals ze gekomen waren. Wat zou er gebeuren? Afbreken? Dat kon men niet, de muren waren van leem, het dak van stroo — nergens goed voor dan voor een branderij. Maar alles is te gebruiken, zooals de vos zei, toen hij een dashaar vond.

Komedianten wilden er spelen, een tooneel werd er opgeslagen. De oude H. kwam, op zijn doorreis,

met zijn gezelschap naar de Heid. Hij placht altijd na verloop van een paar jaar daar te komen. Ditmaal had het lang geduurd. Rondtrekken door 't land deden ze in den gewonen zin des woords niet. In het eigenlijk seizoen voor hun vak, in den winter, waren ze in Sleswijk, waar de oude Stadhouder hun een toelage gaf en waar ze een eigen theater hadden. De Stadhouder had veel met hun op, werd er gezegd. Hij was toen al een stokoud man, men zei van over de honderd, en had een bijzondere liefhebberij voor allerlei kunstenaars: orgeldraaiers, koordedansers, berenleiders, vooral evenwel hield hij veel van goochelaars en komedianten. En dat wisten die lui, tot zelfs Hongaren en Polen. We hadden toen van alles.

Bij ons reden de kerels met zwartsel, daar liepen de donkerkleurige mannen met hun wonderbaarlijke geneesmiddelen rond, met bloedzuigers en schorpioenolie — echt was ze, de schorpioen zwom erin — want bij ons kreeg alles verlof van den Stadhouder, die daarover te beschikken had. Maar ze moesten zelve komen om het permissiebiljet te halen, dat wilde hij zoo hebben, omdat 't op 't slot Gottorf zoo 'vervelend was. Wie hem wist in te pakken, kreeg behalve het verlof ook nog wel een daalder of twee. Een komieke ouwe heer. Een heuschen goudmaker wilde hij niet weer laten gaan, maar hield hem heelemaal bij zich. Zij brachten het samen in de kunst niet verder dan tot een soort van gele vinger-

hoeden, waarmee vele jonge dames vereerd geworden zijn.

's Zomers bezocht de directeur H. met zijn gezelschap sommige van de grootere plaatsen, die te bereizen waren: de Heid, Möldorp en zoo. Heide was geen van zijn slechtste zomerplaatsen, als ten minste niet juist Goldkette of Warzman, de koordeanser en de berenleider, de plaats afgegraasd hadden. En daar paste hij wel voor op, die wisten van elkaar bescheid als de koster en de doodgraver, ze kwamen haast nooit na elkaar op een plaats. Vóór den tarwenoogst had de bewoner van de Marsch even weinig te doen als de vos vóór de klopperjacht, die ligt dan maar op zijn dooie gemak. Hij pakt even graag uit met zijn mooie span paarden als zijn vrouw met haar nieuwe fluweelen spencer, haar gouden armbanden en haar blanken hals — en daarvoor is zoo'n beetje komedie een goede gelegenheid. Ze komen in heele troepen over den steenweg van Wörden en Wesselbrun aanzetten en trekken de Heider markt rond alsof ze zelve een optocht voorstelden. Later zitten ze als een breede muur op den eersten rang, want ze kunnen 't betalen.

Dus was 't geen slechte tijd voor den directeur H. en zijn kas, als hij naar Heid kwam; ja voor 't heele gezelschap, voor de heeren en dames van de komedie was 't een soort feest. Ze maakten hun zomerreis, ze waren dan »buiten», ze rustten daar uit en hadden dus recht op hun negligee, zooals

mamm'sel Meining zeggen zou; ze droegen hun oude laarzen en zomerkleeren op en waren met hun mooie mutsen toch nog heele heeren onder de eerbare Heider burgers.

Menigeen werd in zijn vroeger kwartier ontvangen als een oude kennis — 't was of hij goede vrienden bezocht, die zich naar alles informeerden wat hem sedert het laatste bezoek wedervaren was, die naar de verhalen, die hij opdischte, zaten te luisteren of ze ze wezenlijk geloofden, die alles deden om 't hun zoo aangenaam mogelijk te maken, ja op zijn wenken vlogen. De directeur bezocht de societeit, zat daar 's Zaterdagsmorgens met de notabelen voor de deur naar de marktdrukke te kijken, en 's avonds als er geen komedie was, zat hij met den penningmeester en ontvanger te kaarten als een van huns gelijken. Sommigen van 't gezelschap, zoowel heeren als dames, wisten toegang te verkrijgen tot de eerste famieljes aan de markt, ze ontbraken op geen partijtjen bij den burgemeester of kerkvoogd, zelfs de pastorie bleef niet voor hun gesloten, maar er werd verteld, dat de dominee nooit wegbleef waar ze ergens met hun grappen of verhalen, met zingen en declameeren de verveling verdreven — alsof er met hun een frissche lucht door de menschen woei. Waar ze niet kwamen, daar waren ze toch 't onderwerp van aller gesprek, niet anders dan of er sprake was van een nieuw soort van wonderdieren; de menschen wezen ze elkaar, als ze met sommigen der eerste heertjens

en dametjens buiten Heid gingen wandelen, tot eindelijk ieder Heider ze gezien had en kende; 's avonds stond men in troepjens op de markt, als daar uit een of ander huis met schitterende lichten hun stem gehoord werd. Men streed in elke burgerwoning met elkaar over de schoonste van de dames en de vroolijkste van de heeren, tot eindelijk alles voor louter deugd en degelijkheid werd verklaard; bewondering en medelijden wisselden elkaar af, en niet zelden werden ze voorname personen en ongelukkige zielen, die, als engelen »met verlof», te Heid in de komedie speelden.

Een klein haartjen in de soep vond men eerst als 't eten gedaan was, een beetjen lichtzinnigheid had er als vetoogjens op gedreven, die men in de warmte niet opgemerkt had, een beetjen schulden bleven er wel zitten, als ze weer weg waren, eenige onuitwischbare vlekjens bleven er wel kleven, waar ze te veel verkeerd hadden. Maar dat alles werd vergeten. De rechte helden waren telkens weer nieuw, en gedurende hun verblijf tenminste zonder kreuk of rimpel.

De directeur had alzoo geen nood als hij kwam. Als 't weer goed en de wegen redelijk waren, vond hij al wat hij wenschen kon. Slechts één ding ontbrak te Heid: een geschikt lokaal.

Hij kon dat niet maken als Warzman en Goldkette, die midden op de ruime markt een theater opsloegen met touw en palen eromheen, en erop losspron-

gen als de regen hun en de toeschouwers niet verdreef. Hij moest een huis of een schuur onder 't dak hebben, en die gelegenheid deed zich niet altijd voor. 't Was dus voor hem als geknipt, alsof er een kerk voor een dominee was gebouwd, dat de stal van den brander leeg stond en de moutmolen verkocht was. Dat het geen steenen gebouw was met pannen gedekt, deed er niet toe; muren van latwerk met leem ertusschen, overdekt met stroo en hierop een ooievaarsnest — meer wenschte hij niet. Met papier en doek was dat alles te hervormen; zijn »rechterhand in alles», de heer Magot verstond die kunst, voor hem was 't een kleinigheid, een koeienstal in een tempel te herscheppen, bij lamplicht natuurlijk. De hoofdzaak was de ruimte en de inrichting. Nu, ruimte was er in overvloed voor de drie rangen, en de inrichting was als men ze maar wenschen kon. Aan den achterkant was een klein deurtjen, juist zooals 't hoorde, de gevel stond naar de groote straat gekeerd, die op de markt uitliep, en met een deur als die van een ridderslot. Wat wilde men meer? Van den prijs was geen sprake, want de brander liet het hem voor een appel en een ei. Dus geen enkel bezwaar!

De Lüttenheid, de Lütt Reeg en Detelf Ramm die daar woonde, ging dat alles even weinig aan als den ooievaar, die op 't dak zetelde. Zij waren geen gezelschap voor de hoofdpersonen, zij hadden geen logies voor de overigen, zij leverden geen toe-

schouwers zelfs op den derden rang. 't Was al wel als ze wandelaars buiten Heid mochten aangapen en bewonderen; de looier kende ze al heel gauw allemaal. Men had er geen voordeel van, maar ook geen verdriet. Op zijn hoogst mocht Emanuel, die anders met 't orgel liep, als figurant meespelen. En dan nog, hij woonde heel op de grens van Lüttenheid, en werd door die van 't midden niet eens meegeteld.

De overigen mochten, net als de ooievaar, van buiten toehooren als daarbinnen luid gesproken, pistolen afgeschoten, hoera geroepen en muziek gemaakt werd, waarbij in 't eerst de ooievaar wel eens mee begon met de vleugels te slaan en te klapperen, en de »Lütten Reegers" onder den kastanje uit het bed en aan de achterdeur kwamen. Voor 't overige bemoeide deze wereld zich met niets en bleef aan al de drukte even vreemd als aan de bewoners van »boven".

Alleen de oude Magot kwam nu en dan wel eens op een morgen achteruit en stond in negligee over de Lüttenheid te kijken op de manier van den bakker. Net zoo'n klein kereltjen, ook met een muts zonder klep, maar met een roode punt en een kwast. Als hij ze afnam zag men dat hij volstrekt geen haar had. Des te meer wenkbrauwen had hij en een vervaarlijk grooten mond. Hij stond altijd met de schouders in de hoogte getrokken, alsof hij 't erg benauwd had, en maakte met den mond allerlei grimassen, precies

of hij aan 't repeteeren was. De kinderen bleven staan en gaapten hem aan; hij deed, of hij er niets van merkte, tot hij ze ineens uit elkaar joeg door de wenkbrauwen met alles erboven, punt en kwast, in beweging te brengen, alsof daar springveeren in zaten en hij ze afschudden kon. Daarna verdween hij door den gang en de zijdeur.

Magot was de bouw- en machinemeester van 't gezelschap. Hij maakte de plaats in orde, waar al de heerlijkheden vertoond werden, gaf een woud of een bosch, een gevangenis of een slot, een hut of een kamer te zien — al naar 't voorkwam. Voor de kattrollen en touwen te zorgen, en voor de schilderingen, die buiten als lokaas opgehangen werden, was zijn werk; ook had hij 't beheer over de vervoermiddelen en de »verlichting».

Hij was de oudste van den troep en de linkerhand, als men den directeur de rechter wil noemen. Hij was al menigmaal in de Heid geweest, maar vroeger altijd op 't andere eind, want hij kwam niet veel verder dan 't theater en zijn woning. Bij zijn werk nu had hij steeds allerlei hulp noodig, die hij zich voor weinig kosten in de buurt zocht te verschaffen, want er was altijd wat stuk en te repareeren, nu eens voor kleermakershanden met naald en schaar, dan voor den timmerman aan ramen en houtwerk, ook wel aan de touwen en andere fijnere spullen. Emanuel had hem misschien Detelf aan de hand gedaan; hij kwam tenminste met 't een en ander bij

hem en zag natuurlijk dadelijk, dat Detelf de man was, dien hij gebruiken kon, den waren »kunstflicker» zooals de looier hem altijd noemde.

Een Lüttenheider aan de komedie ! Dat veroorzaakte bijna een oproer ! Ten minste zooveel opzien baarde zulks, dat men in de Lütt Reeg onder den kastanje nog meer dan anders naar 't rumoer luisterde, als dat uit de schuur tot hun doordrong, en nog meer over 't tooneel redeneerden dan vroeger.

Detelf werd »oom Magot» — zoo noemden hem de tooneelisten — binnen eenige dagen even onmisbaar als deze den directeur was, Te doen was er altijd wat voor een kunstflicker, en een geschikter hand en geduldiger ziel dan Detelf Ramm had, niet licht te vinden.

Deze was nu in de gelegenheid van nabij de zaken te zien, die allen niets waren, maar allen wat be-
duidden; en de menschen te leeren kennen, die allen voorstelden wat ze niet waren. Hij snuffelde in alles rond, geen mensch bekommerde zich om hem, men merkte nauwelijks, dat hij er was. Iederen morgen kwamen ze samen, dan werd er gezongen, gedeclameerd, gerepeteerd, in- en uitgelopen; de directeur schold, de man aan de piano klopte met zijn stok. De een ging te werk als een roover en dreigde er dood te steken, die er in 't geheel niet waren; als een koning een ander, die pas binnengekomen was, cigaar en stok in den hoek neerlei en er dan op los ging, alsof hij wel met duizend man om zich op de markt stond.

Somtijds ook moest oom Magot meedoen, hij smeed dan den hamer, waarmee hij nog pas geklopt had, aan den kant en trok met zijn eerbaar leelijk gelaat allerlei gekke gezichten.

Wie klaar was ging weer naar buiten, waar de dames met haar breiwerk onder de paar boomen vóór de schuur zaten en met elkaar praatten of uit hun schrijfboeken zich hardop oefenden met een stem om bang voor te worden, of zich, in hun groote omslagdoeken gehuld, door de heeren wat lieten vertellen. 't Ging er meestal vroolijk en lustig toe, nu en dan ontstond er ook wel eens een kleine strijd met veel rumoer.

's Avonds was hij dikwijls bij de voorstelling ook. Als 't alles maar goed ging, had hij het meeste genoegen; wat het was, was hem tamelijk onverschillig, hij wist precies uit welke lappen dat alles bij elkaar geraapt was, hij zag het aan zooals men beelden beziet, men hoeft daar juist niet aan te gelooven. Maar de menschen gingen hem aan, van menigeen wist hij, hoe zuur ze 't zich hadden laten vallen, van anderen den zonderlingen levensloop. Oom Magot vertelde hem wat hij weten wou.

Louter ellende, zei die, als de repetitie gedaan was, en de heeren en dames al lachend en pratend de groote deur uitwandelden, de een met den hoed nog al scheever op dan de ander, de een met veel drukte een dun wandelstokjen zwaaiende, de ander met de beide handen diep in de jaszakken en met

een jonge dame knipoogende — louter ellende, zei hij, als hij en Detelf alleen achterbleven en de plek onder de boomen opzochten, die de anderen pas verlaten hadden. Daar zetten zij zich dan neer om samen hun ontbijt te nuttigen.

Ellende met een beetjen schijn; een tijdlang met eenige verbeelding, ten leste moedernaakte ellende, zei hij, en droeg zijn flesch bier en zijn kleine mandjen in de schaduw, zette zich op zijn gemak neer, terwijl hij een vreeselijk gezicht met zijn breedten mond zette, de wenkbrauwen en de muts in beweging bracht en de anderen achterna keek.

Eindelijk laten ze hem loopen, wie 't ook is; hij trekt weg, lijdt honger en gebrek; ze laten hem zitten en gebrek lijden — en hij sloeg de kleine oogen omhoog en deed een hap in zijn lekkeren boterham, waarvan hij Detelf zijn portie toeschoof. Hij zag er dan juist uit als wanneer hij op 't tooneel een bediende voorstelde, die achter den rug van zijn heer hem 't beste van zijn ontbijt afhandig maakte. Louter ellende, herhaalde hij nog met een vollen mond, louter ellende!

En wanneer ze dan met eten klaar waren, kon hij nog een tijdlang zoo blijven zitten, trok de beenen in de hoogte, sloeg de armen om de knieën, en muts en kwast gingen treurig op en neer evenals de wenkbrauwen.

Het tooneel was zijn lust en leven geweest. Hij had gemeend daar de wereld te zien zooals ze wezen

moest. »Het lamplicht,» klaagde hij dan, dekte de oogen met de groote wimpers toe, en maakte een afwerende beweging met de hand, »het lamplicht, Detelf, heeft menigeen geruineerd, dat heeft het mij gedaan, dat maakt al die oude lompen» — en hij wees met de beenen en handen, die hij losliet, tegelijk naar de deur, als om alle vier hoeken van 't gebouw aan te wijzen — »tot heerlijkheden, och, en de oogen» — hier ging de kwast nadenkend op en neer — »een paar jonge oogen maakt het licht tot een paar sterren, en de plaats aan hun zijde tot een hemel op aarde!»

Hij vertelde evenwel nog graag van dien tijd, en »de oogen, de oogen» en veel anders, dat daarbij hoorde, lieten hem nog volstrekt niet koud, als hij na 't ontbijt met een nieuwe kruik bier bleef zitten en van een lang register heerlijke jonge meisjes vertelde, die er alzo bij den ouden directeur H. achter 't voetlicht gestaan en gespeeld hadden, de een nog al schooner dan de ander. Soms geraakte hij daarbij zoo in vuur, dat hij ze nadeed — evenals een aap een prinses, gedeelten van haar liédereu zong als een mops met den knip op den staart: veel neus had hij niet en 't gezicht was plat en rimpelig.

Natuurlijk was de heele buurt nieuwsgierig en ze hadden graag gezien, dat Detelf 's avonds onder den kastanjeboom alles wat hij van het leven en bedrijf der voorname lui gezien en gehoord had, hun

weerom had verteld. Dat lag evenwel volstrekt niet in zijn aard. Alleen bij de Oldenborgs of liever bij Johanna moest hij opbiechten, die wist hem uit te hooren. 't Was anders geen komedie, zooals men op dorpen gewoonlijk aantref. Het beste, waarover men van Hamburg uit, hoorde praten of in de boeken las, kreeg men toen in ons kleine vlek te zien. Dat was toen allemaal wat nieuws, vooral voor plaatsjens als Heid, Meldorp en dergelijke. Daar wilden de voornaamsten het beste zien, en de oude H. met zijn troep hadden er plezier in dat ze hier eens heelemaal uit konden spelen en als voor eigen genoeg. De autoriteiten konden er dus gerust heengaan, en men hoorde van menschen, die ver weg gekomen waren, dat ze in Kopenhage of Weenen niets beters hadden gezien.

»De lampen», zooals oom Magot ze op zijn eigenaardige manier noemde, mogen steeds wat gevaarlijks gehad hebben en voor menig jonkmensch, juist op zijn kruisweg, een dwaallicht geweest zijn; in die dagen was evenwel de wereld, die achter de lampen speelde, ten minste nog met zich zelf tevreden en wilde niet ook nog de andere veroveren. Het viel toen geen zangeres in, al had ze ook wat stem en een goed uiterlijk, en al kon ze zich ook nog zoo in de gunst der toehoorders verheugen — het viel haar toch — in den droom zelfs niet in, dat ze eenmaal noodzakelijk een gravenkroon met echte paarden dragen en met bedienden en voorrij-

ders pronken moest — alleen omdat er haar een van goudpapier zoo goed stond.

Er waren er altijd in zoo'n troep, die het met hun kunst even eerlijk meenden, haar voor even heilig hielden als de dominee de zijne, die 't er zich hun leven lang zuur voor lieten vallen, ook al hadden ze lang genoeg achter de schermen gekeken, om te weten dat het daar louter lappen en papier was, wat den toeschouwers als zijde en goud toebloek. De anderen wisten zooveel, dat ze een vrolijk leventjen leidden en 't gemakkelijker hadden dan wanneer ze in dienzelfden stal de ossen of den dorschvlegel te regeeren of op de dorpen 't a b c of de tafel van vermenigvuldiging in te stampen hadden.

Zoo konden dan eindelijk de burgermensen het spel en de spelers als een soort ernstige zaak beschouwen. Johanna luisterde met al haar verstand naar Detelf, als hij haar van de komedie vertelde. Ze had graag, dat hij haar van alles heel nauwkeurig verslag deed. Van alles wilde ze weten: waar de lui vandaan kwamen, hoe ze gingen staan, hoe ze begonnen te spreken, wat ze zeiden, wat ze aan hadden, hoe ze precies deden, of ze wezenlijk schreiden en lachten. Graag zou hij 't haar voorgedaan hebben, als hij gekund had. Ze kon 't op een avond zelf wel eens komen zien, zei hij op een keer. Dat wilde ze ook wel, maar niet dadelijk. Ze wilde naar 't scheen eerst zooveel hooren en van te voren genieten, als ze krijgen kon. Dan wou ze ook een

heel mooi stuk uitzoeken. Bij eenmaal moest het blijven. 't Viel geen burgermensch in, meer dan eenmaal naar de komedie te gaan. Zoo ging men ook maar eenmaal 's zomers of 's winters naar een feest, naar de markt of op visite. Daarmee was 't uit. Dat hoorde zoo.

Detelf dacht soms veel aan »oom Magot'' zijn lamplicht, als Johanna zoo haastig vraagde, en zoo happig was naar 't verslag van 't nieuwste stuk, dat hij haar beschreef. Hij dacht wel aan haar broer, dat hem de ecrzucht overvallen was als een ziekte, dat hij wat had willen worden en daarbij te gronde was gegaan. Maar dan kwam 't hem ook al te dol voor, dat een kleine deerne van de kleine Reeg op zulke gedachten zou komen — zij, zwijgende, in zich zelve gekeerd, schuchter en bloode, meer dan een der anderen.

Wel is waar was ze in den laatsten tijd veranderd. Ze lette meer op zich zelf. Heur haar werd zorgvuldig gekapt, ze droeg altijd wat wits om den hals en om de handen. Maar ze kwam ook juist in de rechte jaren voor zoo iets, dat moest Detelf zelfs erkennen: een jong meisjen, zoo rank, zoo schoon, zoo heerlijk, dat ze 't zelve zien moest, al zag ze ook niets dan haar schaduw. De lui van »boven'' zeiden haar immers op een heel andere manier goeden-dag dan vroeger. De zoon van den brander was weer tehuis gekomen. Hij was weg geweest om den landbouw te leeren. De oude man werd oud. De

zoon zou de zaak overnemen. Gedurende eenige jaren was hij weg geweest en tot een grooten, knapen vent opgegroeid. Hem voerde de weg achteruit evengoed als den ouden heer, want hun meeste land lag naar 't Zuiden. Maar de zoon maakte, wat de vader niet deed, telkens een kleinen omweg langs de Lüttje Reeg, voorbij Oldenburg zijn huis, en groette iedereen door 't venster; als hij iemand in de deur zag staan, maakte hij geregeld een praatjen met hem en 't stak hem dan op geen kwartiertjen. Natuurlijk kende hij Johanna. Wie kenden mekaar niet in de Heid? Maar men vergeet elkaar daar ook spoedig weer en de wegen boven en beneden liepen tamelijk ver uiteen, als er ten minste niets is dat bijzonder aantrekt en van den weg afvoert.

De heele buurt prees hem bijzonder om zijn vriendelijkheid, geen alledaagsch verschijnsel stellig voor een rijk mans zoon uit de Oosterstraat. Alleen de looier kon zijn ondeugenden mond niet houden en maakte menig rijmpjen op hem, hij zei veelbetekenend dat Jantjen een »kenner' was, en dat men dat licht werd in den vreemde. Maar dat had niets te beteekenen, daarvan was de heele Lüttenheid overtuigd, want al lang was de dochter van den bakker voor hem bestemd, dat wist mammesel Meinung heel sekuur, want de kinderen van den bakker leerden bij haar Fransch, dus zij moest het weten.

Wat Detelf alleen wist was, dat, met de branderij, voor het kleine huis met de kas van 't be-

grafenisfonds weer een bron van inkomsten verzand was. De oude Oldenburg had er boek gehouden en daarvoor behalve een klein traktement nog menig voordeeltjen genoten, wat noodzakelijk met de zaak ophouden moest. Daarenboven was de brander zijn huisheer, ook had hij geld van hem terleen, waarvoor hij jaarlijks behoorlijk rente moest betalen. Want hoe goedhartig de brander ook was, in dit opzicht wist hij van geen toegeven; orde moet er zijn, zei hij, dat was een soort van godsdienst van hem, waaraan hij anders niet te veel deed. Men sticht er geen nut mee, men doet er zelfs kwaad door, als men daarin iets tekortkomt. Alle verkeer wordt daardoor gestoord en iedere zaak geruïneerd. Orde vóór alle dingen! Als hij op dit chapter kwam, werd hij warm en zei een vers van Claus Harms op, dat hij daarvoor expresselijk van buiten geleerd had, wat anders zoo zijn zwak niet was:

Wilt ge tot geluk geraken
Stel dan orde op uw zaken;
Zonder haar zou niets bestaan,
Ja de wereld zelfs vergaan.

En, voegde hij er bij, niet voor niemendal noemde Claus Harms dit een uit het gulden ABC.

't Viel den ouden man zwaar deze renten met zijn grijslingen zak bij elkaar te krijgen. Johanna wist dat wel, en zij zon erop, hoe ze ook een schelling mee verdienen kon, om hem zijn last te verlichten. Des

te beleefder en verlegener was ze daarom tegenover den zoon.

Dat zag Detelf niet.

Er viel toen voor een meisje op geen andere manier wat te verdienen dan met naald en schaar. Detelf hield het dan ook voor iets heel natuurlijk en volstrekt niet als een teeken van de ziekte om wat te worden, dat Johanna er van sprak, dat ze 't wollennaaien en hoedenmaken moest leeren. Te minder kon 't hem bevrecmden, daar ze de zaak heel koelbloedig, ja met een zekere omzichtigheid behandelde.

Een van de onderwijzers in de Heid had een heele ris kleine kinders en nauwelijks het noodige voor ze om en aan, of om te bikken. Toen was de vrouw op 't idee gekomen, hoeden en bloemen te leeren maken en een kleinen handel in dergelijke zaken, in garen en band en andere naaibehoefden, te beginnen. De kleine zaak bloeide, men zag dat die meer opracht dan de heele schoolmeesterij van den man; de kinders begonnen er fatsoenlijk uit te zien, de man kwam eindelijk uit die eeuwige jas, waarin hij ook al getrouwd was, de vrouw fleurde heel op. Dit ging zooyer, dat ze eindelijk de wangunst opwekten der andere winkeliers in band, die zich kooplui noemden. Men had der vlijtige arme vrouw graag den handel belet en de kinderen weer tot kou- en hongerlijden'gedoemd. Bij den schoolopziener kwamen klachten in: de onderwijzer verzuimde zijn plicht,

hij keek bij 't onderwijs in den godsdienst door 't raam, als er een klant van zijn vrouw voorbijkwam, hij wond, tusschen de schooltijden in, garen, net als een winkeljuffer, dat hem toch in 't geheel niet stond, men verlangde van zijn onderwijzer, dat hij zijn stand ophield; daar kwamen klachten in bij de schoolcommissie: het huis was voor onderwijzerswoning ingericht, dat leed van het vele geloop bij de vrouw, wie zou nu de kosten dragen, als er nieuwe deuren en ramen moesten zijn? Toch zeker niet de gemeente, daar bedankte ze hartelijk voor, ze leed toch al scha genoeg. Als men een meesterswoning bouwde op den besten stand was men zedelijk verplicht er voor te zorgen, dat daarin nooit een beunhaas andere lui 't brood uit den mond stal. Daarenboven was het voorbeeld aanstekelijk.

De Heider gemeente was niet heel scheutig in 't betalen van traktementen. Waarom zouden ook de anderen niet op 't idee komen, een klein bijzaakjen eropna te houden, dat wat in de beurs bracht, evengoed als hun collega dat met zooveel succes gedaan had. Zoo begon dan een ander een handel in tuinzaden, en zette gedurende een heelen tijd de jongens in de school aan 't uitzoeken en tellen en 't in zakjens verpakken van erwten, en heel gauw behoorde dat bij hem tot de gewone rekenoefeningen. Erger nog ging 't bij den derden, die een leesbibliotheek aanschafte en zich in de warmte aan een ridderroman vergastte en er zich in verdiepte tot hij in slaap viel.

Zoo was 't niet te verwonderen, dat zelfs een Lüttenheider kind op de gedachte kwam, iets dergelijks te beginnen. Men moest er zich over verbazen, hoe behendig Johanna Oldenburg de zaken aanvatte en hoe slim ze achter de meeste geheimen van 't vak kwam.

Alleen met Detelf sprak zij erover, en in zijn oogen werd ze nog meer een wonderkind dan ze al was. Ze kreeg er hem toe, dat hij met haar in den winkel aan de markt ging, wat hem meer geneerde dan de kleine deerne. Ze paste een paar hoeden op, deed verschillende manchetten aan, hield zich voor den spiegel een paar rozen in 't haar en sprak met de vrouw van den meester er half gek-scherend over, waar ze dit of dat plaatsens wilde en hoe 't stond; maar 't een was te duur en 't ander stond haar niet aan, en wat ze verder te berde bracht. Detelf stond als een bediende achter zijn dame in den hoek en zag haar veranderen, nu eens door een hoed met veeren, als in een fiere dame, dan eens met een bloem als in een bouquet, en hem docht, dat alles haar paste en ze in elk kostuum den winkel zoo maar kon uitstappen. Als een echt Lüttenheider kind, dat over de markt bijdag niet dan met een weinig hartkloppens gaat, ijde ze vervolgens schuchter voort om in het 'hemelrijk' en de menschen uit de oogen te komen, en nog schuchterder ging Detelf aan haar zij en keek nu en dan in 't geheim naar haar op, of ze zich op de markt

ook soms nog in een van de gedaanten veranderde, die ze zooëven voor den spiegel, om zoo te zeggen, aan- en uitgetrokken had. Ja ze was een wonder! Bovendien had ze bij alles wat ze gezien had, wat opgemerkt, en de kleine vrouw uitgevraagd over alles wat ze weten wou. — Maar 't bleef niet bij waarnemen en beschouwen. Er waren in het kleine huis aan de Reeg nog zooveel mooie zaken van moeder en grootmoeder uit beter dagen. Daar waren nog ouderwetsche mutsen, kappen en hoeden met zooveel om- en aanhang, dat een knappe hand er nog heel wat van maken kon. Bloemen en linten werden vroeger niet gespaard. Daar zat ze dan, zooals haar gewoonte was, stil en ijverig, te keeren en te wenden, te meten en te passen, en maakte er altijd nog 't een en ander van, dat Detelf voor een kunstwerk hield; haar stond trouwens alles goed, Met een streek door 't haar en eeh papieren muts erop kon zij zich het voorkomen van een vorstin geven.

Johanna had een oude nicht, ze was mank en doof, maar een knappe naaister en die voor de eerste famieljes werkte. Met deze had ze gesproken en overlegd dat zij van haar 't naaien geregeld zou leeren. Ze kon elke week eenige namiddagen, als de oude man voor de kas eropuit was, tot 's avonds in huis gemist worden. Zoo zou 't gaan kunnen als ze zich dan in den overigen tijd te huis oefende. De oude nicht, tante Wieschen, woonde evenwel in de

Westerstraat, heel aan 't andere eind van de Heid en zoo moest Detelf den post op zich nemen haar daar, als 't laat werd, 's avonds af te halen en naar huis te brengen. Wie zou 't anders doen, dan de kunstflicker, of Paul van den brander? zei de looier. Die zou 't baantjen graag overnemen, dat was een »kenner" placht hij te zeggen.

Zoo sukkelde Detelf nu dan elke week een paar maal naar 't Westeinde, wachtte bij de oude tante Wieschen tot Johanna zich klaargemaakt had en bracht haar dan naar de Lüttje Reeg naar huis. Ze gingen of buitenom langs 't Jufferpad, of dwars over de markt, waar men zich 's avonds niet hoefde te geneeren. Men trof overal wandelaars aan, ieder jonkman moest tenminste eenmaal op een avond de groote allee om de markt doorgaan, anders zou hij meenen dat hij erbij te kort kwam. Daar zag men elkaar, daar maakte men afspraken met elkaar, daar werden de plannetjens voor den Zondagavond beraamd en zoo verder. Daar kwamen ook de jongelui van »boven" evengoed als de ambachts- en geringe lui's kinderen. Eigenlijk waren 't ook allen oude bekenden, hadden eens samen ergens op de schoolbanken gezeten en hier »in de allee", zooals men zei, duurde de kennis 't langst voort, al bezocht men ook niet samen een en dezelfde societeit.

't Hoefde dus Detelf niet te verwonderen, dat Paul hem en Johanna daar gewoonlijk ontmoette, als ze van tante Wieschen kwam, en met hem mee den

weg door 't »hemelrijk' naar huis ging, buitenom was 't door zijn tuin bijna even ver. Eer had 't hem kunnen verwonderen, dat hij hun ook op 't Jufferpad altijd tegenkwam, als zij den weg om de Heid naar huis gingen. Dat moest hij toch opzettelijk doen en, al lang te voren in de Westerstraat zijwaarts een korteren weg ingeslagen hebben, om zoo heel kalm hun tegemoet te komen en met hen weerom te keeren. Omdat Johanna er niet van sprak, zei Detelf ook niets. Ze deed altijd alsof 't zoo hoorde, als Paul zei: he, hoe toevallig, dat we mekaar treffen en samen naar huis kunnen gaan, ik wou ook juist omkeeren. Toch had ze hem ieder keer al vooraf in 't oog, vatte dan Detelf's arm en zei: Daar is Paul van den brander.

Ze spraken ook meest over de komedie: Detelf had er wat te doen gehad, en Paul kwam er vandaan. Hij had ten laatste de oude schuur maar heelemaal afgestaan, en kwam en ging zooals hij goedvond. Hij verstond de kunst om van de woorden te komen evenwel veel beter dan Detelf. Hij ging er niet zinnig mee om als de kunstflikker, of een ander gewoon Heider. Men kon 'taan hem hooren, dat hij meer gezien en beleefd had. Over 't komediegebouw met het ooievaarsnest lachte hij zelfs; als 't nog maar niet in de lucht vliegt bij gelegenheid, zei hij spottend, wanneer oom Magot zooveel licht maakte, als kon 't hem niet schelen.

Niet eens de voornaamste van de dames bracht

het er goed af, en wanneer hij van den heer Linker vertelde, hoe die de r, ook in een gewoon gesprek, uitsprak alsof ze op een trom geroffeld werd en den tooneeltoon niet liet varen, ook als hij vertelde hoe duur zijn barbier hem kwam te staan en nog veel duurder de waschvrouw; dan bracht hij ook Johanna aan 't lachen. 't Allerliefst vertelde hij evenwel van den ouden directeur H. zelf, die van de eigenlijke zaak geen greintjen verstand had, altijd maar een oogjen in 't zeil hield, dat er niets teloor ging, zijn stuk of wat woorden vergat, als hij eens meespeelde en de held van 't stuk toevallig met zijn sabel in 't vloerkleed of den papieren wand stak, de wijnfleschen gauw wegzette als 't stuk gedaan was, en dikwijls alles in de war en de menschen aan 't lachen bracht.

Dat was juist een beeld van die ellende, naar de schildering van oom Magot, dien hij ook al nadeed en waarvan hij allerlei nieuws wist te vertellen. Toch zou die eerst ellendig zijn, als hij geen spel meer op te slaan en geen lampen meer aan te steken had. Hij waarschuwde elk jong mensch voor dat bedriegelijke lamplicht, voor die diepe ellende; en tegelijk loerde hij als de duivel op een ziel, wanneer hij maar iemand vond, waarin hij een held of een prinses zag, en zijn wenkbrauwen gingen hem als een molenschot op en neer, als de directeur weer de een of andere schoone had weten te lokken.

Paul vroeg Johanna, of ze al eens in de komedie

geweest was? Of ze er niet eens heen wilde? Hij kon haar altijd een plaats bezorgen, ze zou 't maar zeggen. Johanna bedankte. Misschien met de paardenmarkt eens. Ze wist nog niet.

»Ik wil niets van hem hebbén!» zei Johanna, toen ze alleen waren, met een vuur, als had de jonge brander haar iets gedaan, dat haar aan 't hart ging. »Laat hem maar gaan!» zei ze, met een toon in haar stem, als kookte het in haar binnenste. »Kom, laten we nog eens rondgaan!» zei ze, alsof ze stikken zou, wanneer ze in haar kleine huisjen kwam, en met een zucht vatte ze Detelf's arm. »Laat ze loopen! Ik wil niets van die lui hebben. Ik wil liever met mijn naald werken, dat me het bloed uit de vingers en de oogen loopt. Wij passen bij hem niet — en ze trok Detelf met een sterke hand voort — dat weten zij zoowel als wij. Dat komt omdat mijn vader door de paar daalders rente van hem afhangt. Kon ik dat kapitaal met werken verdienen, ik bleef dag en nacht zitten.»

't Hielp weinig, dat Detelf haar troostte. Hij koos daarom de verstandigste partij, en luisterde bedaard toe, tot ze uitgeraasd had. Ze had een hekel, scheen 't, aan den brander, vooral aan den zoon, die hem onbegrijpelijk voorkwam. Hij had daar nooit iets van gemerkt, hem dacht zelfs, dat ze bijzonder vriendelijk en aardig jegens Paul was zoo dikwijls ze elkaâr ontmoet hadden. In zijn onschuld begon hij hem daarom te prijzen; zei, dat hij de beste nog

van de heele boel was »daarboven», hij had ten minste wat van de wereld gezien en geleerd, was beleefd en netjens, een flink jongkerel. Hij meende ook wel, dat hij den rechten toon had getroffen. Want Johanna werd stil, wischte de tranen uit de oogen en liet hem redeneeren, terwijl ze eenige keeren de Lüttenheide rondwandelden. Naar zijn oordeel kwam dat allemaal van de komedie, en zei, dat hij haar toch bij een heel mooi stuk eens een plaats bezorgen zou. Dit voorstel nam ze nu weer met zooveel graagte aan, dat hij overtuigd was, goed geraden te hebben. Maar tegelijk kwam hem oom Magot met zijn »lamplicht» voor den geest; en om haar aan geen gevaar bloot te stellen, herinnerde hij zich ook diens remedie: eerst maar eens achter de schermen te kijken. En daarom vroeg hij haar, of ze niet eens over dag de voorbereidselen zien wilde, hij kon er haar brengen wanneer ze verkoos.

Daarin stemde ze ook gretig toe, en zei hem eindelijk bij haar huis goeden nacht; toen ze zachtjens naar binnenging knikte ze hem nog eens vriendelijk toe.

Oom Magot had er volstrekt niets tegen, toen Detelf hem den anderen dag vroeg, of hij nieteens een meisjen uit de buurt de komedie mocht laten zien. Ze hadden dien dag veel te doen en klaarte maken gehad, er zou een stuk gegeven worden met twee koninginnen van Engeland, er was veel gerepeteerd en machtig veel gecommandeerd geworden.

Oom Magot was er moe van, hij had zijn slechte bui, ging op de bank onder de boomen zitten, en verorberde, met het verdrietigste gezicht van de wereld, de eene boterham met worst na de andere, waarbij de bierflesch niet vergeten werd. Hij schold op de ellende, en welk een ellende! Dat was niet te zeggen, niet te denken zelfs. Van buiten rijkdom, van binnen armoe? Koningen op de planken, bedelaars op de straat! Minder dan bedelaars! Gespuis! En daarbij dronk hij de rest van zijn bier en smet de leege flesch weg, alsof hij op 't tooneel was en wat voorstelde waar verachting bij te pas kwam.

Detelf liep gauw de Lüttje Reeg langs en haalde Johanna, die dadelijk klaar was en zonder veel omslag met hem meeinging. Hij liet haar eerst de zitplaatsen zien en vertelde haar waar de landvoogd, waar de vrouw van den ontvanger en andere notabelen gewoonlijk zaten, waar de muziekmeester, de heer Schulz, met zijn gezelschap zat en dergelijke dingen meer, en ging dan met haar op 't tooneel, waar al een gedeelte van de coulissen voor het stuk van den avond klaar stonden; ze stelden een gevangenis voor. Johanna bekeek dat alles met groote oogen en liet zich door Detelf vertellen hoe koningin Maria hier stond en van al haar bedienden en hofdames afscheid nam; daarachter moest men zich 't schavot verbeelden. Dat was treurig, maar men moest wel bedenken dat het maar een komedie was,

troostte hij Johanna, die dat alles met een eigenaardig gezicht aanhoorde.

Hij had gemeend, dat ze heelemaal alleen waren. Maar oom Magot had in de kleedkamer wat te doen gehad. Hij kwam opeens haastig als bij een voorstelling achter de schermen heen voor den dag, vlugter heen als hij dan was, en riep: »Een oogenblik, een oogenblikken wachten, een oogenblikken stilstaan.» En toen verdween hij in 't half donker achter een gordijn, en kwam met evenveel drukte weerom met wat over den arm, nam Johanna bij de hand, zette haar midden op 't tooneel, wierp haar een zwart opperkleed om, dat ze met een beetje verlegenheid weer afleggen wilde, maar hij zei: Een weinig rust! net als een dokter tot een zieke; zij deed zoo en hij hing een witten pelsmantel er overheen, zette haar iets van goudpapier op 't hoofd, deed haar den arm in de hoogte en zei: zoo! een beetje zoo! ging toen aan den kant als bekeek hij een beeld en riep met bezieling: de geboren heldin! de geboren koningin!

Johanna bleef beschaamd staan, en 't kostte haar moeite de dingen af te leggen, die ze gaarne uitgeschud had. Het bloed steeg haar in de bleeke wangen, ze maakte eenige bewegingen als iemand, die zich uit een betovering niet los rukken kan en toch wil. Maar oom Magot riep dan: Nog een oogenblik! 't Hoofd een beetje in de hoogte! Zoo! Ja zoo! En altijd weer, terwijl hij als een

gek om haar heen sprong, haar den opgeheven arm boog, dan weer op een afstandjen ging staan om haar te beschouwen: de waarachtige koningin!

Zoo kwam ze Detelf ook voor. Het blonde haar hing haar als gouden draden over den witten pels. Het was half donker in de oude schuur, het weinigjen licht streek haar juist over 't hoofd, de oogen glinsterden als gitten ertegenin, en toen ze eindelijk half boos, half in angst een schrede vooruit deed, de kroon van 't haar en den mantel van de schouders nam, had hij ook wel, evenals oom Magot, in de handen willen klappen. »In welke zee is deze parel gegroeid! welke ijverzuchtige schelp heeft haar aan de oogen der wereld onttrokken!» riep oom Magot, als stond hij op 't tooneel, toen Johanna schuchter en beschroomd de spullen ter zij gelegd had en snel weggelopen was.

»Wie is zij? hoe heet zij? van waar komt zij?» vroegde hij aan Detelf; en de wenkbrauwen gingen met de muts bij iedere vraag in ééne verwondering op en neer.

»Hier uit de buurt?» riep hij, toen Detelf zooveel tusschenruimte in den stroom zijner woorden gevonden had om een antwoord te geven — »en niet door ons ontdekt? vreemd! onverklaarbaar!» riep hij handenwringend, als kon hij 't zich niet vergeven.

»Als ze spreken kan, zooals ze zich beweegt,» zei hij, en hij deed haar koninklijke manieren na, »als zij den mond gebruiken kan, als haar prachtige ledema-

ten," en hij wees op schouder, borst en armen — »dan — ja, dan kan ze naar Weenen gaan, in den grooten schouwburg als Prima Donna optreden, en cischen wat ze wil. »Onbetaalbaar!" zei hij bij zich zelf, kleedde zich en ging heen, zonder verder van Detelf eenige notitie te nemen — »onbetaalbaar —!" En Detelf zag de kwast nog in volle bewondering bewegen, toen oom Magot al een heel eind vooruit was.

Johanna was volstrekt niet boos, toen Detelf later bij haar kwam; ze zei dat het een malle ouweheer was, die Magot, en lachte over de heele geschiedenis als over een grap. Maar opeenmaal had ze grooten lust gekregen het stuk met de beide koninginnen te gaan zien, en liet zich daartoe graag door Detelf in de gelegenheid stellen: ze vraagde niet eens, of hem het biljet ook geld kostte.

Zoo zat nu Johanna menigen avond in de komedie te luisteren, even op haar gemak als bij tante Wieschen of te huis met haar naaiwerk. 't Was Detelf zeer naar den zin, 't verwonderde hem alleen, dat ze niet liever ging als er wat te lachen viel dan te weenen, ernstig was ze toch al meer dan genoeg.

Een van Detelf's jaarlijksche karreweitjes , waarbij hij als vertrouwd persoon onontbeerlijk was , bijna 't aangenaamste en gewichtigste van alle en dat in den loop van 't jaar even geregeld terugkwam als in de lente het tuinieren en 't poten , was een werkjen , niet in de Heid , maar in een dorp op een uur afstands. Dat dorp heette Bennwold. Een dorp kon 't eigenlijk met goed fatsoen niet heeten , want er woonden maar vier boeren ; maar de naam van Benn w o l d was des te gepaster , want de vier groote boerenhoeven met hun schuren en hooibergen lagen midden in 't hout. 't Was , zooals ons door landverhuizers naar Amerika wel van daar geschreven wordt , alsof vier bevriende of verwante famieljes zich aanééngesloten hadden en met den bijl in de hand eerst de plek van boomen hadden ontruimd om er vervolgens hun woningen te bouwen. Zoo zag 't er uit. Misschien was 't in vroeger tijden ook wel werkelijk zoo geweest. Want de »Hamm ,'' 't groote bosch dat de geheele open grens van Ditmarsch dekt en beschut , liep hier dwars over van Meldorp naar Tellingsted.

Waar men het bosch langzamerhand aan den zoom omgehakt en uitgeroeid had , om bouwland te krijgen , daar droegen de namen der dorpen nog de herinnering van , als Oosterrade , Westerrade , Ouderade en andere meer.

Bennwold had destijds nog niet veel meer van den

ouden »Hamm” opgeruimd dan noodig was voor de gebouwen en een beetje tuingrond. Het lag als verborgen en van alle kanten verscholen tusschen de hooge beuken. Op den grooten weg, die naar Tellingsted erlangs liep, kon men van 't dorp niets zien dan de rook, die uit de boomen omhoog steeg, en een grooten den, die hooger dan eik en beuk over de hoofden heenkeek, als op andere plaatsen de kerktoren, en daaraan kenden onze vaders de plaats, wezen er met de zweep heen als ze voorbijreden en zeiden: daar ligt Bennwold, de groote den staat op Ted Feil zijn hoeve.

Een mooie plek, vertelde zoo'n oude dan wel verder, ze ligt daar als achter een haag, geen windjen kan haar naderen. De kleine rijweg hier van de Baarsweg links af, en dan nog net zoo'n klein pad naar Zuiderholm toe, zijn de eenige uitwegen, die ze noodig hebben en die erheen leiden. Ze kunnen ze zelfs met een hek afsluiten en zitten daar dan heelemaal op hun eentjen. Hun koorn- en weiland ligt er heelemaal buiten, in de richting van Tellingsted en Norwold. Ja, dat zijn Geestboeren, als prinsen. Daar kunnen zelfs geene Marschboeren uit Eidersted tegenaan.

Zoo was 't, en zoo was 't lang geweest. En evenmin als een ordentelijke Marschboer, voor geen geld ter wereld, een stuk land van zijn plaats zou verkoopen, of een oude wei zou omwerken om er koorn of rapen op te verbouwen, ook al bracht

ze hem 't dubbele of 't driedubbele op ; evenmin hield het een der vier Bennwolders voor mogelijk, dat er voor een vijfden plaats gemaakt werd of ookmaar een klein gedeelte van 't omringende bosch werd omgehakt. Bij de gedachte eraan reeds zou hij zich geschaamd hebben.

Hier in dit nest van Geestboeren bij Ted Feil met den grooten den in zijn boomgaard achter de groote schuur , was Detelf Ramm in den oogsttijd de vertrouwde persoon , evenals in den herfst en den boertijd bij bakker Tiz , in den winter bij den brander en in 't voorjaar bij al wat »boven'' een tuin had. Hij hield een oogjen op paard en wagen, op mensch en vee , lette mee op de klok , die te Bennwold in dien tijd zoowat anderhalf uur vóórliep, daar men die van Heid niet hooren kon, paste op knecht en meid, zorgde dat er op zijn tijd gemolken werd en de lui te eten kregen, sloeg ook wel eens een hand mee aan 't werk als 't heel druk was , of hield dan kind en kuiken uit den weg.

Men had hem wel inspecteur kunnen noemen , zooals de looier hem ook wezenlijk heette , als hij Zondagsavonds op Ted Feil zijn wagen afgehaald werd, zijn kistentuig aan en 't daagsche pakjen vóór zich op de knieën. Dat was zijn gewichtigste en gelukkigste tijd van 't geheele jaar ; ook dit jaar ging hij en gaf de kunstflikkerij en Oom Magot eraan , schoon de voorstellingen duurden tot ook in de Marsch de oogst begon , wat altijd een paar weken later wordt dan op de Geest.

Het was dit jaar een voordeelige zomer voor de boeren. 't Koren was een manslengte hoog gegroeid en zoo dik als een stok. Daarbij kwam het kurkdroog binnen, dus ging het er lustig toe op Ted Feil's erf. Detelf zelf had er schik in, want het ging of 't gesmeerd was. Hij kwam niet op 't land kijken of hij bracht de zakken vol appels mee, die in den boomgaard in menigte op 't gras lagen, en wanneer 't werk tot in den schemeravond geduurd had, hielp hij graag een handjen, dat de lui gedaan kregen en nog wat konden keuvelen of dansen.

Het weer was even warm als zij 't druk hadden. Elken dag ging de zon gloeiend over de beuken ten Oosten van Bennewold op, 's avonds naar den kant van Heid weer onder. In zulk een tijd plegen er zondags wel Heiders naar Holt te rijden. Een half dozijn wagens vol vereenigen zich, nemen eten en drinken mee, touwen en planken om schommels van te maken, en zoeken dan een plaats uit achter Holm, bij Hasted, of waar hun vroolijke luim ze heenvoert. Meestal hebben een paar er het commando en vooruit al de plaats en gelegenheid uitgezocht. Niet zelden gebeurt het, dat ze den tocht een weinig verder uitstrekken en tot in 't dichte bosch van de Bennwolder boeren komen. Daar was 't heerlijk. Vroeg in 't jaar reeds stond 't daar vol van aardbeien en bloemen, later kwamen er bramen en noten, al naar 't jaargetijde, maar altijd vond men er schaduw en een plaats om te zitten.

te stocien of te dansen. Oðk was er steeds water in de Baarsbeek, schoon zelden een baarsjen dat zich liet vangen. Maar men kon tenminste met een hengelroe aan den oever zitten, en misschien zat er wel een paar afgezonderd in een verborgen hoekjen, zooals er te huis in de Heid niet te vinden was. In elk geval kwam ieder op zijn beurt eens uit de drukte en bedrijvigheid, uit het stof en zand van zijn dorp, en verkwikte zich onder de koele hooge beuken, waar de zon niet eens kon doordringen.

Dit jaar was 't een geschikte zomer voor een tocht naar Holt, en zoo'n dag heette ook in den oogst een zondag: dan kwamen een groote massa Heiders op wagens naar 't Bennwolder Bosch, hadden tevooren reeds een plaats uitgezocht en effen gemaakt, want daar zou gedanst en gespeeld worden, banken werden er gezet, groen loof eromheen geplamt als waar 't een zaal, en 's morgens in de vroege was er al een lading brood en dekens, pannen en flesschen aangekomen — het zou een heel feest worden. Jongens uit het dorp hadden dat al dadelijk uitgevorscht en vertelden 't verder: de wijnflesschen stonden op een rij in de Baarsbeek om ze koel te houden, op drievoeten stonden de theeketels met water gereed, 't vuur hoefde alleen maar aangemaakt te worden, dekens lagen over de banken; 't zag er uit als een tooneel, er zou ook stellig komedie gespeeld worden. Een klein kereltjen was meegekomen met een paar arbeiders, die druk in de weer waren:

hij sprong rond als een kakkerlak, een allerzotst kereltjen met een hooge muts met een kwast — precies een aap.

Zoo vertelden de jongens, en al wat jong was in 't dorp luisterde met genoegen, en wat oud was uit nieuwsgierigheid — allen hoopten dien dag er een vroegen vieravond of een oogvol, misschien wel een mondvol van op te strijken. De boeren zagen 't zelf graag en werden misschien wel uitgenoodigd, hun immers hoorde de plaats toe.

Het was een heete zondag, buitengewoon heet. Het gras verschroeide in de zon, het zand knasterde onder de raderen der wagens. Wat nu aan koren binnenkwam was door de zon als gebraden, een boer kon nu mensch noch vee, den zondag zelfs niet ontzien; ook die van Bennwold konden dat niet. Als ze met 't eene voer voor, 't andere na over den rijweg joegen, mochten de paardenjongens ook al eens door de openingen in 't bosch kijken en de ooren spitsen om een toon op te vangen: indien de herders er werkelijk waren, met hun vreugde en hun muziek, dan waren ze er alleen, en niets was er van hun te snappen, zelfs geen geur, want de lucht was zoo stil, alsof zij zelf luisterde.

Maar zoo zou 't niet blijven. Het weer was om te stikken! Wie er verstand van had, had al kunnen zien dat de donderkoppen langzamerhand boven de beuken duidelijker zichtbaar werden, en des namiddags stegen ze op als een blauwe wand en 't

gerommel in de richting van Meldorp geleek nu en dan op donder.

»Ophouden,» heette 't al gauw op Ted Feil zijn korenakkers, »dit is de laatste vracht!» Op de leege wagens, die van 't huis gekomen waren, gingen nu de verhitte arbeiders met hun gereedschap zitten en liggen, en toen men de schuur bereikte, vielen er al enkele zware regendroppels in 't spoor en teekenden waar ze neervielen een plekken.

Tedoom was tevreden. »'tIs genoeg Detelf,» zei hij, »de rest krijgen we wel, dat geeft nog een buitenkansjen voor de lui, zorg dat ze wat te eten en te drinken krijgen,» en meteen keek hij van de groote schuurdeur over de vlakke, of alle levendewezens thuis waren, want het weer dreigde hevig te worden, in de toppen der groote dennen suisde reeds de wind en de donder rommelde zonder ophouden.

Daar zag hij langs het voetpad uit het bosch een rij menschen aankomen, een voor een, als de ganzen op een buitendijk; maar vroolijk en in druk en luid gesprek, als de eenden als ze uitgelaten worden. Over de hoogten huppelden en sprongen ze, als de schapen over een wagentissel, wanneer hun die in den weg ligt. Vooraan een vlug manneken met een groote muts met een kwast erop, een vuurrooden paardedeken als een mantel om de schouders en een wijnflesch in de hand.

Achter hem meer dan twintig man, heeren en dames, de meesten ook met iets belast en beladen

— regelrecht op Ted Feil zijn groote schuur aan, alsof ze er tehuis hoorden.

»Waarachtig!» had Tedoom geroepen, toen hij ze zag komen, »de Heiders! nu krijgen we nog een vroolijken avond, Detelf, dat is een lustig volkje, die zijn ons welkom, laat ze maar in huis gaan.»

Maar oom Magot stapte op Detelf toe, alsof hij op de hofstee van den brander was, en riep: »de kome-die begint, we zullen dadelijk een aanvang maken, ik hoop dat alles klaar is, mijnheer de regisseur' smeer nog eenmaal de machineriel!»

Tegelijk was hij al op de groote deel gegaan, had Detelf de wijnflesch overhandigd, van de schouders den deken, van zijn kale hoofd de muts genomen, en liet de wenkbrauwen zoo yreeselijk op en neer gaan, dat het gelach al dadelijk begon.

Hij scheen 't evenwel heel ernstig te meenen, want hij zag buiten de deur naar de wolken, die hevig kwamen opzetten en zei: »Welk een schouwspel!» Zooals 't ook was, want de bliksem verlichtte 't bosch, zelf een ondoordringbaar donkere massa, en de donder rolde achterna, als werd er met kanonnen geschoten. Daarbij haastte zich de rest van 't gezelschap over 't pad, en Detelf zag bij 't helle licht met verwondering, hoe Johanna Oldenburg juist over een hoogte sprong en iemand de hand gaf — niemand anders dan Paul van den brander. Ze ijlden ook samen op de schuur toe; bakker Tiz zijn dikke dochter kwam steunend en hijgend van de warmte

achteraan. Eenige anderen volgden nog, en allen waren goed en wel onder dak, toen 't onweer voor goed losbarstte. Behalve Magot allemaal Heiders, en de meesten met Ted Feil bekend, dien men nu eerst gewaar werd en goedendag zei, ook Magot met een eiselijk grappige buiging, die hij misschien in allen ernst meende. Tedom noodigde ze allen in huis: »Plaats genoeg nog in de groote kamer kinderen, komt maar binnen tot de bui over is, dan zullen we verder zien, 't zal nog zoo'n vaart niet nemen.»

En zoo gebeurde het. Levensmiddelen hadden ze bij zich, anders — zei Ted Feil — was 't nog zoo erg niet, voor de meisjes versche melk, zoo van de koe, voor de heeren de wijn, die was er immers nog in overvloed, glazen had hij wel. En de ouwe dikke breedgeschouderde Geestboer sprong in de rondte als een gek, om voor zitplaatsen te zorgen, tot hem de meiden te hulp kwamen, die zich in hun hemdsmouwen en hun werkpakjens niet mochten laten zien.

Veel hulp was voor zoo'n gezelschap niet nodig. Toen ieder, die niet staan wou, een zitplaats had, kwam de mand met de flesschen voor den dag, de meisjes hadden wat te bedienen en de jongens om te schenken. Er werd lustig gedronken en gegeten, en weer en onrust vergeten. Er was een gekakel als in een stal vol hoenders, een gelach als in een troep koekoeks in de Heider moeras.

En toen 't met eten zoowat op een eindjen liep, scheen 't met het weer evenzoo te gaan; ze hadden nog wel weer naar 't bosch kunnen gaan, als 't niet te nat was geweest. Aan naar huis gaan dacht nog geen mensch, schoon de wagens achterna waren gekomen en klaar stonden. De vroolijkheid begon eerst te komen, men was nog vroolijker dan wanneer alles effen afgeloopen was, sommigen der jonge maatjens waren zelfs zoo uitgelaten, dat het aan overmoed grensde en de meer bedaarden erover dachten hoe hun in toom te houden en te verhinderen, dat ze vergaten, in wiens huis zij 't spektakel maakten, en dat men hier niet leven mocht alsof men zijn geld verteerde.

Daar was oom Magot de man. »Verdichting en waarheid,» zei hij tot Detelf, dien hij uit den woeligen troep uitzocht en die niet goed begreep, wat hij daarmee zeggen wou: »Waarheid en verdichting, mijn waarde Detelf, zoo is er toch nog wat zonder lamplicht, ouwe jongen,» zei hij en zag naar boven, als was hij wat aangedaan; neem maar een paar kurken mee, dat is alles, een materiaal als goud, slechts een weinig schaduw, alles schaduw!» Zoo riep hij, en 't was of hij een troep gekommandeerd had, marcheerde vooruit, keek om als een tamboer-majoor, die de maat slaat, want hij bewoog een ledige wijnflesch ernstig boven zijn hoofd. En op en neer gingen de wenkbrauwen en de muts met de kwast, en vooruit marcheerde de troep, als werd ze

naar de groote deel voortgetrokken. Daar was dadelijk alles voor een voorstelling in orde, stoelen werden gehaald en de ouderen moesten gaan zitten.

De jongeren had hij dadelijk in twee deelen verdeeld. Iedereen wilde graag weten wat er gebeuren zou. De afdeeling, waar hij zich mee bezig hield, was vol vuur, de andere helft, nieuwsgierig en geduldig, als hij ze toeriep: »Hebt maar een beetje geduld, de beurt komt ook aan u!»

De zaak was eenvoudig, voor de toenmalige wereld echter wat nieuws. Ze zouden een raadsel opvoeren. Het was van drie lettergrepen, het had drie afdeelingen en was een romantisch schouwspel met dans. Thorwaldsen heette het ding, 'tgeen zij die 't voorstellen zouden, het allereerst te weten kregen. De anderen moesten 't raden. Menigeen kende den naam volstrekt niet, anderen waren al te Kopenhagen geweest. In allen gevalle liet het zich licht duidelijk maken, dat Thor een ouden dondergod verbeeldde, die ze nog zooeven uit het bosch had verdreven.

Paul van den brander moest hem voorstellen. Hij kreeg een witten paardedeken om, strepen in 't gezicht met een van Detelf's kurken, die men een eindjen aangebrand had, een baard, een donderschicht, en wat er verder bij hoorde. De dames lagen in een »groep» om hem. Dat was allemaal heerlijk mooi, toen het zaadlinnen, dat voor scherm diende, weggetrokken werd. Magot stelde een ouden dwerg voor,

Puk den onderaardsche, waarop Paul zijn schicht moest richten. Paul zag er heerlijk uit! Daarbij begonnen de spelers te walsen door Emanuel's harmonika geleid, 't geen allen ook erg beviel. Toen de derde acte kwam, waarin Thorwaldsen een godin uit marmer beitelte, moest Johanna op een tafel, en Paul was de beeldhouwer. 't Was niet noodig haar met meel te bestrooien, ze was al wit genoeg. Een laken hing haar om de schouders, dat heel langzaam neerglieden zou. De toeschouwers konden hun verwondering niet inhouden, toen 't gordijn weggetrokken werd, Paul stond op een stoel ernaast met hamer en beitel.

Prachtig mooi! klonk het van veler lippen, met een innigheid, die bewees hoe ernstig gemeend die uitspraak was. En toen het zaadlaken weer toegeschoven werd, klaptten ze in de handen en riepen hoerah! als waren ze in de komedie geweest.

Zooiets had men nog niet beleefd! Zooiets had men niet kunnen denken, niet voor mogelijk gehouden, 't was nog nooit een menschenkind ingevallen, dat zich zooiets voorstellen liet, en dan nog zoo mooi op den koop toe! Dat paar was er als voor geknipt, 't paste ook bij elkaar, alsof ze samen hoorden! Neen maar! wie had dat gedacht, die stille Johanna Oldenborg! Precies, of men gipsbeelden zag! En waar ze later stond of liep, ging men om haar heen staan om zich te overtuigen, dat zij 't wezenlijk zelf was, en de verwondering over haar loste zich op in vreugde over 't schoone feest

en 't schoone spel. Het raden kreeg men nog op den koop toe, waarbij zij konden schitteren die door verstand uitmunten, misschien een beter hoofd hadden dan Johanna, al zagen ze er niet zoo blank uit.

Natuurlijk kwam nu de beurt aan de andere afdeling, en geen wonder, dat de verstandige hoofden zich afmatten met de vraag welk woord men zou nemen, en de lieve kopjens met de gedachte, wat ze er van zouden voorstellen. Zeker, oom Magot moest helpen, en het lof viel nu eerst dicht op hem neer, als bloesem op den man, die voor anderen den hoorn schudt. Ieder dametje probeerde al vast een rol, met allerlei dingen behangen, en toonde zich hem zoo, met haar vriendelijkste gezicht, en hij was dan juist in zijn element, al vleierende en plagende plaatste hij ze naar zijn zin.

De dikke dochter van bakker Tiz was een ouwe kennis van hem. Ze had dan danig veel lust, eens recht wat voor te stellen. Al zei ze 't ook niet, men kon 't aan haar gezicht zien, dat ze 't opnemen zou tegen wien ook, zij, de dochter van den rijken Tiz, die zeker eens met den jongen brander zou trouwen. Oom Magot zei 't ook niet, maar hij hielp haar, en sprak daarbij zoo gewichtig, dat men onmogelijk kon zeggen, of 't ernst of gekheid was.

»Een Venus,» riep hij met de wenkbrauwen omhoog, »als we 't maar eerst over 't andere eens zijn, een Venus, mijn lieve juffrouw Tizen, wacht maar, of iets van dien aard, als uit deeg gekneed,» en hij

draaide haar daarbij tusschen zijn handen rond, alsof hij haar rollen wilde, en ze moest lachen, schoon ze zich een beetje boos hield, en wie er meer van wist, lachte dubbel, want bakker Tiz placht haar zelf te prijzen met de woorden: »Een deerne, mijn Mieke, als uit deeg gekneed!» — »Jammer, dat ze de portie wat groot genomen hebben,» zei de looier dan. Terwijl dit aan den eenen kant van 't gordijn voorviel — want het laken was weer toegetrokken — had aan den anderen kant Johanna haar en kleeren weer in orde gebracht en den omslagdoek stijf omgedaan: ze was zoo warm, klaagde ze, en moest zich een beetje in acht nemen. In 't geheim evenwel had ze Detelf al een wenk gegeven en met een paar woorden ingefluisterd: dat hij op haar zou wachten bij den grooten den.

Daar stond hij op de loer. Wat ze toch wel plan had, dat ze hem hier bescheidde? Hij kon er evenmin wijs uit worden als uit 't raadsel. Zou ze ziek zijn? Ze had er zoo warm uitgezien. Hij kende haar, want zij werd bleek als andere menschen rood werden. Doodsbleek was ze geweest, wit als het laken, dat hij haar om had helpen doen. Wat haar toch schelen zou. Te minder kon hij 't begrijpen, daar ze stil en zwijgend geweest was als altijd. Had ook volstrekt geen beweging gemaakt met malligheid en neen zeggen, als stond ze alle dagen zoo, hoog boven de anderen, evenals het beeld met de weegschaal in de gerechtskamer van de landvoogdij, niet

minder ernstig, even geduldig, en daarenboven schooner, werkelijk.

Zoo dacht hij en was in gedachten nog op de groote deel, waar hij naar haar opgezien had met ongeveer 't zelfde gevoel als in de gerechtszaal naar 't beeld met de weegschaal — toen Johanna met snelle schreden door den boomgaard op de dennen en hem toeijlde, dicht ingepakt en met den hoed op.

»Goddank», zei ze, en vatte zijn arm, alsof ze een steun noodig had, »ben jij daar, Detelf? Breng me naar huis, ik ben bang voor hem!»

Detelf meende natuurlijk voor Magot, den kleinen dwerg; die mee geholpen om de laatste plooiën te schikken en geen oog van haar afgewend had. Ze wachtte evenwel zijn antwoord niet af, maar trok hem bij den arm voort tot op den weg, die tusschen 't hout door van 't dorp naar de Heid liep. Daar eerst kon hij aan 't woord komen.

Het begon al te schemeren, merkte hij haar op, 't zou heelemaal duister worden, eer ze uit het bosch tot Zuiderholm gekomen waren. Naar Heid toe was 't stellig wel een mijl, daarbij was de weg nat, 't was lang niet zeker, dat 't onweer niet weer kwam opzetten, dat zou boven haar krachten gaan, 't kon haar gezondheid benadeelen, als er weer regen kwam, de wagens reden over den breeden Tellingsteder weg en zouden hun vooreerst nog niet inhalen; ze had moeten wachten en een plaatsjen uitzoeken. Telkens zocht hij haar tot stilstaan en

omkeeren te bewegen. Maar ze liet hem niet los en ging zonder een woord te spreken verder.

Daar zag ze ten laatste, dat hij niet eens een pet op had. Dat was niets, zei ze, na een oogenblik stilgestaan te hebben, en met deze woorden, de eenige, die ze tot nutoe gesproken had, nam zij den hoed van 't hoofd en zette dien Detelf op. Zij had er geen noodig, zij had haar genoeg.

Neen, zei hij, daarom niet, dat was niet noodig, maar wat zou men van hem denken, als hij 's nachts niet tehuis kwam.

Van u niets slechts was haar antwoord, en ze dwong hem weer vooruit, en van mij is 't onverschillig, als ik maar van hem wegkom, want ik heb meer dan angst voor hem.

Toen zag Detelf in, dat er niet aan te doen viel, en hij ging met de gedachte verder: dan moet ze haar zin hebben. Hij wilde zijn lieveling tenminste toch van den angst bevrijden, die haar zoo benauwde, dat kon hij aan haar adem merken; uitvoerig vertelde hij haar wat voor een goeie ouwe vent oom Magot in zijn hart was, al kon hij er ook uitzien om bang voor te worden, en al had hij er als een onderaardsche figuur ook werkelijk uitgezien om er voor te gaan loopen. Hij deed niemand kwaad en meende 't in zijn hart goed met allen. Hij had nu eenmaal zoo'n gek gezicht en trok zoo vervaarlijk met de oogen. In zijn geest was hij als een kind; hij was meer treurig dan

boos, somtijds heel treurig — 't deed iemand goed hem eens vergenoegd te zien.

Zoo redencerde Detelf, uit al zijn macht en met vele woorden, en begon maar weer van voren af aan, als hij merkte, dat Johanna nog altijd niet op haar gemak was, tot ze hem eindelijk den arm vasthield en de hand drukte, dat hij stilstaan en zwijgen zou, en op een toon, als sprak het hart zelf, zei:

»Och, Detelf, moet ik het jou dan nog met duidelijke woorden zeggen? Heb jij het dan ook niet gevoeld en begrepen? Mijn God, hoor mij dan: niet voor Magot — voor Paul ben ik bang — ik vrees voor hem! Kom, laten we verder gaan!»

Dat hielp tenminste zooveel, dat het was of hij zelf bang werd; dat maakte 't hem helder, als een bliksemstraal zou gedaan hebben, wanneer die hier in 't donker tusschen de boomen neergeschoten was. Hij ging met het bloote hoofd zwiingend aan haar zijde voort, als waar 't hem heel duidelijk en hij zich zijner gewichtige betrekking van beschermheer volkomen bewust. Hij had den bliksem op den donkeren weg, die zich nog voor hem uitstreckte eer ze tehuis waren, niet noodig. Hij zou bijna gewenscht hebben, dat het regende op zijn bloote hoofd en koude wangen, een warme regen, want de koude tranen biggelden er nu over.

Ja, wel was 't hem nu duidelijk, zij had 't hem gezegd. Hij wist nu wat angst was in een meis-

jenshart, en ook wat haat was, dat wist hij nu opeens heel duidelijk. En hij wist wat liefde was, die de wereld in vlammen verteert: en wat overbleef waren doove kolen.

Dat hij er nooit bij had gekund, was natuurlijk: Wie kan bij de zon? Maar toch verwarmt ze iemand.

Als er een prins was gekomen en had zijn Johanna in een gouden wagen afgehaald; als ze vleugels had gekregen en boven de wolken was verdwenen; als 't op een goeien morgen geheeten had, dat zij weg was: dat zou zich alles nog geschikt hebben, hij zou een plaats uitgezocht hebben, waarheen hij opzag; als men hem gezegd had, dat ze van nu af in het paleis stond als een beeld, of in de kerk, God weet waar; hij had er zich in getroost. Onder gewone menschen toch hoorde ze niet, ze was zoo heel anders.

Maar nu klopte haar het hart dicht aan zijn zijde, en hem liepen de koude druppels over de wangen, hij zag haar niet opstijgen, hij zag haar zinken zooals de zon zinkt, langzaam van achter de wolken op de aarde, eindelijk beneden de aarde, en wat nableef was duistere nacht, en voor hem 't »verlangen» voor eeuwig.

Denkelijk merkte ze 't wel, dat hij aan haar zijde ging als een houten pop; hij gevoelde 't maar al te zeer, dat hij zijn geheele leven lang als zoo een gegaan had. Ze kreeg medelijden met hem als met een kind, dat door de ouders op een reis verlaten wordt en

zijn weg door de wereld nu alleen maar moet zieu te vinden. Voor de eerste en ook voor de laatste maal sloeg ze de armen om zijn hals en kuste hem op de wang, en toen ze voelde welke bittere tranen hij weende, kuste ze hem op den mond en op de oogen met zooveel hartelijkheid, dat ook hij haar omhelsde en aan haar hals hing; en toen hij zijn luid gesnik overwonnen had, zei hij stil voor zich heen, dat het nu over was, dat hij zijn weg weer alleen zou gaan. Zij mocht hetzelfde doen. Intuschen was 't reeds lang heel duister geworden. Ook de overigen van 't gezelschap hadden dus aanstalten moeten maken om te vertrekken, want met het licht houdt de drukte op in een schuur met hooi en stroo. Zij beiden hoorden dan ook heel gauw de wagens buiten 't bosch, over den Tellingsteder straatweg rôllen, die niet ver van den Holmer weg af en bij de Schans met dezen samenliep. Toen ze het bosch uit en op de Holmer heuvels kwamen, hoorden ze opeens klaar en duidelijk het gezang, en 't was of dat hun beiden gold, of ze hun uit de verte en uit den donkeren nacht treurige en troostvolle woorden toezongen. Vroolijke menschen zingen graag treurige liederen. Ze zongen het sombere lied van de Vriendschap tot den dood:

Een vriend had ik in vroegere dagen,
Eenen beteren vindt ge wel niet.

En al verstonden ze ook ieder woord niet, ze kenden het immers, en nu en dan klonk een en-

kele regel zoo helder, dat ze elken klank duidelijk hoorden:

Hij ging al aan mijne zijde
Al samen traden we voort.

Detelf meende een bekende stem te hooren, die boven de andere uit klonk:

Geldt het mij of geldt het u

En toen kwamen de wagens denkelijk tusschen de struiken, want 't geluid werd zwakker en stierf langzaam weg:

Blijf gij in 't eeuwige leven
Een getrouwe vriend voor mij.

Hij moest wel blijven luisteren, want Johanna luisterde en hield hem terug tot het stiller en stiller werd — eindelijk sprak ze, alsof haar een pak van 't hart was gevallen. »Zoo, nu is 't voorbij,» en ging toen kalm verder.

Zoolang ze onder die smartelijke aandoening geleden had, hadden haar gedachten stilgestaan. Maar nu met het gezang en het gerol der wagens, vóór hun uit in de verte, ook de angst wegstierf, konden zorg en kommer zich weer luide doen gelden.

»Ik ga heen, mijn Detelf, ik ga binnen weinige dagen naar Hamburg,» zei Johanna zoo zacht mogelijk, alsof ze vreesde, dat haar iemand zou hooren en tegenhouden. »Ik moet,» zei ze, en liet Detelf niet aan 't woord komen, »ik kan niet anders! De lieve God mag zoolang voor vader zorgen!» En Detelf kon 't aan haar stem hooren, hoe ernstig ze

't meende en waarom het was. »Troost gij hem in de eerste dagen nog eens!» bad ze hem, »'t zal hem tot in de ziel leed doen, den ouden man, maar ik kan niet anders!»

Kalmer vervolgde ze toen, maar ieder woord sneed Detelf door de ziel: »Trouwen kan hij me toch niet! Dat kan hij niet, al wilde hij 't ook, hij heeft het me nooit gezegd, 'k zou 't ook niet geduld hebben, dat hij 't me zei. Hij weet niet eens, hoe lief ik hem heb, en dat mij 't hart breken zal. Maar hem niet, als ik maar weg ben. Ik wil uit de voeten of ik wil wat worden, dat ze me niet kunnen vertrappen. Wij hooren niet bij hun, mijn Detelf, wij van de Lüttjen Heid. Hij toch behoort tot hun »daarboven.» En zoo hij ook niet, dan toch zijn vader. Die zal 't niet dulden, zal nooit toestemmen.

Hij kan nu eenmaal niet, hij mag niet. Paul moet de rijke bakkersdochter nemen, of hij haar bemint of niet. Dat moet hij weten, ik weet het ook. Ik weet alles heel sekuur, vader heeft voor niemendal geen boek gehouden, toen de branderij nog werkte. Alles is daar op, geen steen hoort den brander toe — 't gaat nog goed, zoolang de schijn duurt. Wanneer de wezenlijke toestand aan 't licht komt stort alles ineen, en dat lijdt de trots noch van den vader noch van den zoon; ik ken ze, eerder schoot de een den ander dood. Ik moet ertusschen uit, ik wil aan 't ongeluk geen schuld zijn.»

Toen ze bij de schans op het breede voetpad

kwamen, hoorden ze nog eens de wagens die denkelijk al over de steenen brug vlak vóór Heid ratelden. Johanna meende, aangezien dit een bekende en begane weg was, dat zij nu wel alleen kon gaan, ze zou al heel gauw den nachtwacht kunnen hooren en de lichten zien: hij zou nu maar omkeeren en haar laten gaan. Dat wilde hij evenwel volstrekt niet. Hij gaf wel is waar voor, dat men niet weten kon wat haar hier overkwam, hier was 't nog gevaarlijker dan midden in 't bosch. Eigenlijk dacht hij bij zich zelf, dat Johanna nog wel van plan zou veranderen, en ook wel anders zou spreken, als ze maar eerst wat bedaard was.

Anders spreken deed ze dan ook, toen ze een tijd lang naast elkaar voortgegaan waren en tegen den donkeren hemel de toren en een paar windmolens van de Heid als spoken zich vertoonden: die van Lüttenheid, niet ver van de kleine woningen draaide nog langzaam rond. Van gedachten veranderde ze evenwel niet. »Ik ga naar Hamburg, Detelf,» zei ze op een toon, als een Heider koopman over een reis voor zaken spreekt: »'t Is beter dat ik het u zeg, dan dat ge 't later eerst verneemt: Morgenavond ga ik met den vrachtwagen van Gilian, achter den molen wacht ik hem op en vaar dan met een schip van Brünsbittel verder, ge moet me niet tegen zoeken te houden, ge weet, dat het niets helpt.»

Dat wist hij maar al te goed. Maar hij kon en

wou 't ook niet laten zijn meening te zeggen, zoolang ze hem nog hooren kon.

Of haar vader 't al wist? en wat er van den ouden man worden moest? vroeg hij haar haastig.

Nog niet, zei ze heel bedaard, maar de oude doove nicht zou hem bij zich nemen, die pasten goed bij elkaar, hij zou er zich wel gauw overheenzetten, als zijn laarzen maar gepoetst werden en zijn jas geborsteld, hij zou haar even gemakkelijk vergeten als haar broeder en haar moeder; en Detelf hoorde hoe haar stem beefde.

Of ze dan al een betrekking had, waar ze behoorlijk wat leeren kon? vraagde hij haar, want hij dacht, dat ze nu 't hoedenmaken en wollenaaien in de perfectie wilde leeren, zooals altijd haar wensch was geweest.

»Zeker,» zei ze, »alles is in orde.»

Hoe 't met haar goed stond, vroeg hij eindelijk nog, om wat te vragen: was de zaak ook al niet te veranderen, dacht hij, ze konden toch nog met spreken voortgaan, dat het nu al niet stom was voor eeuwig.

Een koffer, zei ze, had ze al vooruit gezonden, een klein pakjen met kleeren nam ze in de hand....

Detelf heeft mogelijk de geschiedenis niet verder verhaald. Want hier houdt ze voor mijn oogen op, alleen nog zie ik hem den volgenden dag 's avonds met dat kleine pakjen onzen molen voorbij, naar

den Bruntbüttler straatweg gaan, in zijn werkpak en met een grooten nieuwen hoed.

Zoo staat hij me voor. Misschien ook heb ik hem in 't geheel niet zoo gezien, en is 't alleen mijn verbeelding, die zich hem zoo voorstelt.

Want hij vertelde wel niet verder.

Ik herinner me alleen duidelijk den toon van zijn stem, die mij toeklonk als sneed hem iets, wanneer hij tegen tante Christine zei: »Nu was ze weg!»

En toen was hij ook spoedig heen. Waarheen, of hij toen naar de soldaten ging of al naar Flensburg als knecht, dat weet ik niet, dat loopt in mijn herinnering door elkaar. 't Doet er ook niet veel toe.

Ook herinner ik mij al het gemompel, 't gefluister en 't gepraat dat in die dagen op de Lütten Heid plaats had. Allerlei geruchten en verhalen!

Hoe zonderling die voor 't overige meest ook waren, ze sloegen de plank toch niet heelemaal mis en kwamen de waarheid zachtjensaan nabij.

De oude H. was met zijn komedie en komedianten bijna om denzelfden tijd uit Heid verdwenen, als Johanna, en naar zijn winterkwartier, naar Sleswijk, getrokken. Met hun was ze meegetogen, heette het in 't begin. De oude Magot had haar verleid, niettegenstaande zijn leelijke gezicht en zijn schelden op 't lamplicht. Hij had haar lang onderricht gegeven in 't deklameeren, had heele avonden bij haar gezeten, en haar voorgelezen of haar laten lezen.

Dit gerucht hield natuurlijk niet langer stand dan tot de knecht van Jan Gilian weerkwam en vertelde, dat ze met hem naar Brünsbittel en van daar per schip naar Hamburg gegaan was.

Toen kreeg de voornaamste acteur van H. de schuld, een mooie jongevent, die alle jonge dames »daarboven» 't hoofd op hol had gebracht: hij was eigenlijk een graaf of baron, met hem was ze meegegaan, die had op 't schip al op haar gewacht.

Toen evenwel sommigen dezen in Sleeswijk als naar gewoonte hadden zien spelen, moest men haar wel alleen laten trekken.

Maar op de planken was ze gegaan. Daar kwamen spoedig berichten uit Hamburg dat er eene nieuwe actrice was verschenen, bijzonder schoon en prachtig om te zien. Zoiets had men nog nooit aanschouwd. Heel Hamburg stroomde naar den schouwburg en keek zich de oogen uit. Dat was Johanna Oldenburg van de Lüttenheid, zij was het! Kooplui, die voor zaken daar geweest waren, hadden haar dadelijk weergekend.

Er kwamen brieven, er kwam geld voor den ouden man van 't Begravenisfonds; die kwamen van haar, dat wist de postbode. Hij ging als steeds met zijn grijzen zak van huis tot huis en stond Zondags met blinkende laarzen voor de deur. Hij zei niets. Maar men kon 't hem aanzien, zoo zei men.

't Gerucht liep, dat Paul Brander haar achterna

---

gereisd en geruimen tijd te Hamburg geweest was , dat hij om haar hand had aangehouden , maar dat zij hem nu niet had gewild.

Tenminste bij den rijken bakker werd bruiloft gehouden , en zijn Mieke pronkte er in zijden kleeren, dat zag men.

En 't gerucht kwam tot zwijgen, zooals 't altijd doet.
Nu was ze weg.

Nu was ze er weer! Ze had ook zijden kleeren en goud , maar . . . de tering.

En Detelf was ook weer daar.

Nu was ze dood.

Ik heb den ouden man nog menigen dag voor de deur zien staan , vriendelijk en zwijgend als vroeger. Maar Detelf had het »verlangen". Hij was onverschillig geworden. Mijn voortvarende vader kon in 't geheel niet meer met hem terecht. Maar tante Christine hoorde hem geduldig aan , en ik zag zijn klein blij gezicht 't liefst , als hij mij vertelde , dat hij nu weer hooren kon , de vogels weer hooren ! en ik zag 't hem aan , dat hij ook hoopte op een Wederzien

» DAARBOVEN."

III.

DE HÖDER MOLEN.

Vóór de smidse even buiten Borsel stonden de smid en zijn knecht op hun dooie gemak in de schaduw, als hadden ze op dien zonnigen voordemiddag niets te doen. Misschien was een paard, dat ze beslagen hadden, wel juist weggebracht, 't rook er nog zoo branderig naar geschroeiide hoeven, de versche stukken daarvan lagen in de rondte, en de meester had nog een kleinen hamer in de hand, waarmee hij speelde terwijl hij achterover tegen den hoefstal leunde. Een groote olm bedekte met zijn dikke massa bladeren en takken de rookerige smederij en reikte met zijn schaduwrijke armen bijna tot op den heeten zandweg, die dicht voorbij de werkplaats liep.

Snijer! snijer! riep de smid een dikken jongen vent toe, toen hij voorbijgaan wou, en wenkte hem met den hamer, kom eens hier, wat heb je toch voor haast?

De man, dien hij riep, zag er waarlijk eerder naar een bierbrouwer dan naar een kleermaker uit, en men hoorde 't ook aan den toon — die tenminste dien toon bij onze landslui kent — dat het maar een aardigheid was, al werd de naam ook met het ernstigste gezicht van de wereld uitgesproken. Kom hier bij ons in de schaduw! zei hij nog eens — en uit zijn stem bleek, dat aan zijn uitnoodiging voldaan zou worden. De dikke zag er uit, alsof hij in de zon zou smelten. Hij was heel luchtig gekleed en had eenig paardentuig in de hand. Hij boog ook dadelijk uit den koers, zooals de schippers zeggen, laveerde onder den grooten olm, en keek, voor hij groette, eerst heel bedaard naar een gemakkelijk zitplaatsjen om. Toen hij dat eindelijk op een oud wagenrad gevonden had, nam hij de pet af, veegde zich 't zweet van hoofd en gezicht, en zei, even ernstig als de smid hem geroepen had: Welnu, geef dan maar een »snaps” ook!

Hier is geen herberg, antwoordde de smid lachend en ging weer tegen den hoefstal leunen.

Ook geen vriendschap, zei de dikke blazend en zette een erg ongelukkig gezicht, hoe kon je anders iemand van den rechten weg afleiden, waar hij zijn zieleheil zocht, en hem op 't rad brengen? Daarbij voelde hij met een wezenlijken angst, die zich heel komiek op zijn vette gezicht afteekende, nog eens aan de spaken van 't rad, of zijn zetel hem wel stellig dragen kon.

Toen die evenwel voor een herhaald geruk bogen noch braken, smeed hij touwwerk en pet beide voor den grond, blies de lucht van zich en keek rond als een vet kalf naar drinken.

Waar stuur je toch heen, zei de smid, bij zo'o'n brandende hitte?

Zooals ik zeg, antwoordde de dikke, naar den touwslager, om mijn tuig te laten maken, dat mijn oude dartele bruintjen Zondag op den rit stuk getrokken heeft — en hij wees naar 't touwwerk voor zijn voeten, als speet het hem vreeselijk — en dan om een spantouw voor den bonte te koopen, en dan naar mijn wei aan de Ecksee om naar 't jonge vee te zien, en dan . . . . Hou op, zei de smid, God bewaar ons, dat is vreeselijk! Je doet de natuur geweld aan man! Voor zooveel goeden wil moet hij er eentjen hebben, liet hij er op volgen, en wenkte met den knokigen arm zijn jongen; maar breng een glas bier ook mee, dat hij geen schaad doet aan zijn kleur, hij heeft nu eenmaal veel aanleg voor een rooien neus. Je kunt er wel twee meebrengen, riep hij den jongen achterna, die al in de zwarte deur verdwenen was, Klaas Rolfs pakt er ook wel een, en tevens wees hij naar een man, die in de verte ook op de smederij aankwam. Een oud spreekwoord zegt, dat lamme paarden en dorstige zielen gaarne wandelen, vooral in de oude wereld. En dit was nog een echte uit de oude wereld. In de zon glinsterden de groote zilveren gespen van

zijn korten broek en lage schoenen. Hij droeg een buis, half wol en half linnen, een grooten hoed en een langen stok. Hij was slijk ter been en gauw met de oogen.

Goeden morgen kinders! zei hij en stampte tevens met den stok op de steenen, als om den groet nadruk bij te zetten.

Goeden morgen, Klaas Rolfs, ook nog niet gesmolten? riep de dikke van 't rad.

Kijk, kijk, antwoordde Klaas Rolfs, als werd hij hem nu eerst gewaar; neen, Marx, ik smelt zo licht niet, ik ben geen boterboer zooals jij. Wij iemkers *) houden 't met de droogte. Die is goed voor ons volkjen en voor ons zelf, wij moeten veel in de zon.

Maar jij mocht je schoenen wel eens uitgieten, jou loopt het vet van achter de ooren neer.

Er ontstond een vroolijk gelach bij dit antwoord, dat heel goedig, maar toch met de noodige scherpte gegeven werd, en waarbij de boterboer naar zijn schoenen keek, alsof hij wezenlijk dacht, dat ze vol vet stonden.

Intusschen bracht de jongen den echten rooden brandewijn en een groote karaf bier en glazen, voor Klaas Rolfs nog een drievoet om op te zitten, en toen de glazen gevuld waren, stond de boterboer op en klonk heel ernstig met den oude: Gezondheid,

---

*) Iemker, bijenhouder. Ook in Overijssel kent men iemkers. Iemen zijn bijen.

Klaas Rolfs! nog menigen zomer als deze! Hoeveel telt ge er eigenlijk al?

Acht en tachtig, zei de Oude, toen hij zijn glas schoon leeg gedronken had, en hij maakte een beweging met het leege glas alsof hij 't getal in de lucht wilde schrijven; een mooi getal, ging hij voort, en hij schreef het nog eens en keek er vervolgens naar als om het te lezen: precies twee brillen. En ik heb er gelukkig nog niet één noodig, zei hij tevreden, en keek om het te bewijzen, helder in de rondte.

Acht en tachtig! zei de smid, en voelde eens aan zijn knokige armen, als om te onderzoeken hoe lang die 't wel zouden uithouden.

Ja, zei de Oude, ik had jou al wel in je kinderpak op mijn arm kunnen dragen, den boterboer zijn vader ook wel, en hij wees met een goedigen lach met zijn stok op den dikke. Die zou me nu te zwaar zijn! Nu, vervolgde hij, nam zijn hoed af, als om in stilte zijn dank naar boven te zenden; en greep in zijn dikken bos haar, 't zal niet lang meer duren of jelui kunt me op je schouders dragen, ik zal je niet drukken.

Ei wat, Klaas Rolfs, zei de dikke, en schudde hem hartelijk de hand, geen rouwvlag uitsteken in den zonneschijn vóór de smidse, 't gaat immers nog opperbest, man! Je komt misschien al wel van den Eider.

Als ik er een beetjen bij lieg, ja, zei de Oude, en keek weer vroolijker, van Palen over Höd kom ik, en ben den Buttelberg eens opgeklommen om te

zien, of de borst nog goed en Ditmarsch nog aan den anderen kant was; men kan 't van daar vrij goed overzien.

En dat ging? zeiden beide toehoorders bijna tegelijk en vol verwondering, kon je der nog komen?

Jawel, antwoordde de Oude, en keek langs zijn flinke beenen neer, het ging waarachtig, wat ik zelf niet gedacht had. Dezen winter was ik zoo aamborstig, als een oud paard dat den droes heeft; zoo'n warmte doet iemand goed, dat is de juiste temperatuur voor ons menschen. Ja, ik heb het land nog eens in oogenschouw genomen van den Eider tot de Elbe.

't Is toch een heerlijke streek. Een prachtige lap grond! Maar daar moet na mijn tijd, nog eens een dorp aan den moeraskant staan, het is daar tè kaal; Palen ligt achter de heuvels, van Tellingsted ziet men alleen de torens, Schalkholt ligt in de laagte verborgen. 't Is er erg eenzaam, als men van de hei komt en vóór zich niets anders dan den watermolen ziet, die traag ronddraait, en de beek, die langzaam naar den Eider kruipt.

Hoe mag 't den mulder gaan? vroeg de smid.

Van den Hödermolen, zei Klaas Rolfs, de Beer? Beren zijn de watermolenaars immers meest allemaal, zei hij vroolijk, de Rendsborger is een Beer, de Breiholder insgelijks, in Lubeck is er ook een. De naam blijft in 't vak, en de soort ook meestal. Ik geloof, dat de boterboer er ook toe hoort, is 't niet zoo?

De dikke zei, dat hij heel in de verte nog

famielje van den Höder Beer was; als ze er een schepel erwten aan wilden spandeceren, was het uit te rekenen.

Ja, hoe 't hem gaat? zei Klaas Rolfs, en verschoof zijn lagen hoed, het rad gaat nog, heb ik van den Buttberg af gezien, maar het huis ziet er spookachtig uit, het dak valt gauw naar beneden, de muren zijn al voor een groot deel in verzakking of omgevallen. Treurig is het! Wat was het, niettegenstaande de eenzaamheid, een mooi plekje om te wonen! Wat een kostelijke broodwinning! Ja, het rad gaat nog, en de tanden hoort men klapperen. Of 't evenwel met koorn of met een leegen steen is, dat kan men zoo van buiten niet hooren, en binnen kom ik er niet.

Daar dit al weer geen antwoord op de vraag van den smid was, en allen zwegen, mengde zich ook de leerjongen in 't gesprek, die anders, zooals dat een leerjongen voegt, stil achteraf had gestaan. Hij zei eigenlijk niets anders dan wat alle menschen wisten, maar juist niet zeiden: een jong gemoed kan nu eenmaal moeielijk zwijgen, als het door het ongeluk van vreemden geroerd wordt.

't Gaat hem heel slecht, zei de jongen, ze hebben somtijds geen droog brood om te eten. Alles hebben ze verkocht. De vrouw bindt in 't geheim bezems en laat ze verkoopen. 't Is heel treurig met die lui gesteld!

Och, dat is al te erg, zei de dikke goeheartig,

en schudde zich alsof hij 't ongeluk afschudden kon. En daar is niets aan te doen, hulp bestaat daar niet voor. Dat beetjen levensmiddelen was nog wel bij elkaar te krijgen. Maar daar is 't niet mee gedaan. Als er geen klanten meer op den molen komen, gaat de zaak te gronde. Van de arme vrouw, spijt 't me nog 't meest. Wat ziet ze er uit! Haast geen kleeren aan 't lijf, alleen nog een fijnen omslagdoek om. Toch klaagde ze niet. Wat zal men doen? Men zegt, dat de Beer altijd met een verroest geweer, nu eens langs den hof, dan weer over den weg voorbij zijn huis gaat, met een verwilderd gezicht en de kousen op de hakken; met dien is 't ook meestal niet pluis, zei de smid.

En hij heeft een hoed op met een ijzeren band erin, vervolgde de dikke vroolijk, om aan 't ernstige gesprek een andere wending te geven, want hem hinderde 't medelijden meer, dan hij wel wou laten merken — die zal dienen om hem de zinnen bij elkaar te houden, zei de oude Beer — 't hoofd mocht hem anders eens barsten. Jij moet 't ook weten, Christiaan, zei hij tegen den smid, wie zou dien anders gemaakt hebben dan jij?

»Neen,» zei de smid, die ook weer begon te lachen, »ik maak wel banden om wagenraderen, maar niet om hersenkastjens, 't is misschien wel een van den boterboer zijn nieuwe uitvindingen, die hij bij winterdag uitdenkt, wanneer hij nog minder te doen heeft dan 's zomers.»

Doch op dezen toon gingen ze niet lang voort. Ze kwamen langzamerhand weer op de Beer en zijn vrouw, en den molen terug, en konden er maar niet van uitscheiden. De oude Klaas Rolfs wilde er 't minst van hooren — was 't ergernis over de mooie broodwinning, die teniet was gegaan, of mocht hij zich in al die ellende niet verdiepen, waaraan toch niets te doen viel. En evenwel was hij de oorzaak, dat men niet van 't gesprek afstapte, door een naam te noemen, dien allen met verwondering herhaalden. De jonge-Fransen, zei hij, had ook weer iets van zich laten hooren, en nikte veelbeteekenend met het hoofd, toen hij 't vertelde.

Frans Fransen, zeiden allen tegelijk? Ja, dan was 't met den Oude licht erger geworden dan vroeger!

Wie was Frans Fransen, de jonge Fransen?

Zooveel men van hem wist, was een ieder bekend. Wat op een dorp gebeurt, is een kapitaal waar elkeen van teert. Wie zich daar een naam maakt, wordt door iedereen op 't dorp met onderscheiding behandeld of met verachting.

Een gedeelte heb ik daarvan mee doorleefd, begon de dikke te vertellen, als een draad die zich zelf opwindt, als men 't eene einde maar gevonden heeft. Een gedeelte heb ik meegemaakt, al is 't ook 't gewichtigste niet. — We gingen toen samen naar Schalkholt school, want met onzen ouden rekenmeester wou 't niet meer, die rekende meer met de dooden dan met ons levendige bengels.

Met de dooden? vroeg de smid, die geen geboren Borseler was, en daarom de eigenaardige uitdrukkingen van dat dorp niet altijd begreep. Hoe leverde hij hem dat?

Och, hij was ook koster, antwoordde de dikke, en berekende de begrafenis-kosten naar de gezangen, waarmee de dooden begraven werden. »Midden wij in 't leven zijn,» kostte dubbel zooveel als: »Laat ons het lijf.» Als de menschen niet recht sterven wilden klaagde hij over slechte tijden en sloeg ons dan om de ooren voor alles wat we niet-begrijpen konden. Bij zoo'n gelegenheid heb ik eens zoo links en rechts gehad, dat de ooren er me nog van kunnen suizen. Ik wist toen iets niet van een walvisch.

Hoe was dat dan? vroeg de oude Rolfs nog eens, die een dolle liefhebber van domme jongens-streken was.

Och, dat wou er bij mij maar volstrekt niet in, dat de walvisch geen visch was. Waarom heet zoo'n dier dan ook niet anders!

Wat zou 't dan verbeelden? vroeg de smid, die er ook pret in begon te krijgen.

Een zoogdier! riep de dikke, nog altijd met het ongeloovigste gezicht van de wereld; verbeeld je, dat je jou vos met het veulen in den vijver jaagt om ze daar te laten zwemmen. Zoiets was het. Ik kon 't maar niet begrijpen. Nu, we hadden ook harde hoofden en hij was een oud man. We leerden 't meest van elkaar, de knepen namelijk om den

Oude te plagen. Ik was vooral knap in 't schieten met natte propjens papier uit een penneschacht, en kon ze tegen 't bord krijgen zonder een gezicht te vertrekken. Dat was mijn vader evenwel niet genoeg, en hij stuurde me daarom met den »percepter'', zooals wij hem noemden, elken morgen naar Schalkholt naar school.

En die kon wat! zei de smid, alsof hij 't wist.

Ja, Frans kon wat, verzekerde de boer, tenminste het beetjen, dat ik geleerd heb, heb ik van hem geleerd, en met lust. Veel drukte werd er niet gemaakt, we waren ook niet met velen. We lagen samen over een landkaart, waarop hij ons wees en tegelijk vertelde, ik denk er nog met plezier aan. Ook schreef hij naar mijn smaak, een bijzonder mooie hand, die we hem allen gauw afzagen, en een rekenmeester was hij van belang. Die er lust in hadden leerden 't met letters en figuren, en teekenden torens of schepen met passer en liniaal.

Hij was eigenlijk een oud scheepskapitein, zei de smid, en een Noorweger van geboorte, zoo heb ik me tenminste laten vertellen.

Een scheepskapitein zeker, zei de oude Klaas Rolfs, als ging hem de zaak nu nader aan, maar een Noorweger zoomin als ik, hij was een Holsteiner, een Fries van de eilanden. Dat zijn allemaal rekenmeesters, die daar vandaan komen. Maar hij moet een zonderlingen levensloop gehad hebben. Hij had op de Middellandsche zee gevaren en eens veel

geld gehad, verdiend of gevonden, maar 'tookeven-
zoo weer verloren. Een zeeroover van een van de
roofstaten had zijn schip gekaapt en hem met zijn
manschappen als slaven verkocht.

Als slaven? zei de smid verwonderd, aan de
Turken? Hoe is 't mogelijk!

Of 't aan de Turken of aan de Mooren was, dat weet ik
niet, antwoordde Klaas Rolfs. Maar mogelijk is 't. Dat
is vroeger menig Holsteiner overkomen. Carsten Nie-
buhr schrijft, hoe hij eens een arme oude meid in Arabië
ontmoet heeft, die al heelemaal door de zon verbrand was
en die hij alleen aan de platduitsche taal als een landge-
noot erkende. »Ouwe bullebak» zei ze tegen den
prins, die haar heer was en haar gekocht had. Dat
was hem duidelijk genoeg. De prins begreep er
niets van, maar dronk hem alle spiritus op, waarin
hij slangen en hagedissen bewaarde, zei de oude
Rolfs, en lachte als over een grap, die hij zelf bij-
gewoond had.

Carsten Niebuhr moet er altijd bijkomen, zei de
boer, die 't maar half geloofde, en wat hij niet weet,
weten Viethen en Bolten 1). Jelui iemkers leest meer
in oude kronieken dan in den bijbel, Klaas Rolfs.

Dat wil ik niet zeggen, antwoordde Rolfs spottend,
het zou jelui boeren anders ook geen kwaad doen.
Wie niet leest, leeft niet, zei Klaas Harms.

Toe maar, zei de dikke, Klaas Harms moet er

---

1) Viethen, Bolten en Neocorus — drie kroniekschrijvers uit
Ditmarsch.

ook nog bijgehaald worden. — Dus Carsten Niebuhr vond daar den kapitein, die in 't platduitsch op zijn prinses schold en kocht hem vrij.

Jou Vetzak, riep de oude Klaas Rolfs, als was hij in ernst boos, ze moesten er jou maar voor een jaar of wat als kancellcider heensturen, je bent hier toch maar overkompleet, bij je zoete melk en boter! De tijden zijn beter geworden, vervolgde hij nadenkend, in mijn jaren was 't geen zeldzaamheid. Toen, en zoo lang is 't nog niet geleden, ging er elk jaar een schip met de noodige belasting naar de Roofstaten; wie niet betaalde werd beroofd, en als 'teens een enkelen keer vergeten werd, vielen ze dadelijk onze mannen aan.

Fransen is er al gauw weer onderheen geraakt.

En heeft daar misschien al de kennis met de Beer zijn vrouw aangeknoopt? vroeg de smid nieuwsgierig.

Wat daar gepasseerd is, weet geen mensch, ging Klaas Rolfs verder. Hier kwam hij aan als iemand die verstoppertjen speelt. Waarom? wie kan 't zeggen? Hij leek een fijn, net man. Hij onderwees den zoon van den ontvanger en speelde daar zoo-wat voor klerk op het kantoor. Misschien had hij ook wat anders bij de hand. Vervolgens kreeg hij de betrekking van schoolmeester te Schalkholt. Dat was misschien maar een voorwendsel. Hij bleef in Tellingsted in 't logement wonen.

En ging elken morgen, ging de dikke verder, als kreeg hij nu den draad in de vingers, waarmee

hij aan 'toprollen geweest was, elken morgen met vijf, zes jongens, waarvan de ouders zooals de mijne wilden, dat ze ordentelijk leeren zouden, naar Schalkholt naar school. 's Avonds kwamen ze samen weerom. Dat was elken dag een mooi eindjen, een uur gaans, en 't genot elken morgen weer nieuw. Onder groot gejubel en gejuich kwamen we eerst op de markt samen, ieder met een boterham in een doek en een flesch melk gewapend; boven achter den Goudberg, waar men den geheelen omtrek overzien kan, wachtten we op den »percepter,“ die met zijn stok in de hand en zijn Frans aan de zij, daar bij ons kwam. De jongen zou dien winter aangemenen, en naar 't zeggen was, schipper worden. Hij zat in de school altijd verdiept in de berekening van den parallelcirkel en zoiets, en van de lengte en breedte.

Jij deed alleen maar in de breedte, zei de smid, die 't plagen niet laten kon.

Toen nog niet, zei de dikke met een zucht en bekeek zichzelf met een allertreurigst gezicht, ik was toen nog zoo dun als een boonestaak.

Wat, zei de smid, mensch, heb je dan in de laatste veertien, vijftien jaar al dat spek op je pokkel geladen, waar moet dat met je heen?

Wees maar niet bang, troostte de dikke, ik slacht dezen winter twee varkens.

Dat gaf nog eens een algemeen gelach tot de boer den draad weer opvatte en voortging:

Neen, dat 's waar, ik kon me in die dagen ook roeren, over slooten heen en in boomen wist ik ook te komen, maar een jongen als den jongen Fransen heb ik van mijn leven nog niet gezien. De bengel was net een eekhorentjen, vallen deed hij niet, gevaar kende hij niet. Men had hem, geloof ik, gerust boven van den toren kunnen smijten, hij zou als een kat op zijn vier pooten weer terecht zijn gekomen. Hij was zoo slap als een stuk leer. Bij de school liep hij over de kettings van de stoep. Koordedanser had hij moeten worden, dat had wat kunnen geven. Een zeeman kwam dat ook wel te pas. 't Was een eerste baas, wat een oog en had de jongen ook in 't hoofd!

De dikke kwam onder de vertelling tamelijk in beweging. Onderweg speelden we natuurlijk, zoo- wel op den heen- als den terugweg; ieder vertoonde dan zijn kunsten zoo goed hij maar kon. Allerlei jongensstreken werden er dan bedacht en uitgevoerd. De »percepter» bemoeide zich daar niet mee. Gymnastiek leerden we toen nog niet, maar die was toch ook niet verboden. Men kon toen de scholen op de dorpen alleen kennen aan de twee schoorsteen en den platgetreden wal er omheen, niet aan de touwen en rekken die er nu bij staan, net als bij een timmerwinkel. Plezier hadden we er denkkelijk nog meer van, al ging 't ook niet naar de kunst. De uren naar school en naar huis 's morgens en 's avonds waren telkens opnieuw een bron van ge-

not. Hoe menigmaal, als wij den kalen weg, tus-
schen de beide hunnebedden door, opkwamen, van
waar men den Hödermolen in de laagte ziet lig-
gen, gaf Frans Fransen ons zijn doek en fleschen liet
zich als een rad naar beneden rollen tot aan de beek.
Niemand van ons kon hem dat nadoen; we konden
't maar niet in den slag krijgen. En beneden bleef
hij op ons wachten, en maakte ondertusschen een
praatjen met de Beer zijn vrouw en dochter, als die
vóór de deur stonden, en dat deden ze bij mooi weer
geregeld, alsof ze ons opwachten, — 't is daar ook
zoo eenzaam. Nu en dan ging de kleine deerne
ook met ons naar Schalkholt en terug. De vrouw
was toen in haar besten tijd. Wat een prachtige
vrouw was het met haar fijnbesneden neus en fon-
kelende oogen! En daarbij rijzig en fier, heerlijk
om te zien! Voorname lui ontmoeten we hier in
Borsel en omstreken niet veel — of 't moet een
iemker zijn, die een voetreisjen maakt, zei hij met een
grappige buiging voor Klaas Rolfs — hij haderken-
nelijk behoefte aan in zijn ernstig gesprek eens even uit
te blazen, er kwam hem te veel gevoel in zijn woorden.

Of een boterboer op 't rad, antwoordde Klaas Rolfs
en sloeg militairement aan de pet.

Nu, als ik me den ouden molen voorstel met de beek
ernaast en de bank onder den grooten lindeboom vóór
de deur, toen al niet goed meer in de verf en aan 't verval-
len, en aan het kloppende en plassende rad denk:
dan krijg ik nog zoo den indruk, dat zij, op de bank,

voornaam reizigers moesten zijn, die uitgestapt waren, het rijtuig op den hoek hadden laten staan en hier wat uitrustten — om straks weder in te stijgen.

Duivekaters ! riep de smid, en sloeg met den hamer tegen den hoefstal.

En de »percepter" groette ze ook , zoo ging de dikke voort zonder zich te laten storen, nam telkens zijn hoed diep af en ze spraken Hoogduitsch met elkaar, wezenlijk Hoogduitsch, zei hij met eenige klem, geen mengelmoes als een Crempers marschboer. Zij konden 't goed. De dochter was me te bleek en te mager, anders leek ze veel op haar moeder. Andere lui hielden haar voor mooi, dat kon ik toen nog niet vinden. De mond met de witte tanden zag me er te vreemd uit, de oogen lachten niet, en naar onze mode waaiden me haar donkerbruine haren te wild, als ze in krullen op haar rug goldden.

Hoor me nu eens ! zei de smid lachend, waar zal dat nu heen ! Dat is een heele beschrijving ! Hij heeft zich geërgerd, niet waar Klaas Rolfs ? Ze heeft hem niet aangezien, ze heeft je rug niet kunnen uitstaan, boterboer !

Och, daar was niets te ergeren , zei de boer , we waren toen nog allemaal kinderen ; ik tenminste had eerder vrees voor de lieden dan iets anders. Wij jongens stonden natuurlijk in een kring voor hun en staarden ze strak in 't gezicht, maar we stoven uit elkaar als werden we weggeblazen, wanneer de vrouw maar een beweging met den blanken arm maakte, dat het

haar niet aanstond. Ze deed , alsof ze ons nauwelijks zag en kende, en sprak in 't geheel niet met ons. Ook de dochter behandelde ons meestal of ze stom was. Van meespelen, lachen en juichen, zooals wij altijd deden was er geen sprake. We wisten niet anders of ze zag er even ernstig uit als haar moeder , en maar zelden kon men 't haar aanzien , dat ze ergens plezier in had , als Frans zijn kunsten vertoonde onder andere. Meestal ging ze voor ons uit alsof ze niet bij ons hoorde, en stond op ons te wachten, als we weer uit school kwamen. Soms tijds was ze al tot op de heuvels achter Schalkholt vooruitgegaan en dan vooral zag ze er mij telkens zoo vreemd uit , als ze daar stond als een zuil , en met haar donkere oogen , naar 't mij toescheen , zoo treurig over 't land heenblikte.

't Was daarom een heel wonder voor ons, als zij ook eens los kwam, en bij zoo'n gelegenheid zagen we dan ook duidelijk, dat ze om zoo te zeggen bij Frans hoorde, maar niet bij ons. De jongen had zich bij een gevaarlijken sprong toch eens vergist en viel van een steen naar beneden. Er lag toen een heele kring groote steenen om het reuzenbed zooals wij 't noemden , en wij vermaakten ons er mee, van den eenen op den anderen te stappen. Dit was Frans evenwel niet genoeg, hij dreef het spel verder en kwam bij zoo'n gelegenheid eens halsoverkop naar beneden en bezeerde zich dat het bloedde. Ge had dat ontstelde gezicht moeten zien!

Want de kleine Mina Beer stond er dicht bij, voor haar had hij den toer juist gedaan. Of ze een aanval krijgen zou! Maar ze herstelde zich gauw en veegde hem met haar zakdoek het bloed van 't gezicht.

Van toenaf lette ik er toch nauwkeuriger op en zag heel goed, dat die beiden elkaar nader kenden. Ze gaven elkaar teekens en wisten samen te praten, dat wij 't niet hoorden of merkten. Maar daarbij bleef 't ook. Jongens zijn nu eenmaal niet anders, ze merken alles en toch laten ze zich gemakkelijk bedotten. En daarenboven, als iets dikwijls gebeurt, is 't ten laatste of 't zoo hoort. Ook bewonderden we Frans allemaal, den zoon van den »percepter'' en den eersten van de school. Daarmee was 't uit. Dat hij haar wat aardbeien plukte en bloemen — zagen wij toen onverschillig en vergenoegd aan, als al het andere. De kleine Mina Beer had altijd een mandjen aan den arm, en ik zie haar nog, hoe ze het deksel open en toe maakte en dan haar oogen, die mij altijd aanzagen als uit een wolk, dankbaar naar Frans opsloeg. Dat komt me tenminste nu zoo voor, zei de dikke op een vroolijken toon, alsof hij den boerboer verloren had en hem weerzocht.

Dat scheen de smid ook te merken, want die zei spottend:

Dat is precies een liefdesgeschiedenis uit een roman. Daar ontbreekt nog maar aan, dat de vader ertusschen komt en ze doodschiet.

Wacht maar een beetje, gaf hem de boer ernstiger dan gewoonlijk ten antwoord, wie weet wat er nog komt!

En de oude Klaas Rolfs voegde er toen ernstig bij: Een mensch kan niets zoo wonderlijks bedenken of hij kan 't beleven, als hij oud wordt.

De oude Beer, vertelde de boer er weer op los, was zelden te zien. Nu en dan stak hij zijn ruwen kop vol meel met den rooien baard en de verbijsterde oogen eens door 't venstertjen van den molen en trok dien weer terug — net een koekoek in een Friesche klok; kort daarop werd de groote deur met geweld toegeslagen en hij ging achteruit met zijn berenmuts op en kaplaarzen aan, over het pad naar het moeras toe, het geweer over de schouders. De molen klapperde voort als altijd, want hij stelde er een eer in, dat die niet stilstond.

Wat dat te beteekenen had en of 't wat beteekende, daar vroegen wij als jongens niet naar en dachten er niet verder over na; dat was nu eenmaal zoo. De man keek altijd strak vóór zich, ook daaraan waren we gewoon; wij bleven staan en zeiden: daar komt hij aan. Welk een ongeluk daarachter stak en voorafging: wie denkt daaraan op dien leeftijd, al heeft men er ook een donker bewustzijn van? En dat had ik misschien. Als de oude Beer voorovergebogen met het geweer op dien schouder naar 't moeras ging, dacht ik altijd aan een prent uit mijn bijbel: juist zoo ging Adam uit het paradijs, alleen

had hij een soort bijl op den schouder, en Evaliep met hangende haren achter hem, aan de poort stond de engel met een sabel als een kronkelende slang.

Nog minder wisten wij ervan, wat voor de deur besproken werd. De »percepter" ging met ons even nadenkend den weg terug als hij dien gekomen was, en om de beide jongelieden bekommerde zich niemand. Eerst lang daarna hoorde en begreep ik eenigszins wat er door de menschen gemompeld en gepraat werd. De vrouw zou van een groote famielje zijn, die haar afgezworen had, eenigen zeiden van Hamburg, anderen van nog verder weg. De »percepter" was met haar verloofd geweest. Toen hij jaren uitbleef en niet weerkwam, had ze denouden Beer genomen. Met zekerheid wist men echter alleen te zeggen, dat hij haar meegebracht had uit den vreemde. Maar anderen zeiden, dat ze een halve zuster van den »percepter" was en de kinderen waren niet haar eigene, of het meisje zou eigenlijk een kind van den »percepter" zijn, en wat men al verder vertelde, niemand wist het rechte van de zaak. Evenmin wist men, waar Beer zijn vermogen gebleven was. De famielje stond voor rijk te boek, sedert menschegeheugen had steeds op den Hödermolen een eenige zoon de zaak geërfd. Nu liep 't op een eindjen, alsof de boel behekst was. Dat zei men ook wel. Men wilde weten, dat Beer gespeeld en groote sommen verspeeld had. Een oude Zigeunerin zou hem toen voorspeld hebben, dat vier

oogen eenmaal zijn geluk of zijn ongeluk zouden zijn. Toch had hij er op de Itzehoër beestenmarkt maar op los gedobbel. Of men zei, dat hij den »percepter'' uit de slavernij vrijgekocht had en daarvoor 't grootste gedeelte van zijn vermogen uitgegeven, of dat hij hem de vrouw afgekocht had. En zoo ging 't verder. — Het einde van de zaak was, dat hier in alle eenzaamheid een treurspel werd afgespeeld. Misschien zou hij 't begrepen hebben, wie geluisterd had naar 't geen er zachtjens gesproken werd voor den molen, als de molenaar met veel geraas achteruit liep. Maar wij hoorden het niet. En de »percepter'' kwam en ging als altijd stil en nadenkend, en wij gingen spelend en tuimelend zonder veel na te denken onzen weg naar Borsel en Tellingsted om hem den volgenden dag evenzoo te gaan.

Met den zomer hielden ook onze lessen bij den »percepter,'' onze reis elken dag naar Schalkholt en naar huis, hield al het plezier en genoegen op, dat eraan verbonden was. De weg was te ver bij slecht weer en korte dagen. De ouders hielden 't voor tijd. verknoeien, en nadat we eenige keeren doornat en half bevroren tehuis waren gekomen, verging ons zelf ook de lust. Daarmee was 't dan ook met de vriendschap en kennismaking van het zomerseizoen gedaan. Nog eenige malen zag ik den »percepter'' met zijn Frans den weg naar den Goudberg inslaan — de jongen groeide om zoo te zeggen met den dag, hij scheen me een volwassen mensch, nadat ik

hem in eenigen tijd niet gezien had — toen werden ze me half vreemd evenals ik hun, en dat duurde niet lang, want een jongen raakt niets, wat hij niet met de oogen ziet — en zoo was ik ze spoedig heelemaal uit de gedachten kwijt. Ja, nadat de zoon aangenomen was, verdwenen ze ook beiden uit het dorp. De vader bracht hem weg, heette het eerst, naar een schip of op een kantoor, naar Hamburg of waar dan ook heen. Dat duurde lang en eindelijk kwam ook hij niet weer. Toen ging het wel de meesten zooals 't mij met hun ging: Uit het oog, uit het hart.

Maar toch niet geheel. Telkens na eenige tusschenruimte, lang genoeg om ze te vergeten, werd de een of ander van de Fransen's weer gezien of was er weer geweest, en telkens deed dan het gerucht omtrent hun en den ouden Hödermolen weer de rondte, altijd met een nieuw verhaaltjen er bij. 't Was net of de Fransen's daar kwamen spoken, ze maakten ieder keer onze heele verstandige gemeente in de war en bijgeloovig. 't Was of de molen telkens een stoot kreeg: nu eens zouden ze een hoop geld gebracht, dan weer een massa gehaald hebben — altijd brachten ze een portie onrust. Als het daar een tijd lang stil zijn gang had gegaan met de zaak, den ouden mulder en de famielje, ontstond er dan weer een geloop en gedraaf, nu eens zag men hem, dan weer de vrouw opweg naar Heid of ergens anders heen. En bij ons op 't dorp waren er dan zooveel gissingen als ouwe wijven.

Eén ding stond evenwel vast, en was geen vermoeden: dat de beide jongelui elkaar kenden en 't eens waren. Daar heb ik genoeg van gehoord, ook in den tijd, toen ik daar wat van begon te begrijpen. Want dat spel duurde jaren en 't was net iets voor de vrouw van onzen Jochem, den stalknecht, om er 's avonds onder 't melken van te vertellen. Jochem wist van al die dingen het eerst af, want hij reed met ons koorn naar den molen, dat mijn vader, uit famieljebetrekking met den ouden Beer, daar geregeld liet malen; het vertellen liet hij evenwel aan zijn Katrijn over.

Als schoolkinderen al, hoorde ik toen voor 't eerst, had men de beide jongelui nog in 't donker achter den Hödermolen gezien, waar ze op een verborgen pad hand aan hand op en neergingen. De jonge Franssen moest dus 's avonds den weg naar den molen nog eens gegaan zijn, en de kleine deerne heimelijk op hem gewacht hebben. De paardenjongens, die 's avonds laat de paarden naar de wei brachten, hadden ze nu en dan gezien, zooals men spoken ziet, zij waren op de vlucht gegaan en de jongens brachten de angst mee naar huis. De nachtwacht had een gestalte door de tuinen zien sluipen, die over een beek sprong en hem door 't kreupelhout ontsnapte; hij dacht er wel over, wie dat zijn zou — maar wat ging 't hem eigenlijk ook aan, als er op 't dorp maar niets weg raakte, want hij kon toch de menschen den weg niet verbieden. Ook van

den ouden Beer dischte men de dolste stukjens op, als Franssen weer opgedoken was. En waar die ieder keer vandaan kwam en waar hij bleef, wist niemand te zeggen. Men geloofde algemeen, dat de zoon te Hamburg op een kantoor was en niet op zee, en dat hij nu en dan een snoepreisjen maakte, denkelyk wel naar de Heid, waar hij zich dan eenige dagen ophield.

De kleine deerne werd door allen beklagd. Men zag haar nooit anders dan heel ernstig of treurig, denkelyk wel in zorg over den ongelukkigen toestand tehuis, waar alles zachtjensaan opraakte en geen ordentelyk mensch zich meer liet zien, misschien ook wel uit vrees voor haar vader. Onze oude Katrijn was zelf eens op een avond laat over den Schalkholter weg nâar huis gekomen, toen had ze achter het kreupelboschjen, dat op den draai kort bij den dam ligt, waar de weg naar de Ecksee afloopt, wat gehoord; eerst meende ze, dat het niet recht pluis was, want de sage verhaalt van die »Sec,» dat daar een ongelukkig paar ronddoolt, dat daar verdronken is. Daarover in angst, was ze blijven staan en had er niet voorbij gedurfd. Toen had ze evenwel een meisjensstem heel duidelyk hooren huilen en snikken, en een mannenstem, die haar troostte, en dus gemerkt dat het levende menschen waren. Toen ze dan nu voorbij had willen gaan, had ze wel gezien, dat de kleine meid de armen liet hangen en 't hoofd boog. Ze waren haar echter gewaar geworden en

weerom, het donkere bosch ingegaan, niet gauw genoeg evenwel, of Katrijn had gemerkt, dat het de jonge Fransen en de Beer zijn dochter waren, ze had haar eiselijk beklaagd. Den geheelen nacht had ze niet kunnen slapen en aanhoudend ervan gedroomd, dat de kleine deerne ook in de Ecksee sprong.

Natuurlijk wist dat spoedig iedereen van onze oude Katrijn haar vrienden en die met Katrijn's vrienden bevriend waren, en de geheele streek om de Ecksee, die toen al wegens 't kreupelhout en het moeras in de nabijheid, wegens de groote heivlakte met den Galgenberg erop en God weet waardoor meer, een slechten naam had, kwam nu heelemaal in miskrediet. Ieder, die daar 's avonds voorbij kwam en zijn vijf zinnen niet al te goed bij elkaar had, of er een zaak naar had, daar wat bij gepraat kon worden en 't daarenboven met de waarheid zoo effen niet nam, als 't maar interessant was, zooals bedelaars, voddenrapers en dergelijken, die hadden altijd wat gezien of gehoord, wat gevonden en ontmoet. Er werd dan ook in den omtrek voor zeker verteld dat er een paar spookte, in nevelen gehuld over 't moeras kwam, op den Galgenberg uitrustte en om middernacht weer in de »See" verdween, waaruit men dan een meisjensstem hoorde jammeren en een man die haar zocht te troosten.

Daar liep opeens aan den Hödermolen een akelig gerucht, van moord en doodslag. De vader was er achter gekomen, zoo zei men, had de dochter in

huis gezocht, haar kamer ledig gevonden; had de vrouw gedreigd, zoodat ze van angst gevluht was. Vervolgens was hij met 't geweer over den schouder op 't moeras toegelopen. Dat hij de beide jongelui gevonden en op hun geschoten had, werd ook gezegd. Dat gaf den volgenden dag een geloop en gedraaf van gerechtsdienaren en andere beambten, veel geredeneer en gevraag; nazoeken in de diepten van 't moeras en in de Ecksee, waar men niets vond, en honderden verhalen, o. a. dat de oude Beer nu heelemaal van de wijs en ook zijn vrouw niet langer veilig bij hem was, en cindelijk een diep stilzwijgen over alles als altijd, als 't nieuwe eraf is en niemand weet wat nu eigenlijk waar is of niet. Ditmaal was 't alleen zeker, dat de jonge Fransen met de dochter van de Beer verdwenen was, God mocht weten hoe of waarheen.

En heeft men sedert niets van die beiden vernomen, vroeg de smid nieuwsgierig, dan wat zoeven Klaas Rolfs vertelde, dat de jonge Fransen sedert eenige dagen weer van zich heeft laten hooren?

Neen, antwoordde de boer, met zekerheid niet; wat men er van vertelde, waren bloot praatjens; misschien wist de moeder ervan, anders kon geen mensch met zekerheid zeggen, of die beiden samen weggegaan waren of in de Ecksee lagen, of wat dan ook.

Doch, zei de oude Klaas Rolfs, zooveel weet ik, dat de moeder brieven heeft gekregen en er meer

van wist. Of ook in de laatste paar jaren, nu ze er zoo vervallen is beginnen uit te zien, zal ik niet zeggen.

De Beer had vreeslijk aangegaan en bedreigd, dat hij zich dood zou schieten, als ze hem weer onder de oogen kwamen, en had toen misschien in zijn dolheid alleen gezegd, dat de kleine deerne niet eens van hem was, wat naar den schijn te oordeelen, ook niet waar kon zijn.

Daar heb je alles, zei de Oude, als was hij blij heelemaal van de oude duistere geschiedenis met al wat erbij hoorde, af te zijn. Want op zijn vroolijksten toon liet hij volgen, en wees met zijn stok op hem, als een die beter in hun gezelschap voegde dan de oude Beer en zijn aanhang: de waard mag er veel meer van weten dan wij, die weet de menschen de tong over de tanden te trekken als de kurk maar van de wijnflesch is. Mij hangt ze trouwens van droogte uit den hals, als een windhond die van de jacht komt.

De man, waarop hij wees, kwam langs denzelfden weg, dien de oude Rolfs gekomen was met groote haast aanzetten, met den jas over den arm en de pet in de hand.

Hemelsche goedheid, wat loop je, riep hij hem tegen, kom toch een oogenblik in de schaduw, je bent zoo vreeselijk warm. Waar kom je vandaan en waar moet het heen?

Ik, zei de waard — want daarop leek hij het

meest, als men naar zijn beroep had willen raden, van een boer had hij niets en was toch ook geen burger — ik kom van Höd, ik wil naar beneden, naar Tellingsted om bij 't gerecht aangifte te doen. Heb jullie de historie nog niet gehoord? zei hij, toen hij zag dat niemand hem begreep.

De oude geschiedenis? vroeg Rolfs lachend, ja, daar waren wij juist mee klaar, we wachtten alleen op jou om van jou de rest te hooren. Een waard moet meer weten dan andre menschen. Van Höd kwam ik, vóór een half uur ongeveer, ook: het rad loopt immers nog, en Beer zijn geweer zal nog wel geladen zijn.

Neen, zei de waard stroef, als voelde hij zich door Klaas Rolf's half spottende woorden beleedigd, ik kom er regelrecht vandaan, het rad zal wel stilstaan en 't geweer is eindelijk afgegaan, de Beer heeft zich doodgeschoten, ik moet gauw naar 't gerecht, dat geen onschuldige menschen er in ongelukheid door komen, er is niets meer aan te doen.

Duivekaters, zei de boer, en sprong op met meer vlugheid, dan men van zijn gewicht zou verwacht hebben, en met een wezenlijken schrik op zijn vriendelijk gezicht — en nog zooven gaat Klaas Rolfs, naar hij ons vertelt, den Hödermolen voorbij en heeft alles even stil en akelig gevonden als altijd.

Dat kan ik niet helpen, zei de waard, als werd hij alweer in zijn eer getast en moest hij zich nu tegen den boterboer verdedigen — veel tijd is daar

niet voor noodig. 't Liet zich ook gemakkelijk genoeg aanzien, dat daar wat gebeuren moest, want de jonge Fransen is weer hier.

Heb ik 't niet gezegd! riep de smid.

Hij is er weer, verhaalde de waard verder, en ging een oogenblik in de schaduw, om nu de geschiedenis tenminste ordentlijk te vertellen. Hij komt me daar na zooveel jaren — negen naar hij zegt, mij kwam 't getal niet zoo groot voor — met een vrouw als een dame — de kleine Mina Beer, waarmee hij toen gevlucht is, in de diligence van Heid bij me aan, en vraagt of ik een knecht heb, die even naar beneden, naar den Hödermolen kan loopen, hij wou er graag iemand heensturen, die daar een beetje bekend was, de ouwe heer kon wel eens wat vreemd wezen. Al zoo pratende gebeurde het, dat ik hem eens goed aankeek en wezenlijk den jongen Fransen in hem herkende. Hij had immers vroeger met zijn vader, of wat het was, een jaarlang bij me gewoond. Zooals ik zeg, een statig heer, wezenlijk. Hij was met zijn vrouw uit Amerika gekomen. Ze moesten daar aardig wat verdiend hebben.

Ja, zei ik, een bode zou ik sturen. En zoo lieten we de vrouw stilletjens roepen. Maar hoe kwam ze heelemaal verwilderd! Ze had zich nog een beetje opgeknapt met haar beste spullen, heel in de haast. Ik weet niet, hoe ze nog weggekomen is, dat de man het niet merkte. Heelemaal verwilderd, zeg

ik, door kommer en ellende. Wat het arme mensch wel uitgestaan heeft! Toen haar eindelijk de tranen het hart wat ontlastten, en er woorden kwamen, zei ze niets dan altijd maar: Och, hoe lang! Waarom ook zoo lang! En de jonge Frans en troostte haar: het had niet anders gekund, maar nu zou alles weer goed worden. Maar — beschrijven kon ik 't niet, ik wou 't ook niet graag weer beleven en bijwonen, hoe ze zich van boven tot beneden beschouwde, de arme vrouw, met de hand op haar zelve wees, en tevens haar dochter aanzag, als wilde ze zeggen: Zoo was ik en zoo ben ik nu! Beiden weenden ze, om het te besterven, en Frans had genoeg te doen zich zelve goed te houden, en moest ook hun nog moed inspreken. Ik zag 't maar half door de deur van de gelagkamer. Wie zou lust hebben zich daar in te mengen?

Eindelijk moest hij ze toch tot bedaren hebben gebracht. Frans was heel zeker dat alles nu weer goed zou worden. Hij bestelde den wagen, om zoo dadelijk samen, naar den molen te rijden. De vader zou zich bedenken en blij zijn, meende hij, nu 't zoo gelooopen was. Vreugde was een goed geneesmiddel, en wat hij de moeder verder voorpraatte, die zachtjens met het hoofd schudde, want ze geloofde er niets van. Kort en goed, ik laat den wagen aanspannen en rijd ze zelf. Toen we op den weg van de reuzenbedden af naar den molen toe kwamen, keek de oude Beer, alsof hij op ons loerde, met

zijn verwilderden baard door het molenvenster-tjen. Dadelijk daarop daverde de huisdeur, toen we nog nauwelijks uit den wagen waren; met groote schreden ging hij over de plaats en over 't pad, en nauwelijks is hij er over tot op den weg, Frans had nauwelijks voet op den grond om hem achterna te loopen, of we hooren een schot en toen ik er bijkwam was hij al dood. Frans had hem in den arm, hij had zich voor 't hoofd geschoten. Paard en wagen heb ik daar gelaten, ik moest er toch aangifte van doen; het kleine eindjen heb ik maar te voet afgelegd, maar 't is danig warm.

En daarmee ging hij met rassche schreden verder.

De overigen bleven stom voor de smidse staan, als waren ze door den donder getroffen. Niemand kon een woord uitbrengen. De oude Klaas Rolfs verbrak eindelijk het stilzwijgen, hij nam zijn lagen hoed in de eene hand en wreef zijn grijze hoofd met de andere en zei:

Nu staat het stil, zei hij, als zag hij het: het oude rad en het eigenzinnige hart. Het eene liep al lang ledig en het andere was woest. En toch hing daar zooveel van af, dat vrede en geluk had kunnen smaken, maar dat alles moest mede ronddraaien; waarom weet niemand. Dat is het noodlot, dat den mensch omwikkelt om hem niet los te laten, voor de draad breekt. 't Is als een raadsel — — — wie lost het op!

God zij met u, zei hij, en zette zijn hoed op.

Hij zag er ernstig uit, en langzaam ging hij heen in den helderen zonneshijn, de oude man, voor wien nog het leven een raadsel was, en liet de anderen in de schaduw van den olm diep nadenkend zitten.

2 244406

NIEUWE UITGAVEN

VAN

J. RINKES J^r. te Arnhem.

EDMONDO DE AMICIS, **SPANJE**. Uit het Italiaansch
vertaald door H. J. WANSINK. 2 Deelen . . Prijs f 5.50

Ook in dit werk toont DE AMICIS zich een toerist van smaak en kennis, in het bezit eener groote gave van opmerking. Hij voert ons Spanje door, zonder in kleingeestige details omtrent zijne reisontmoetingen te vervallen, maar slechts dan er van gewagende, wanneer zij strekken kunnen land en volk beter te doen kennen...

De schrijver doet, door zijne magt over den vorm, kerken en paleizen, landschappen en musea, personen en kleederdragten, posada's en arena's voor ons verrijzen, en het lijdt geen twijfel of ook voor hem, die Spanje niet persoonlijk leerde kennen, zal dit werk een aanschouwelijk beeld van het Schiereiland bevatten. Er zijn bladzijden in dit werk, die geheel afgescheiden van het doel — reisbeschrijving — als letterkundige juweeltjes verdienen aangemerkt te worden: onder anderen zijn hanengevecht en zijne ontmoeting te Cordova met de schoonste vrouw uit Spanje, beide zijn schilderijen... Maar wij zijn onbillijk enkele fragmenten te noemen; het geheele werk is vol schoonheden.

(*Arnh. Cour.*)

Een reis door Spanje is onwillekeurig een kunstreis. Bouw- en Schilder-, Dicht- en Proza-kunst geven er, in tal van gewrochten en herinneringen, voor een kunstlievend gemoed en kunstvaardige pen, als die van den beminnelijken Italiaanschen reiziger, de welkome aanleiding, zijne lezers dubbel aan zijne aantrekkelijke schetsen te boeijen.

..... Zijne ongedwongen kout heeft hier, boven die uit Nederland, dit voor, dat hij er in taalverwante streken rondreist, en dus minder dan daar zijne berichten uit de tweede hand behoeft te geven. Voor ieder, die zijne schetsen uit Nederland doorbladerde, en thans die uit Spanje ter hand neemt, zal dat, tot voordeel der laatste, blijken.

(*Kunstbode*).

(*Zie ook de zeer gunstige recensien in het Vaderland, 1 Dec. '75, Groninger Courant en Nieuwe Arnh. Cour. van 13 Febr. '76.*)

PIETRO SELVATICO, DE KUNST IN HET LEVEN DER KUNSTENAARS. Uit het Italiaansch vertaald door H. J. WANSINK. 2. Deelen . . . . . Prijs f 6.45

Welk Nederlander, die op eenige beschaving aanspraak maakt, heeft de kunst niet lief? Wie is niet fier op onze schilderscholen, wie is niet verlangend meer van de kunst te weten om hare voortbrengselen beter te kunnen begrijpen? Wie heeft niet oogenblikken van vurig verlangen naar Italie, het vaderland der schoone kunsten, waarheen onze meesters gingen om te genieten, maar ook om te studeeren?

Welnu, niet ieder is zoo gelukkig naar Italie te kunnen gaan, hoe vurig ook het verlangen zijn mag naar het land, waar oranjeboomen bloeijen; toch moet hij zich behelpen met wat tekenstift en pen hem van dat wonderland verhalen.

Met innige dankbaarheid zal hij met het werk van SELVATICO kennis maken. Levendige schilderingen, boeiende verhalen, bevallige gesprekken, belangrijke bijzonderheden vindt hij hier onophoudelijk, terwijl het nuttige met het aangename door een waar kunstenaar vereenigd is. Niet alleen toch heeft men hier een werk, dat vermaak, dat oogenblikkelijk genot geeft, maar ook een boek waarin de geschiedenis der ontwikkeling der kunsten in Italie, niet alleen der schilderkunst, maar der kunst in het algemeen, zakelijk zonder vervelend te zijn, en juist zonder pedanterie, in episoden wordt wedergegeven, en wij gelooven dan ook, dat geen kunstenaar dat boek — zelfs als hij het als leerboek zou ter hand nemen — onvoldaan uit de handen zal leggen. Er is meer; wij gelooven, dat hij het eene plaats in zijne bibliotheek zal geven, het bestuderen en raadplegen.

(Nieuwe Arnh. Cour.)

(Zie ook het Vaderland van 17 April '76).

MESSCHERT, DE GOUDEN BRUILOFT. Met voorbericht van G. VELDERMAN . . . . . Prijs f 0.75

Die kalme, reine idylle, zoo eenvoudig en toch zoo aangrijpend door de tafereelen, die zij voor de verbeelding roept, geeft een eigenaardig genot. Men voelt zich in den kring, dien MESSCHERT ons binnenleidt, en geniet met de feestelingen mede.

(Arnh. Courant).

J. VOSMAER, HET LEVEN EN DE WANDELINGEN VAN MEESTER MAARTEN VROEG. Met voorbericht van G. VELDERMAN . . . . . Prijs f 1.—

Zoo gaarne wenschte ik (dit) in ieders handen, om elkeen in

den aangenamen indruk te doen deelen, dien (VOSMAER) met zijn heldere denkkraft, zijn gezonde wijsbegeerte, zijn luimige voorstelling van waarheden, welke zijn grondig onderzoek opdoff, op zijn lezers maakt.

(Voorbericht).

**LORENZ VON STEIN, DE VROUW OP HET GEBIED
DER VOLKSHUISHOUDKUNDE. . . . . Prijs f 0.60**

Ik herinner mij niet ergens een zoo naïeve, zoo eenvoudige, klare, degelijke en zoo aangrijpend diep opgevatte schildering van 't tehuis als rijk der vrouw gelezen te hebben, als VON STEIN hier ontwerpt.

(WERTHER, schrijver van Emancipatoria).

**J. VAN VLOTEN, THORBECKE'S STANDBEELD. Neder-
landsche Staats- en Volksbespiegeling . . . . . Prijs f 0.90**

In breede trekken schetst (VAN VLOTEN) de staatkundige geschiedenis der laatste halve eeuw en de rol, die THORBECKE daarin vervulde, zijne beginselen in de dagen der vereeniging met België en zijne veranderde denkwijze in later tijd. Vooral bij het aandeel, dat THORBECKE had in de grondwetsherziening staat de heer VAN VLOTEN lang stil, om dan in hoofdpunten zijne beginselen als minister aan te geven en ten slotte vooral te doen uitkomen zijn vasthouden aan de zelfstandigheid van Nederland.

(Arnh. Courant).

**MUSSAFIA, ITALIAANSCH E SPRAAKKUNST naar regels
en voorbeelden. . . . . Prijs f 1.80**

Bij de toenemende beoefening der Italiaansche taal- en letterkunde wordt deze uitnemende Spraakkunst, ook voor zelfonderricht ten zeerste aanbevolen.

